

ВОСТОЧНО ЕВРОПЕЙСКИЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

DOI: 10.31618/ESSA.2782-1994.2021.1.74

#10(74), 2021 часть 1

Восточно Европейский научный журнал
(Санкт-Петербург, Россия)
Журнал зарегистрирован и издается в России
В журнале публикуются статьи по всем
научным направлениям.
Журнал издается на русском, английском и
польском языках.

Статьи принимаются до 30 числа каждого
месяца.

Периодичность: 12 номеров в год.

Формат - A4, цветная печать

Все статьи рецензируются

Бесплатный доступ к электронной версии
журнала.

Редакционная коллегия

Главный редактор - Адам Барчук

Миколай Вишневецки

Шимон Анджеевский

Доминик Маковски

Павел Левандовски

Ученый совет

Адам Новицки (Варшавский университет)

Михал Адамчик (Институт
международных отношений)

Питер Коэн (Принстонский университет)

Матеуш Яблоньски (Краковский
технологический университет имени
Тадеуша Костюшко)

Петр Михалак (Варшавский университет)

Ежи Чарнецкий (Ягеллонский университет)

Колуб Френнен (Тюбингенский
университет)

Бартош Высоцкий (Институт
международных отношений)

Патрик О'Коннелл (Париж IV Сорбонна)

Мацей Качмарчик (Варшавский
университет)

#10(74), 2021 part 1

Eastern European Scientific Journal
(St. Petersburg, Russia)
The journal is registered and published in Russia
The journal publishes articles on all scientific
areas.
The journal is published in Russian, English
and Polish.

Articles are accepted till the 30th day of each
month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal
Editorial

Editor-in-chief - Adam Barczuk

Mikolaj Wisniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Pawel Lewandowski

Scientific council

Adam Nowicki (University of Warsaw)

Michal Adamczyk (Institute of International
Relations)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jablonski (Tadeusz Kosciuszko
Cracow University of Technology)

Piotr Michalak (University of Warsaw)

Jerzy Czarnecki (Jagiellonian University)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Institute of International
Relations)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (University of Warsaw)

Давид Ковалик (Краковский технологический университет им. Тадеуша Костюшко)

Питер Кларквуд (Университетский колледж Лондона)

Игорь Дзедзич (Польская академия наук)

Александр Клиmek (Польская академия наук)

Александр Роговский (Ягеллонский университет)

Кехан Шрайнер (Еврейский университет)

Бартош Мазуркевич (Краковский технологический университет им. Тадеуша Костюшко)

Энтони Маверик (Университет Бар-Илан)

Миколай Жуковский (Варшавский университет)

Матеуш Маршалек (Ягеллонский университет)

Шимон Матысяк (Польская академия наук)

Михал Невядомский (Институт международных отношений)

Главный редактор - Адам Барчук

1000 экземпляров.

Отпечатано в ООО «Логика+»

198320, Санкт-Петербург,

Город Красное Село,

ул. Геологическая,

д. 44, к. 1, литера А

«Восточно Европейский Научный Журнал»

Электронная почта: info@eesa-journal.com,

<https://eesa-journal.com/>

Dawid Kowalik (Kracow University of Technology named Tadeusz Kościuszko)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polish Academy of Sciences)

Alexander Klimek (Polish Academy of Sciences)

Alexander Rogowski (Jagiellonian University)

Kehan Schreiner (Hebrew University)

Bartosz Mazurkiewicz (Tadeusz Kościuszko Cracow University of Technology)

Anthony Maverick (Bar-Ilan University)

Mikołaj Żukowski (University of Warsaw)

Mateusz Marszałek (Jagiellonian University)

Szymon Matysiak (Polish Academy of Sciences)

Michał Niewiadomski (Institute of International Relations)

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed by Logika + LLC

198320, Region: St. Petersburg,

Locality: Krasnoe Selo Town,

Geologicheskaya 44 Street,

Building 1, Litera A

"East European Scientific Journal"

Email: info@eesa-journal.com,

<https://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Мітчук О.А., Гайдур Н. ВЗАЄМОДІЯ ЧИННИКІВ МЕДІАПРАКТИКИ	4
Мітчук О.А., Кривка Е.Т. СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ ДЛЯ PR-ТЕКСТІВ НА ТУРИСТИЧНУ ТЕМАТИКУ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ	12
Мітчук О.А., Харамурза Д. ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА ТА ЖАНРИ ЖУРНАЛІСТИКИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ	17

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Скобелев Д.О., Мирошник А.А., Дружинина Н.А. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБЛАСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБРАЩЕНИЯ ХИМИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ: РИСКИ И УГРОЗЫ ИНТЕРЕСАМ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	22
Пономарьова О.Б., Пономарьова І.С. СУТНІСТЬ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ЙОГО МІСЦЕ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ	29
Трифонов С.В. ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ: ИСТОРИКО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ	34
Ленкин С.Л. ВНЕБЮДЖЕТНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ ПРИ ИПОТЕКЕ ПУБЛИЧНЫХ ЗЕМЕЛЬ	41

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Жиленко Н.В. ДО ПИТАННЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ УПОВНОВАЖЕНОЇ ПРОВАДИТИ ЗАХОДИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	46
Коноплянникова Т.В., Устинов А.Д. ИНВЕСТИРОВАНИЕ НЕРЕЗИДЕНТАМИ В РОССИЙСКИЕ ООО: ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ПРОДАЖИ.....	50

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

ГРНТИ 19.21
УДК 32.019.5

Mitchuk O. A.

*Doctor of Science in Social Communications,
Professor of the Institute of Journalism
Borys Hrinchenko University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1011-7320>*

Haidur N.

*PhD student of the Department of Social Communications,
Private Higher Education Institution
“Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities” (Rivne, Ukraine)*

INTERACTION OF THE FACTORS OF MEDIA PRACTICE

Mitchuk O. A.

*доктор наук із соціальних комунікацій,
професор Інституту журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1011-7320>*

Gaidur N.

*аспірантка кафедри соціальних комунікацій
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука», Україна*

ВЗАЄМОДІЯ ЧИННИКІВ МЕДІАПРАКТИКИ

Анотація. У контексті сучасної медіапрактики аналізуються її чинники, які через досягнення певних медіа ефектів взаємодіють із метою залучення максимально можливої аудиторії. Зазначається, що сама аудиторія не довіряє пропаганді, натомість аудиторія довіряє засобам масової інформації, які виступають носіями якоїсь конкретної пропаганди. Крізь призму феномену комунікаційного рефлюксу аналізуються контенти окремих груп медіа. Зазначається, що комунікація стає виснаженою, її реальна функціональна здатність, переслідуючи інтереси майбутнього, знижується для сьогодення, для актуальності, для актуальних потреб аудиторії. У аудиторії немає можливості реагувати на ефекти, на структурне маніпулювання, на процеси, що можуть призвести до припинення подачі мас-медіа деформованої реальності, що поширюється у суспільстві.

Annotation. In the context of modern media practice, its factors are analyzed, which, through the achievement of certain media effects, interact with the purpose of attracting the maximum possible audience. It is also noted that the audience itself does not trust propaganda, whereas the audience entrusts the mass media, which act as the bearers of a particular propaganda. Through the prism of the phenomenon of communication reflux, the content of individual media groups is analyzed. It is noted that communication becomes exhausted, its real functional capacity, pursuing the interests of the future, is reduced for the present, for relevance, for the actual needs of the audience. The audience is not able to respond to effects, structural manipulation, and processes that can lead to a cessation of the mass media's presentation of deformed reality that is spreading in society.

Key words: audience, communication, manipulation, media effects, media criticism, reflux.

Ключові слова: аудиторія, комунікація, маніпуляція, медіаефекти, медіакритика, рефлюкс.

Постановка завдання. У науці про соціальні комунікації немає помітних спостережень або за ефектами, які виникають внаслідок діяльності засобів масової інформації (наприклад, як уберегтись від маніпулятивних дій, як зорієнтуватись на деформовану реальність, як проводити самообмеження спілкування з мас-медіа, як реформувати правила вибору мас-медіа тощо), або за навколишнім середовищем (більш поширений термін – медіаландшафт, його запропонував соціолог Арджун Аппадурі [1]) – у

формі допустимого, коректного з огляду на мораль і право бойкоту медіа.

Засоби масової інформації незабаром можуть опинитись у жалюгідному становищі – до речі, про це писав ще великий майстер футуристичних прогнозів Маршалл Маклюєн [19]. Якщо ми наполягатимемо на необхідності простого пошуку медіаефектів, то вони можуть бути знайдені у вигляді мотивацій для примітивного окреслення людських відмінностей – це як класова, расова або будь-яка інша штучна, надумана несхожість.

Але механізм відбору конкретного контенту у засобах масової інформації, за допомогою якого можна прослідкувати раціональне, інтелектуальне споживання цього контенту, потребує застосування зовсім інших аналітичних маркерів. Маємо на увазі, що механізм відбору залежить від конкретної ситуації: статусу засобу масової інформації, підготовленості аудиторії, соціальної конституції стороннього спостерігача. Маємо справу із медіа критикою – а, отже, із науковим застосуванням знань щодо діяльності мас-медіа, із когнітивними досягненнями, із елементами інституціоналізації самих мас-медіа та професіональним рівнем журналістів (авторів взагалі). І якщо різниця між критикою (у даному випадку – медіакритикою) та теорією (у даному випадку – теорією соціальних комунікацій) в історичному сенсі мала відчутну гостроту, то сьогоднішній день не несе серйозного розподілу аналітичних ролей між авторитетом теоретиків та практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові здобутки медіааналітиків останнім часом нагадують аналіз зв'язку між засобами масової інформації та засобами масової інформації щодо засобів масової інформації. Впровадження науки про мас-медіа та медіакритики і медіаграмотності, збурення в системі підготовки журналістів обмежують функціональність медіадосліджень. Далеко не кожна форма критики в засобах масової інформації враховує можливі наслідки, а цим мас займатись медіакритика, заснована на використанні наукових знань.

Звичайно, окрім конкретної форми критики у засобах масової інформації, система ЗМІ переважана типовими формами соціально-політичної рефлексії, пов'язаними із збільшенням соціальної складності, або того ж самого згаданого вже рефлюксу, пристосованого до проблематики контенту.

На дещо вищому – по відношенню до медіакритики – аналітичному шаблі знаходиться журналіст. Журналіст працює в максимально стислому поточному ритмі та зацікавлений у систематичному і функціональному режимі своєї праці. Малодосвідчений журналіст, менш чутливий до часу, може довго пережити цей феномен, змішуючи жанри, тренди, хвилі, контексти. Досвідчений журналіст, якщо реагує на медіакритику, то інтерпретує її, він сам працює як медіакритик, адже аналізує якусь складну ситуацію, відслідковує перспективу, узагальнює та реферує явища, які, як правило, фіксуються у формі нормативного контенту, загорнутого у жанрові вимоги. Журналістська критичність спирається на вироблення медіаефектів, тих, які розташовуються саме у нормативних структурах.

Мета дослідження. Об'єктом статті є медіапрактика, предметом – специфіка взаємодії чинників медіапрактики. Нашою метою є опрацювання головних факторів медіапрактики, які ґрунтуються на медіавпливах

Виклад основного матеріалу дослідження.

Засоби масової інформації конкретно впливають на те, що насправді являє собою реальність, а ось як спостерігається наявність і діяльність засобів масової інформації, як сприймається ця маса контенту, який має обіг завдяки засобам масової інформації в суспільстві, – усе це може бути лише припущенням. Медіавпливи, як вважає Ніклас Луман, залишаються без наслідків [17]. Адже медіавпливи не можна вважати чимось автоматично зафіксованим у свідомості аудиторії – вони скоріш за все є результатом певного комунікаційного рефлюксу [25] спостереження за конструкціями засобів масової інформації.

Комунікаційний рефлюкс вважатимемо важливою рисою соціальних комунікацій. Йдеться про те, що характеристику якогось окремого засобу масової інформації часто подають узагальнено, засоби масової інформації зазвичай розглядають як певну соціальну надбудову (про це влучно пише В. Різун [26]), їх підозрюють у виробництві, по суті, трьох основних ефектів:

- по-перше, ефектів маніпулювання (свідомої інтерпретації фактів),
- по-друге, деформаційних ефектів (трансформація реальності),
- по-третє, ефектів новизни (зміна поглядів на суспільство) – дивимось у Наталії Алюшиної [4].

Зрозуміло, що мова йде не про функціональні дескриптори засобів масової інформації, адже головні функції ЗМІ – маніпулювання фактами, деформація свідомості та створення нових суспільств – напрочуд точно вписуються у ключові чинники ефектів мас-медіа. Подібний паралелізм дозволяє зрозуміти засоби масової інформації не як автономний, інтровертний та аутопоетичний (дивимось у Умберто Матурани [20]) чинник соціальної системи, а, скоріше за все, як інструмент аутсайдера.

Експлуатація медіаефектів не спрацьовує тоді, коли навіть незначний, примітивний контент передає доволі посереднє знання та, швидше за все, служить для побудови позиції конкретного спостерігача. При цьому різко знижується легітимність тих прикладних прийомів впливу на аудиторію, за допомогою яких засоби масової інформації конструюють (виробляють) медіаефекти.

Поява медійної реальності стосовно матеріальних чинників сьогодення часто супроводжується епістемологічно нормативними структурами як «бажаної реальності», так і «небажаної реальності». Ефект «нового суспільства» є певним джерелом невимогливих концепцій соціальних змін, однак фактор антропоцентричної перспективи розвитку людей як елементів суспільства перш за все пов'язаний із технологічним детермінізмом (читаємо у Георгія Почепцова [24]).

Цей ефект можна стилізувати таким чином: завдяки засобам масової інформації ми живемо у новому світі, який здебільшого утворено самими

засобами масової інформації, але у відносинах з цією новою реальністю деформуються суспільні погляди, суспільні знання, відчувається домінація бодрійярівського гіперреалізму [5], неправдивого образу дійсності, нав'язаний нереальним, віртуальним (у широкому сенсі цього значення) світом засобів масової інформації. Пропаганда стає ключовим чинником не лише мас-медійної практики, але й фінансового контролю над засобами масової інформації і з боку держави, і з боку власників мас-медіа (про це дуже влучно пише Петро Вербицький: «Створення інформаційних ресурсів та контроль за цими ресурсами на національному рівні значною мірою підпорядковані вдосконаленню потреб, розширенню впливу і підтвердженню надійності владної системи» [8]).

Але водночас комунікація стає виснаженою, її реальна функціональна здатність, переслідуючи інтереси майбутнього, знижується для сьогодення, для актуальності, для актуальних потреб аудиторії. Щодо класичних, традиційних мас-медіа, у аудиторії немає можливості реагувати на ефекти, на структурне маніпулювання, на процеси, що можуть призвести до припинення подачі мас-медіа деформованої реальності, що поширюється у суспільстві.

Медіапрактика відрізняється від медіакритики, медіакритика відрізняється від науки про медіа передусім тим, що у різних ситуаціях ми використовуємо різні інструменти аналізу. Коли ми послуговуємося різницею між медіакритикою та медіапрактикою, то маємо на увазі різницю між описовими та аналітичними інструментами, методологічними та аналітичними вимогами до процесів.

Тут важливо відзначити, що у трикутнику «медіапрактика – медіакритика – наука про медіа» побудова семантики критичних структур не відбувається безпосередньо знизу догори, від розмовних пластів до академічних пластів [10]. Семантика критичних структур охоплює лише соціальні системи, а не інтерактивні.

Оскільки науковці, що вивчають соціальні комунікації, пов'язані із конкретною галузю науки, вони не можуть дозволити собі використовувати здатність самоідентифікації та самоорганізації у мультипарадигмі – так, як це можуть дозволити собі, наприклад, літературні критики. Наука про соціальні комунікації існує у контексті різноманітних наукових «шкіл». Адже підтримка конкретних науковців, інституцій, створення наукових статей, участь у конференціях, циркуляція спеціалізованої літератури, примусова посередність тощо, – це створює простір штучного об'єднання, потік мовчазних знань, неявні теорії, дискретні консенсуси. Це являє собою певну силу науки про соціальні комунікації.

Однак зазначені вище категорії наукового характеру можуть бути і певним гальмом розвитку науки про соціальні комунікації. Існуюча у статтях та інших текстах із соціальних комунікацій

медіакритика оперує такими медіаефектами, які «контрабандно» проводяться через тексти. Таким чином в медіасфері проходить наукова банальність.

Формулювання консенсусу у трикутнику «медіапрактика – медіакритика – наука про медіа» тим інтенсивніше, чим більш сумнівними можуть бути певні теоретичні підстави у науці про соціальні комунікації, на базі яких створено понятійний апарат медіаефектів. Узагальнені ефекти, які досягаються засобами масової інформації, за рівнем нормативності мають беззаперечну перевагу: вони дозволяють беззастережну участь ЗМІ у моральних судженнях. Медіаефекти можна вважати критичною медіабанальністю, метафорою стихійного лиха. Мас-медіа живуть у повенях, вбивствах, згвалтуваннях, якими ЗМІ переповнені. Будь-яка сучасна «інформаційна бомба» зовсім не призводить до вибуху засобів масової інформації, це проста анексія частки життя аудиторії.

Рамки цієї метафори досить очевидні: засоби масової інформації часто являють собою щось чуже, неприродне людині, навіть небезпечне; пасивна, слабка за характером людина може виявитись пасивним спостерігачем за втіленням у свою свідомість контенту. Засоби масової інформації активні – люди пасивні, засоби масової інформації сильні – люди слабкі, засоби масової інформації намагаються щось робити з аудиторією, аудиторія на засоби масової інформації не має практичного впливу. Йдеться про те, що і проста аудиторія, і медіааналітики, і науковці, які вивчають соціальні комунікації, можуть лише спостерігати за впливом засобів масової інформації на суспільство.

Медіаефекти тісно пов'язані із медіавпливом, який зазвичай здійснюється на культуру поведінки аудиторії. Медіавпливи є чинником уяви широкої аудиторії про функції засобів масової інформації, але в той самий час для медіааналітиків вплив виступає благодатним фундаментом медіакритики [23]. Отже, медіавпливи виступають як теоретичною, так і емпіричною передумовою певного переосмислення тих сенсів, до яких ані широко представлений глядач – читач – слухач, ані вузькофаховий спеціаліст не байдужий. І чим більше сенсів можна переосмислити за допомогою медіавпливів, тим більшому розумінню підлягають факти, тези, теорії, – у тому числі нерелевантні чи аксіоматичні.

Медіавплив неможливо зрозуміти як щось стійке чи однозначне. Медіавплив побудований на метафоризації засобами масової інформації будь-якого контенту: це хаотична послідовність контентних пластів повідомлень, маніпулювання фактами, пропаганда ідей, це відверте промовання мізків. Емпіричну відповідь на запитання «яким був медіаефект», «для чого він створений», «на кого розрахований» тощо слід шукати в межах медіапрактики. Поєднання двох важливих для засобів масової інформації понять – «факт» і

«медіавплив» – може вказувати на частковий або повний компроміс щодо спірних питань. Факт фіксується, медіавплив інтерпретує факт, щоби дати аудиторії розуміти: те, про що повідомляється, – все-таки факт чи ні. Між собою зв'язано багато гетерогенних елементів контенту, і ці елементи піддаються інтерпретаційній обробці (див. у Мішеля Каллона та Бруно Лятура [3]).

Масив знань, які несуть в собі засоби масової інформації, не може бути розроблений без використання медіакритики. Для застосування уже згаданого вище комунікаційного рефлюксу треба зменшити частку критики у мас-медіа, але ж для оперативного конструктивізму взагалі не існує бар'єрів. Під явищем негайного медіавпливу, який нам вважається проблематичним через незрозумілість контенту, що подається у таких випадках, маскуються метафоризми. У буквальному сенсі контент засобів масової інформації не є ліквідним, він потребує гострого аналітичного опрацювання, а тому метафоричність контенту засобів масової інформації не тільки тісно пов'язана з контентною конвергенцією, а й часто виступає її синонімічним рядом [11].

Своєю чергою, Тетяна Кузнецова зазначає, що вплив на засоби масової інформації, та й на комунікацію взагалі, все ще обтяжений онтологічним чинником контенту [15] – отже, медіавплив можна вважати такою собі «рухомою метафорою», оскільки він не лише використовує контент чи ґрунтується на контенті, але й залучає величезні пласти аудиторії.

Аудиторія, про яку йдеться, відчуваючи на собі вплив засобів масової інформації, на момент цього медіавпливу зливається в одне середовище. Причини і наслідки відносин, поставлених між ними, психологічно нерівномірні. Йдеться про поведінкову функцію, яку породжують засоби масової інформації. Якими будуть наміри, цілі та плани аудиторії, масштаб та діапазон їхньої поведінки у майбутньому.

Моніторинг мас-медіа фіксує пряму залежність між збільшенням ефекту «промивання мізків» та фінансуванням засобів масової інформації. Але виникає інше запитання: чи будуть засоби масової інформації продовжувати навчатися зменшувати негативні наслідки медіавпливів? Самі засоби масової інформації не мають ніякого впливу на медіакритиків, адже інституціоналізований, посилений наукою дискурс критики у засобах масової інформації не спрацьовує у випадку подібних взаємин.

Що ж до аудиторії, то проблема її стійкості до медіавпливів не така однозначна, як це можна собі уявити. Поки вплив реалізується слабкіше, можливими є опір, опозиція з боку певної частини аудиторії, сам медіавплив позбавлений сенсу, поки не стає сильнішим. Соціологи [13] наголошують на тому, що аудиторний опір враховується самими засобами масової інформації, які шукають можливості збільшення впливу.

У соціології соціальних комунікацій історія вивчення медіавпливів достатньо коротка, матеріалу для розлогої аналітики дуже мало [13]. І це не тому, що медіавпливи являють собою слабкі інструменти – як психологічні, так і емпіричні.

Йдеться про те, що будь-який контент (текстовий, візуальний, музичний тощо), який лежить в основі медіавпливу, є фокусом впливу. Вплив рухається до свідомості аудиторії за допомогою різноманітних чинників (психологічного, соціологічного, географічного тощо) з розрахунком на те, що чинники з цього переліку принесуть свої плоди. Відхід засобів масової інформації від будь-якого впливу мотивований радше його когнітивною слабкістю, нездатністю створити стабільні факти.

Але ж таке саме відбувається і в науці про засоби масової інформації – теорії соціальних комунікацій, тому що наукова точність і базування будь-яких думок щодо діяльності засобів масової інформації має ґрунтуватись на стабільних, логічних судженнях. На жаль, сам науковий дискурс у нашій науковій галузі перестав вважатись стабільним фактом, його переосмислено та диференційовано. Частково це викликано тим, що в середовищі науковців немає спільного розуміння окреслення майданчика ЗМІ та оцінки складових частин медіавпливів (див. у Деніса МакКвейла [18]).

Але до того часу, поки не буде використана уся палітра медіавпливів, критика у засобах масової інформації ігноруватиме полеміку та зіткнення інтересів. Вирішальним тут залишиться ставлення до оперативності, до фактору часу, який трансформується медіакритиками. Це зумовлено цілою низкою причин.

По-перше, наука про соціальні комунікації – це рух наукової дисципліни до певної автономії даної галузі науки. Але ж сама автономія соціальних комунікацій не виникає на голому місці, автономію ніколи не здобувають із самого початку, з чистого аркушу паперу. Ідеї, закладені в суті наукової автономії, мають еволюціонуватись, стати певною вихідною масою, в основі якої повинні знаходитись конкретні теорії, моделі прикладів, методи спостережень, мережа науковців тощо. Автономія наукової галузі – це диверсифікація ідей та поглядів на наукову проблему, у цьому контексті наукова галузь є певним самообмеженням, яке фіксує не тільки наукову конвергентність об'єктів та предметів досліджень, але й поглинання наук. Наприклад, соціологія стає предметом вивчення соціальними комунікаціями аудиторних зацікавлень, очікувань та смаків, контент-аналізу матеріалів, що містяться у засобах масової інформації, соціологія перестає бути чистою наукою про суспільство. Економіка цікавить соціальні комунікації як фактор менеджменту, основа комерційної діяльності засобів масової інформації, економіка перестала бути чистою наукою про капітал.

Сучасний погляд на наукову строкатість свідчить про гетерогенну спільність наукових підходів до виокремлення та аналізу окремих проблем. Щодо науки про соціальні комунікації, то різноманітність проблем, пов'язаних із функціонуванням засобів масової інформації, дозволяє учасникам наукових досліджень саме у цій царині науки приєднати до наукової аналітики політиків, соціологів, психологів, економістів тощо.

Усе це дає підстави слушно започаткувати ефективну критику діяльності засобів масової інформації, легітимізуючи науку про соціальні комунікації як за своєю аксіологічною чутливістю, так і шляхом демонстративної взаємодії елементів інших наук для визначення особливостей ЗМІ.

По-друге, поява суттєво нових явищ (наприклад, так званих нових мас-медіа), які, дякуючи саме ЗМІ, мають великий суспільний резонанс. Суспільство ніби перебуває в уявному майбутньому, сучасне суспільство взагалі надзвичайно схильне до жаги майбутнього, до сприйняття майбутнього, сучасне суспільство через поточну невизначеність та непередбачуваність схильне до ризику створення сценаріїв майбутнього [5].

Однозначна і коректна відповідь на запитання про те, який вплив на суспільство матиме журналістика і соціальні комунікації у цілому, неможлива. Вплив засобів масової інформації – це, з одного боку, зафіксований етап розвитку суспільства, а з іншого боку, – замаскована через контент у засобах масової інформації відповідь на запитання про те, що може статись із суспільством (це прогнозує, зокрема, Маршалл МакКлюен [19]). Отже, проблема медіавпливу зіткнулася із концепцією прогресу. Різноманітність семантики медіавпливу підриває просту семантику прогресу. У жодному разі, на переконання Бруно Латура, не можна твердити, що щось нове краще за старе, оскільки подібні твердження можуть бути наслідком медіавпливу: швидкий вплив переноситься з «матерії думки» на «матерію фактів» – але вже у вигляді конкретної соціальної форми (див. : [16, с. 21]).

Це все відбувається не лише через стару антропоцентричну перспективу, але, перш за все, через відсутність рефлюксу – знову повертаємось до цього явища. Рефлюкс виявляє контрольні можливості медіавпливів. Взаємодія різних контентів та їхня організаційна спорідненість (наприклад, у межах чи одного засобу масової інформації, чи групи засобів масової інформації, які належать одному й тому ж власнику, чи то просто в середовищі засобів масової інформації одного технічного типу) зробили ці контенти звичайною риторикою, суттєво звузивши шляхи самовизначення аудиторії.

Поняття взаємодії передбачає спільність планів, досягнення конкретних цілей, підготовку і вибір відповідних заходів для досягнення цих цілей [9]. Але засоби масової інформації є великим

«Альтером», який реалізує *свої* плани, досягає *власні* цілі в односторонньому порядку, цей «Альтер» не відповідає на запити аудиторії, навіть коли кінцевий адресат визначений.

Рефлюкс у соціальних комунікаціях призводить до того, що аудиторія може сенсифікувати себе контентами, які подаються засобами масової інформації. Але «Альтер» засобів масової інформації залишається таким, оскільки аудиторне «Его» існує тому, що ЗМІ діють на відстані. А через відсутність «Альтера» поруч, «Его» має у своєму розпорядженні невичерпні ресурси поведінки.

Але в основному «Альтер» не потребує ретельного ставлення до аудиторії та її потреб і очікувань. «Альтер» не цікавиться поточним розумінням аудиторії, його привабливе показник кінцевого успіху. Зв'язок – це просто соціологічний, кількісний факт отримання повідомлень чи масиву інформації. Немає прийому – провал припущень. Карл Поппер вважає, що засобам масової інформації приписують атрибути планування поведінки аудиторії, а самі ЗМІ позначають (маркують) цю аудиторію [22, с. 164].

Звичайно, аудиторія – це не просто «Его», а засоби масової інформації – це тільки «Альтер», вони глухі та сліпі, адже не знають, із ким спілкуються. Прозорість ситуації зв'язку може виникнути лише із розумінням якихось припущень. З боку «Альтера» це може означати однаковість середовища. Припускається, наприклад, що повідомлення адресоване жінкам, а не чоловікам, дорослим, а не дітям, малоосвіченим, а не добре освіченим. Завдяки соціологічним дослідженням аудиторії, конкретизації телеметрії, вивченню кліків, використанню статистичних даних тощо ми можемо отримати підтвердження припущень, виправити свій контент, підкорегувати його під «смак» цієї аудиторії.

Спостереження за медіа часто супроводжується своїм рівнем спостережень. Це – спостережне спостереження. Спостереження науки про соціальні комунікації за спостереженням соціологів за діяльністю засобів масової інформації 2005 року зафіксував британський соціолог Девід Холмс. Він зазначав, що той факт, що аудиторна маса засобів масової інформації невизначена, означає, що особи, які входять до цієї маси, також невизначені. На думку науковця, трансляція контенту робить можливими масштаби асоціації аудиторії з тим, що їй хочеться побачити у цьому контенті (див. у Девіда Холмса: [2]). Іншими словами, спостережне спостереження змушує нас усвідомлювати, що різні люди живуть у різних світах.

Невизначений пласт аудиторії – це знакова особливість сучасних засобів масової інформації. ЗМІ можуть ставитись до нього дбайливо, співчувати йому, звертатися до нього, як до друга, до мудрого співрозмовника, до сучасника. Журналісти можуть вибачити йому його пересічність, запропонувати йому щось пікантне,

але він не зможе проявити себе як особистість, оскільки поведінкові атрибути та мотиви поведінки цього пласту, процеси прийому контенту та його опрацювання засобом масової інформації будуть незрозумілі. Робота на невизначений пласт аудиторії – відомий спосіб вказувати на джерела медіаефектів, адже саме цією аудиторією засоби масової інформації маніпулюють, деформуючи свідомість та розуміння того, що насправді відбувається навколо.

Критика в засобах масової інформації функціонує у невимушеній перспективі: усвідомлюючи процес соціального планування, системні рекомендації аудиторії, розуміння того, що ЗМІ пропонують звичайній людині, роблячи її *саме такою*, а не іншою. Суспільство спектаклю є повчальним у цьому відношенні – адже йдеться про специфіку перехідного періоду гомогенізації.

Самовідданість цілої когорти засобів масової інформації (їх називають «якісними») (про це пише, зокрема, Нонна Варех [7]) все ж не може свідчити на користь того, що збільшується аудиторія «пізнавальна» – тобто, гарно інформована, рішуче компетентна, морально відповідальна. Рухливі категорії взаємних (засобів масової інформації щодо аудиторії і навпаки) припущень розвиваються у напрямку диференціювання інтересів. Адже можливості структури медіа у царині комунікаційних відносин все більш різноманітні, але аудиторія не може бути легко і швидко адаптована під інтереси конкретного засобу масової інформації.

Це означає, з одного боку, часткову відмову від вимог комунікаційної універсалізації, з іншого боку – розширення поля взаємозв'язку між ЗМІ та аудиторією. Діяльність засобів масової інформації не просто не передбачає широкомасштабного консенсусу, ЗМІ перетворюють суспільства на громади, які втратили внутрішню єдність.

Засоби масової інформації оперують дисфункцією. Прогресивна еволюція медіапропозицій розкрила переконання у тому, що реальність для кожного з аудиторії відповідає власним правилам вибору. Але це реальність із різноманітними способами побудови аргументів для виправдання цієї реальності.

Зрозумілим видається «конструктивістський» ефект, який досягається медіавпливами. Строкатість аудиторії як наслідок «культурних відмінностей» певний час була зручним поясненням відмінностей аудиторії. Але інтернет, нові медіа, про які вже йшлося вище, розчинили ці відмінності та виступили таким собі пізнавальним «мультиплікатором». Виявилось, що можна жити в одному й тому ж світі, але це життя по-різному інтерпретувати. При цьому сам сенс життя можна і не узгоджувати, адже аудиторні відмінності, спотворення, протиріччя, індивідуальність психічної системи кожного, хто є аудиторією, у соціальних комунікаціях можна вважати когнітивним спілкуванням.

Аномалію сприйняття аудиторією контенту можна віднести до певних психічних систем як пояснення надмірного тиску з боку засобів масової інформації на аудиторію. Але тематика засобів масової інформації та бачення засобами масової інформації якоїсь теми все-таки обмежені нормами – нехай це будуть журналістські стандарти, стандарти редакції, вимоги власників до менеджменту, вимоги менеджменту до журналістів тощо.

Аудиторія у кращому випадку може порівнювати контент та тренди, які пропонуються засобами масової інформації, але аудиторія не може протистояти цим контентам і трендам. Аудиторія може намагатись виправдати власну точку зору на виступ засобів масової інформації – наприклад, через свої ментальність чи соціально-культурні традиції.

Проблема, звичайно, полягає не в тому, що існують різні точки зору на той самий контент, різні ставлення й тлумачення одного повідомлення у ЗМІ. Не існує навіть мінімально ефективних випадків, коли аудиторія може вплинути на конкурентоспроможність засобів масової інформації чи примусити їх здійснювати самокорекцію контенту. Професор Валерій Іванов вважає, що у соціології засобів масової інформації кількісні аргументи можуть бути цікавими хіба що для статистики [12, с. 98].

У класичних засобах масової інформації процес прийняття чи відхилення будь-якого контенту може бути виправленим, контрольованим, але він не охоплюватиме соціально складні питання. Негатив у взаєминах між аудиторією та засобами масової інформації перервати неможливо, цей негатив може лише спонукати до продовження переконань, але він не відкриє шляхів для подальшої «координації» певних поглядів та дій, оскільки загалом обмежується вузькими інтерактивними контекстами.

Як вже згадувалося нами вище, в межах «нових медіа», особливо в інтерактивних системах, ситуація інша. Якщо аудиторія приймає контент повідомлення, то зараховує себе в уявну спільноту, аналогічно будуючи реальність, приймаючи більшість норм конкретного співтовариства. Якщо аудиторія відхиляє повідомлення, то вона відкидає співтовариство через іншу, відмінну конструкцію, природу мислення, ментальність та зображення світу.

Але ж саме так вибудовується власна ідентичність аудиторії. Саме так з'являється не тільки власна ідентичність аудиторії, але й можливість захисту цієї ідентичності. Обґрунтування та пояснення аудиторією відхилення нав'язаних ідей та цінностей, доведення аудиторією своєї ідентичності, власна побудова аудиторії реальності – і критика в засобах масової інформації може опинитись на аудиторних манівцях.

Люди, які не справляються з мультиплікаторами нормалізації самотності, які стверджують відмінності у побудові реальності, образів світу, мають невеликий вибір: деякі зображення світу засобами масової інформації можуть вважатися точними, деякі не точними, деякі структурні контенти реальні, інші не відповідають дійсності, деякі повідомлення адекватні, інші – неадекватні, деякі тотожності цінні, інші зайві тощо. Зацікавлена аудиторія може виправити власні бачення, вона може вимкнути уяву, але навіть така аудиторія не зможе асимілюватися із ідеями ЗМІ.

Засоби масової інформації забезпечують лише легітимність порівняння контенту, який передається ними, із власним баченням проблеми. Аудиторія порівнює контент ЗМІ із своїм багажем знань. Засоби масової інформації не вводять психологічні системи впливу на аудиторію в теоретичні площини, і, попри онтологічність свого контенту, покладаються на плутанину у ставленні аудиторії до різних реалій.

Так чи інакше, індивідуальне аудиторне «ні» до релевантного засобу масової інформації є і певною формою відмови від участі у комунікації. У такому випадку немає соціального резонансу.

Висновки. Чи може медіакритика захистити практику функціонування засобів масової інформації від помилок при спілкуванні з аудиторією? Якщо взяти до уваги характерні для західної медіапрактики (і західних соціологічних підходів до вивчення функціонування засобів масової інформації) гносеологічність і абсолютизм ЗМІ, якщо критично спостерігати за тим, як функціонують ЗМІ, то можна знайти відповідну нерелятивістську та нормативну реалістичність непрозорості українських засобів масової інформації.

Ця реалістичність викликає декілька цілком конкретних запитань, які вписуються у дискурс проблеми комунікаційної рефлексії. Чи можна критикувати засоби масової інформації за їхній захист обраних елементів реальності? Чи можна вважати, що вони діють неконструктивно, коли виступають проти конкурентних конструкцій реальності? Якщо так, то дуже обережно і в дуже обмеженій мірі.

Утім, вищезгадане «онтологічне підґрунтя» медіакритики не може реагувати так само онтологічно – воно реагує із використанням моральних принципів аналізу. Медіаефекти завжди або більше, або менше помітні, коли застосовуються моральні принципи оцінки контенту.

Зрештою, критика в засобах масової інформації не може бути успішною без якоїсь дискредитації протилежної точки зору. Але з іншого боку, критика в засобах масової інформації не являє собою функціональний еквівалент цензури, можливість за будь-якої нагоди звернутися до дій, які забороняли б

розповсюдження контенту – наприклад, забороняти рекламу алкоголю чи тютюнових виробів.

Медіакритика розкриває маніпулятивні прийоми, притаманні засобам масової інформації, деформації медіа тощо, але насправді вона не захищає ні аудиторію, ні уяву аудиторії. Почуття будь-якої критики – і медіакритики так само – не закладено ні в імунологію, ні в екологію комунікації.

Засоби масової інформації критикують системні явища у суспільстві з метою кращої адаптації до майбутніх комунікаційних умов. Можливості управління суспільством з боку ЗМІ дуже обмежені – власне, тому вислів «журналістика – це четверта влада» вважаємо помилковим. Засоби масової інформації реально ніколи не керували політичною системою демократичного суспільства.

Так само і медіакритика – вона не контролює засоби масової інформації, але для діяльності ЗМІ вона може мати певні наслідки. Медіакритика стосується впливу на вже існуючі аналогічні медіаструктури, інші медіаструктури можуть з'явитись, але внаслідок певної корекції вже існуючих. Той факт, що основні засоби масової інформації є панівними у суспільстві, означає, що можуть бути альтернативні ЗМІ (так вважає Юлія Бондаренко [6]).

Аудиторія не довіряє пропаганді, натомість аудиторія довіряє засобам масової інформації, які виступають носіями якоїсь конкретної пропаганди. Власники засобів масової інформації не можуть пропагувати свої ідеї без застосування засобів масової інформації. Все це означає, що чим більше засобів масової інформації, тим більше різноманітності, можливостей залучення різноманітних структур і окремих людей до розповсюдження конкретного контенту. Аудиторія через засоби масової інформації не отримує безпосередні «цінності», засоби масової інформації безпосередньо не вдосконалюють суспільство. Але завдяки засобам масової інформації та медіакритиці, яка аналізує їхню діяльність, суспільства стають більш прозорими, більш відкритими, що дозволяє сподіватись на більш точне спостереження суспільством за собою, за своїми діями, за перспективами свого розвитку.

Література

1. Appadurai A. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. – Minneapolis, 1996. – 229 p. [Appadurai A. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. – Minneapolis, 1996. – 229 p.]
2. D. Holmes, *Communication Theory. Media, Technology, Society*, London–Thousand Oaks. – New Delhi 2005, s. 136-139. [D. Holmes, *Communication Theory. Media, Technology, Society*, London–Thousand Oaks. – New Delhi 2005, s. 136-139.]
3. M. Callon, B. Latour, *Unscrewing the Big Leviathan: How Actors Macro-structure Reality and How Sociologists Help Them to Do So*, 1981. [M. Callon, B. Latour, *Unscrewing the Big Leviathan: How*

Actors Macro-structure Reality and How Sociologists Help Them to Do So, 1981.].

4. Алюшина Н. Питання ефективності комунікації у життєдіяльності суспільства / Н. Алюшина – НАДУ при Президентові України – PDF. [Alyushina N. Problems of Communication Effectiveness in the Life of a Society / N. Alyushin - NAPRA under the President of Ukraine - PDF.].

5. Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа : [пер. с фр.] / Ж. Бодрийяр // Поэтика и политики : альманах российско-французского центра социологии и философии и ИС РАН. – М. : ИСО ; СПб. : Алатея, 1999. – С. 193–226. [Baudrillard J. Requiem for the mass media: [per. Fr.] / J. Baudriyar // Poetics and Politics: An Almanac of the Russian-French Center for Sociology and Philosophy and the IAS of the Russian Academy of Sciences. - M.: ISO; SPb : Alatea, 1999. - P. 193-226].

6. Бондаренко, Юлія Станіславівна. Альтернативна преса сучасної Німеччини (особливості функціонування, редакційна політика, місце в національній системі медіа) : автореф. дис... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.04 / Юлія Станіславівна Бондаренко. – Львів: Б.в., 2017. – 19 с. (Львівський нац.ун-т ім. І. Франка, дата захисту: 2017) [Bondarenko, Julia Stanislavovna. An alternative press of modern Germany (features of functioning, editorial policy, place in the national media system): author's abstract. Dis ... Cand. Sciences of Social Communications: 27.00.04 / Yuliya Stanislavovna Bondarenko. - Lviv: Bv., 2017. - 19 p. (Lviv National University named after Ivan Franko, date of defense: 2017)].

7. Варех, Нонна В'ячеславівна. Формування етнокультурних стереотипів у якійній британській пресі: структурні, функціональні й змістовні особливості : автореф. дис... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.04 / Нонна В'ячеславівна Варех. – Дніпропетровськ : Б.в., 2014. – 20 с. (Дніпропетровський нац.ун-т ім. О. Гончара, дата захисту: 2014). [Wareh, Nonna Vyacheslavivna. Formation of ethno-cultural stereotypes in high-quality British press: structural, functional and informative features: author's abstract. Dis ... Cand. Sciences of Social Communications: 27.00.04 / Nonna Vyacheslavovna Varekh. - Dnipropetrovsk: Bv., 2014. - 20 s. (Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar, date of defense: 2014)].

8. Вербицький П. Корпоративна монополія на інформацію як чинник інформаційної стратегії держави / Вербицький П. // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. – Львів : ЛНБУ імені В. Стефаника, 2017. – Вип. 7 (25). – С. 288–298. [Verbitsky P. Corporate monopoly on information as a factor of the information strategy of the state / Verbitsky P. // Compilation of works of the Research Institute of Preschool Studies. - Lviv: LNBU named after V. Stefanyk, 2017. - Vip. 7 (25). - С. 288–298.].

9. Взаємодія // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Взаємодія> [Interaction // Wikipedia [Electronic resource]. - Access mode: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Interaction>]

10. Зелінська Н. В. Публіцистичність української наукової прози (спроба ретроспективного огляду) / Н. В. Зелінська // Вісн. Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 1995. – Вип. 2. Журналістика. – С. 230–239. [Zelinska N. V. The publicistic nature of Ukrainian scientific prose (attempt of a retrospective review) / N.V. Zelinska // Vysn. Kiev. un-th them T. Shevchenko. - 1995. - Vip. 2. Journalism. - P. 230-239.].

11. Золяк В. В. Конвергенція як універсальне виявлення збігу спільних ознак / В. В. Золяк // 36. пр. н.-д. центру періодики Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника. – Львів, 2007. – Вип. 15. – С. 139–145. [Zolyak V. V. Convergence as a universal discovery of the coincidence of common features / VV Zolyak // Prob. n.p. Center of periodicals Lviv. sciences VKI them. V. Stefanyk - Lviv, 2007. - Vip. 15. - P. 139-145.].

12. Іванов В. Ф. Соціологія масової комунікації : навч. посіб. / В. Ф. Іванов; Черкас. держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2003. – 193 с. [Ivanov VF Sociology of Mass Communication: Teach. manual / VF Ivanov; Cherkasy state Un-t them. B. Khmelnytsky - Cherkasy, 2003. - 193 p.].

13. Костенко Н. Заключение: к социологии недоверия / Н.Костенко, С.Макеев // Суспільство без довіри / [за ред. д. філос. н. Євгенія Головахи, д. соціол. н. Наталії Костенко, д. соціол. н. Сергія Макеєва]. – Київ : ІС НАНУ, 2014. – С. 319–330. [Kostenko N. Conclusion: To the sociology of mistrust / N. Kostenko, S. Makeev // Society without trust / [ed. Philosophy N. Eugene Golovaki, d. Sociologist. N. Natalya Kostenko, d. Sociologist. N. Sergiy Makeyev]. - Kyiv: IS NANU, 2014. - pp. 319-330.].

14. Костенко Н. Медіа-динаміка: тренди і відхилення // Вектори змін українського суспільства / [за ред. д. екон. н. В.М.Ворони, д.соц.н. М.О.Шульги]. – К.: ІС НАНУ, 2014. – С. 326-348. [Kostenko N. Media Dynamics: Trends and Deviations // Vectors of Changes in Ukrainian Society / [ed. econ. N. V.M.Vorony, D.Sc. M.O.Shulgi]. - K.: IS NANU, 2014. - P. 326-348.].

15. Кузнецова, Тетяна Василівна. Аксиологічні моделі мас-медійної інформації: комунікативно-концептуальний підхід : автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01 / Тетяна Василівна Кузнецова. – Київ : Б.в., 2010. – 31 с. (КНУ ім. Тараса Шевченка, дата захисту: 13.12.10) [Kuznetsova, Tatiana Vasylivna. Axiological models of mass media information: communicative-conceptual approach: author's abstract. Dis ... Doctor of Social Sciences: 27.00.01 / Tetyana Vasilyevna Kuznetsova. - Kyiv: Bv., 2010. - 31 p. (KNU named after Taras Shevchenko, date of protection: December 13, 10)].

16. Латур Б. Пересборка соціального: введення в акторно-сетеву теорію [Текст]. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014.—384 с. [Latour B. Reassembly of the social: Introduction to

actor-network theory [Text]. -M.: Izd. House of the Higher School of Economics, 2014.-384 p.].

17. Луман Никлас. Реальность масс-медиа. – Перевод с немецкого: А. Ю. Антоновский, под редакцией О. В. Кильдюшова, 2005. // Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. – 07.07.2008.

URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3001> [Luman Niklas. The reality of the media. - Translated from German: A. Y. Antonovsky, edited by O. V. Kiljadyusova, 2005. // Electronic publication: Center for Humanitarian Technologies. - 07/07/2008. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3001>].

18. МакКвейл Д. Теория массовой коммуникации. – Львів, Літопис, 2010, с. 538 [McQueil D. Theory of Mass Communication. - Lviv, Chronicle, 2010, p. 538].

19. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека=Understanding Media: The Extensions of Man / М. Маклюэн. – М.: Кучково поле, 2007. – 464 с. [McLuhan M. Understanding Media: External Extensions of Man = Understanding Media: The Extensions of Man / M. McLuhan. - M.: Kuchkovo field, 2007. - 464 p.].

20. Матурана У. Биология познания / У. Матурана // Язык и интеллект. М.: Прогресс, 1995. С. 95-142. [Maturana U. Biology of cognition / U. Maturana // Language and Intellect. M.: Progress, 1995. pp. 95-142.].

21. Михайлин І. Л. Інформаційний образ як комунікативна категорія / І. Л. Михайлин // Зб.

Харків. іст.-філол. т-ва. Нова серія. – 2009. – Т. 13. – С. 137–150. [Mihailin I. L. Information image as a communicative category / I. L. Mykhailin // Sb. Kharkiv isp-philol. t-va. New series. - 2009 - T. 13 - P. 137-150.].

22. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. І. У полоні Платонових чарів. – К.: «Основи», 1994. – 444 с. [Popper Carl. An open society and its enemies. T. I. In the captivity of Plato's charm. - K.: "Fundamentals", 1994. - 444 p.].

23. Потятиник Б. Медіа: ключі до розуміння / Б. Потятиник. – Львів: ПАІС, 2004. – 312 с. [Potejatynuk B. Media: Keys to Understanding / B. Potiatynuk. - Lviv: PAIS, 2004. - 312 p.].

24. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2000. – 352 с. [Pochepctsov G. G. Communicative Technologies of the Twentieth Century / G. G. Pochepctsov. - M.: Refl-beech; K.: Wackler, 2000. - 352 pp].

25. Рефлюкс // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Рефлюкс> [Reflux // Wikipedia [Electronic resource]. - Access mode: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Reflux>].

26. Різун В. В. Масси: тексты лекцій / В. В. Різун; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 116 с. [Rizun V.V. Masses: texts of lectures / V.V.Rizun; Kiev. nats Un-t them. T. Shevchenko. - K., 2003. - 116 p.].

УДК 659.44 : 655.51
ГРНТИ 19.31

Mitchuk O. A.

*Doctor of Science in Social Communications,
Professor of the Institute of Journalism*

*Borys Hrinchenko University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1011-7320>*

Kryvka E. T.

*PhD student of the Department of Social Communications,
Private Higher Education Institution
“Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities” (Rivne, Ukraine)*

SPECIFICITY OF CREATING HEADLINES FOR PR-TEXTS ON TOURIST TOPICS IN INTERNET EDITIONS

Mitchuk O. A.

*доктор наук із соціальних комунікацій,
професор Інституту журналістики*

*Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1011-7320>*

Kryvka E. T.

*аспірантка кафедри соціальних комунікацій
Приватного вищого навчального закладу*

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна)*

СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ ДЛЯ PR-ТЕКСТІВ НА ТУРИСТИЧНУ ТЕМАТИКУ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАВЦІВ

DOI: [10.31618/ESSA.2782-1994.2021.1.74.130](https://doi.org/10.31618/ESSA.2782-1994.2021.1.74.130)

Summary. The article considers the importance of the stage of writing headlines in the process of preparing PR-texts on tourism, indicates the features of creating titles of different types of PR-texts published in online publications, identifies factors that affect the reader's attention and facilitate the perception of the title. When promoting a tourism product on the foreign market, it is important to adhere to the principle of conformity. This means that the image that is promoted on the market must correspond to the level of development of society, so as not to irritate the client by the inconsistency of the created image with the real state of the tourist area.

Анотація. У статті розглядається важливість етапу написання заголовків у процесі підготовки PR-текстів туристичної тематики, вказуються особливості створення назв різних видів PR -текстів, що публікуються в інтернет-виданнях, визначаються чинники, які впливають на привернення уваги читача та полегшують сприйняття заголовка. Просуваючи туристичний продукт на зовнішній ринок, важливо дотримуватись принципу відповідності. Це означає, що імідж, який просувається на ринок, повинен відповідати рівню розвитку суспільства, щоб не дратувати клієнта невідповідністю створеного образу реальному станові туристичної території.

Key words: title complex, types of titles, PR-text, types of PR-texts, press release, press announcement, online edition, tourist topics.

Ключові слова: заголовний комплекс, види заголовків, PR -текст, види PR –текстів, прес-реліз, прес-анонс, інтернет-видання, туристична тематика.

Постановка завдання. Провідну роль у процесі формування туристичного іміджу країни відіграють засоби масової інформації. В умовах стрімкого розвитку глобальної комунікації, де мас-медіа утверджуються в інформаційному просторі як достовірна модель сприйняття реципієнтом інформації, функціонує детально розроблений та гарно сформований образ країни, що створює впорядковане уявлення про країну, про її туристичні можливості і сприймається користувачами туристичних послуг як реальний образ туристичного об'єкта.

Головним інструментом PR - комунікацій є тексти, що передаються аудиторії каналами масової комунікації. У контексті новітніх тенденцій дослідження PR-текстів постає питання професійності їх створення. Успішність просування нової продукції, новинного заходу, PR-кампанії, туристичної агенції, туристичної локації так само як і ефективна взаємодія зі ЗМІ багато в чому залежать від грамотно складеного PR-тексту.

Однією із умов ефективності такого тексту є його вдала назва. Однак, атрибути заголовка змінюються разом із часом. Він (заголовок) пристосовується до реальності, відображає процеси і закони, відповідно до яких існує і розвивається суспільство. А оскільки у сучасному медіа-просторі як альтернативні канали передачі інформації поруч із традиційними все більше використовуються інтернет-ЗМІ, які характеризуються певною специфікою функціонування, то питання особливостей написання заголовків туристичної тематики як для всіх текстів масової комунікації, так і PR - текстів зокрема є достатньо актуальним.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Варто відмітити, що окреслена проблематика недостатньо розроблена вітчизняними дослідниками. Одним із перших феномени PR - інформації та PR-комунікації почав розглядати російський науковець О.Кривоносов, який у процесі дослідження проаналізував жанрові різновиди PR-текстів. У межах цієї проблематики працювали також Д. Уїлкоккс, Д. Геттінс, С. Пономарьов, І. Альошина, І. Яковлев. Певні

аспекти означеного питання вивчали і вітчизняні дослідники, зокрема Г.Почепцов, В.Королько, Н.Мантуло та ін.

Незважаючи на те, що журналістами накопичено багатий досвід дослідження творення заголовків, у медіалінгвістиці все ж відчувається брак належної інтерпретації заголовка. У літературі репрезентовано спроби вчених систематизувати напрацьовані матеріали (О.Н. Кулаков, Е.О. Лазарев, Л.О. Коробова, Д.М. Прилюк), проте проблема назв для мереживних видань донині залишається майже не дослідженою. Українські науковці В. Різун, Л. Каніболоцька, А. Євграфова, В. Здоровега та ін. досліджували заголовки друкованих медіа. Попри постійне зростання популярності інтернет-видань, сучасні вчені приділяють недостатньо уваги їх вивченню, зокрема відмінностям у назвах друкованих і мереживних засобів масової інформації, особливостям створення заголовків інтернет-новин. Недостатнє висвітлення зазначених питань, а також необхідність аналізувати досвід перших інтернет-видавців і визначили актуальність обраної теми.

З-поміж науковців, які вивчали створення заголовків текстів для інформаційних порталів, виняткової важливості заголовків у мереживних засобах масової комунікації зарубіжні дослідники: Р. Крейг, М. Стівенс.

Мега дослідження. Метою наукового пошуку є з'ясування особливостей створення заголовків PR-текстів туристичної тематики (на прикладі інтернет-видань), виокремлення ефективних прийомів написання заголовків PR-повідомлень туристичної тематики саме для інтернет-видань.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: обґрунтування важливості етапу написання заголовків у процесі підготовки текстів PR-комунікації туристичної тематики; аналіз прийомів створення інтернет-заголовків різних видів PR-текстів на прикладі українських інтернет-видань; визначення чинників, що впливають на привернення уваги читача та полегшують сприйняття заголовка.

Об'єктом дослідження є регіональні інтернет-видання, а саме: «Рівненські новини», «Четверта влада», «Таке Рівне».

Предметом дослідження є заголовки PR-текстів різних типів туристичної тематики, зокрема прес-релізу, прес-анонсу, іміджевої статті, іміджевого інтерв'ю, які представлені в інтернет-виданнях та прийоми їх написання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розглядати дане питання, варто зупинитися на визначенні поняття «PR-текст» та його класифікаціях, що сприятиме подальшому виявленню специфіки підготовки матеріалів для громадськості. За свідченням вчених які досліджують медіа-тексти, PR-текст – це «письмовий текст, що слугує цілям формування чи нарощення публіцитного капіталу базисного PR-суб'єкта; має приховане (рідше – пряме) авторство; призначений для зовнішньої чи внутрішньої громадськості» [5, с.5]. Такі повідомлення поширюються за допомогою ЗМІ особисто або прямою доставкою, мають власні джерела: первинні (усні як інформація, від першої особи; письмові — у вигляді управлінських документів) та вторинні (письмові й усні виступи/публікації в ЗМІ). Науковець О. Кривоносов зазначає, що PR-текст є різновидом текстів масової комунікації, оскільки ЗМІ, за допомогою яких може розповсюджуватися PR-текст, як і PR- та прес-служби, що “породжують” цей тип текстів, є компонентом масової комунікації. При цьому автор вважає, що PR-текст, як і інші різновиди текстів масової комунікації (журналістський та рекламний), має відповідати критеріям текстів масової комунікації, а саме: доступності, конкретності, лаконічності, зручності сприйняття, естетичності та ін. [6]. Це сприятиме реалізації однієї з основних функцій PR-тексту – функції впливу, яка полягає у «формуванні в громадськості стійкого позитивного ставлення до базисного PR-суб'єкта» [5, с. 9]. Розділяючи думку О.Кривоносова, що «PR - тексти поділяються на первинні, комбіновані, медіатексти і суміжні тексти. До первинних відносяться прес-реліз, запрошення, бекграундер, лист запитань-відповідей, факт-лист, біографія, заява, байлайнер, привітання, лист. Комбіновані ПР-тексти складають прес-кіт, буклет, проспект, брошура, ньюзлеттер, листівка. Медіатексти або тексти для ЗМІ представлені іміджевим інтерв'ю, іміджевою статтею, кейс-сторі. До суміжних текстів вчений відносить слоган, резюме, прес-рев'ю» [5]

Звичайно, кожен із вищевказаних жанрів PR-текстів має свої особливості написання. Проте в процесі підготовки всіх видів PR-текстів важливо враховувати завдання PR-комунікації, на яких наголошував ще С. Катліп [3]: 1) привернення уваги цільової громадськості; 2) стимулювання інтересу до змісту повідомлення; 3) формування потреб і намірів діяти згідно з повідомленням; 4) спрямування дії тих, хто поводить себе відповідно до повідомлення. Найефективніше розв'язує друге

завдання, а саме – стимулювання інтересу до змісту повідомлення, заголовок тексту. Адже заголовки – це перше, на що звертає увагу читач, коли шукає потрібний йому матеріал. Іноді читачеві, щоб бути поінформованим про події, достатньо ознайомитися тільки із заголовками в стрічці новин на сайті.

Варто відзначити, що найповніше характеризує заголовки мережевих видань М.-Ю.-Л. Паташюте: «заголовок становить скомпресований варіант усієї статті чи замітки й несе максимальну інформацію про неї» [9, с. 86]. Доречною є визначення В. Різуна, яке можна застосувати до назв мережевих статей: «Усі елементи заголовного комплексу є опорними точками, що показують найбільш важливу текстову інформацію, висунутими елементами тексту, що слугують опорою для читача в розумінні змісту, які, сегментуючи зміст виступають у ролі засобів забезпечення комунікативних інтересів читачів» [11, с.193-194]. Справді, у заголовках інформаційних сайтів найчастіше висвітлюється зміст твору, завдяки чому читачі приймають рішення, ознайомлюватися їм з журналістським матеріалом чи ні. Іноді заголовок навіть заступає читачеві саму статтю. Так, на думку О. Амзіна, «в 60-80 % випадках новину не читають, а дістають уявлення про те, що відбувається, із заголовків» [1]. Як бачимо, написання заголовка є надважливою складовою процесу створення як текстів в цілому, так і PR-текстів зокрема.

Аби виявити особливості написання назв журналістських матеріалів у ЗМІ туристичної тематики, необхідно розглянути їх класифікацію. Найпоширенішим є поділ заголовків на інформаційні та мотивуючі. Так, у збірці навчальних матеріалів, складених за французькою методикою підвищення кваліфікації працівників ЗМІ «Гід журналіста» зазначено, що “завданням інформаційного заголовка є повідомити основну інформацію протягом 2-3 секунд, які читач витрачає на ознайомлення з ним» [2, с. 6]. Вимоги до інформаційного заголовка: він має бути гранично ясним і зрозумілим, являти собою найпростішу синтаксичну конструкцію, бути максимально коротким. Мотивуючий заголовок має своїм завданням вплинути на читача емоційно, заінтригувати, «не вказавши» при цьому ключової новини. Його ще називають заголовком-гачок. Вимоги до підбору такого заголовка: шокувати, перекроїти відому фразу, скористатися грою слів; заримувати; сполучати слова у несподіваний спосіб. [2, с. 6].

Дослідник О. Амзін зазначає, що певні базові принципи створення вдалого заголовка залишаються для всіх однаковими. Наприклад, загалом довжина заголовка має становити сім-вісім слів, якщо кількість словоформ наближається до десяти та більше, то таку назву можна вважати невдалою[1]. Як-от: «Рівне візьме участь у міжрегіональній відеоконференції щодо захисту туристів в Європейському Суді» [12]. Довжина

заголовка, наведеного у прикладі, складає 12 слів. Надто велика кількість слів ускладнює сприйняття читачем суті інформаційного приводу й зменшує шанс, що він таки ознайомиться з матеріалом. Усі заголовки інтернет-медіа слід писати так, щоб вони відповідали на запитання «Хто?», «Що зробив?», «Де?» («Коли?»). Наприклад, «МНС України оголосили штормове попередження для туристів» [13]. На Рівненщині 3324 охочих зареєструвалися на туристичну мандрівку» [12]. У заголовках чітко повідомлено факти. Вони позбавлені узагальнень, адже назва з неконкретними висловами нікого не зацікавить. Відтак, заголовки медіатекстів мають підсумовувати найголовніші факти, але при цьому складатися з невеликої кількості слів, щоб швидко й легко сприйматися аудиторією.

Проте привернути увагу читача до публікації можна тільки за умови творчого підходу до написання заголовка, як стверджує Р. Крейг. Однак це не означає, що «кожен заголовок має бути кумедним чи навіть розумним» [4, с.176]. Таке твердження є виправданим, оскільки первинна мета будь-якого інтернет-заголовка – пояснити зміст матеріалу. Назва має відповідати настрою матеріалу. Наприклад, у розповіді про пожежу чи автокатастрофу недоречно використовувати дотепні фрази. Безумовно, не слід відмовлятися й від дотепності, але не за рахунок інформативності.

Окрему увагу слід приділити дієслову під час створення заголовка. Як зазначалося вище, воно є важливим елементом мережевої назви. Так, в інтернет-виданні «Рівненські новини» переважно використовуються дієслова минулого часу доконаного виду, оскільки, як зазначив Д. Рендолл: «найпопулярнішими є історії про те, що сталося» [10]. Наприклад: «Рівненщина отримала туристичну нагороду» [12]. Автор використав дієслово минулого часу доконаного виду «отримала», яке надає повідомленню завершеності дії, що асоціюється в читачів з певним результатом. Д. Рендолл рекомендує взагалі уникати дієслів майбутнього часу. Однак дозволимо собі не погодитися з таким твердженням. Не слід відмовлятися від використання у назві дієслова майбутнього часу в прес-анонсах. Це один із видів PR -текстів, від вдалої назви якого залежить його результативність. Він має за мету поінформувати аудиторію про певну PR-подію. Однак не просто у формі оголошення, а конкретно повідомити не тільки про час і місце події, а й про її мету та зміст. [8, с. 65]. В назвах саме таких текстів доречним буде вживання дієслів у майбутньому часі. Наприклад: « У Рівному побудують туристичний маршрут»[13].

Недоречно використовувати в заголовку дієслово теперішнього часу, наприклад, «Влада Рівненщини підтримує молодіжні туристичні ініціативи» [12]. Інколи теперішнього часу неможливо уникнути, проте в цьому разі доречно сказати підтримала, оскільки описуються події, які вже трапилися.

Ще одним дієвим прийомом створення вдалого заголовка є мікроштампи. Мікроштампи – це не тільки своєрідні скорочення, а й кумедні словосполучення, зрозумілі будь-якому носієві мови в цілому [1]. Зазвичай такий заголовок складається з дійових осіб, дій і уточнень. Наприклад, «Рівненський політик відвідав туристичний ТК» [12]. У цьому заголовку аббревіатура «ТК» відома всім читачам як Тунель кохання і легко ідентифікується аудиторією. Безперечною перевагою використання мікроштампів є оптимізація заголовків, що полегшує сприйняття суті повідомлення читачем. Уміння правильно підібрати й розмістити подібні мікроштампи – це запорука створення вдалого заголовка.

Як уже зазначалося, важливими елементами інтернет-заголовка є уточнення місця, часу то що. По-перше, це сприяє точній констатації фактів, завдяки чому автор пояснює читачеві основу повідомлення, остереігаючи від омани. По-друге, часто в уточненні полягає найцікавіша частина новини. Наприклад, «Під час негоди рятувальники надали допомогу понад 600 туристам Рівненщини» [7].

Вищезгадані прийоми написання заголовків можна застосовувати і до створення назви прес-релізу – найпоширенішого виду PR-текстів . Його завдання поширювати інформацію про щось/когось через ЗМІ. Одночасно прес-релізи є важливим джерелом отримання новин для журналістів та контент-редакторів. Для того, щоб останні звернули на них увагу, PR -тексти даного виду повинні бути професійно написані. Особливо важливою такою вимогою є до головного структурного елементу прес-релізів – заголовка. Відомий фахівець з піару А.Куліш зазначає, що прес-реліз має виглядати як готовий до друку інформаційний текст [8, с.52]. Специфічну особливість заголовків прес-релізу має у вживанні часових категорій дієслова. Писати про подію необхідно так, ніби вона вже відбулася, тобто дієслово повинно вживатися у минулому часі. Це світовий медіа-стандарт, на що і вказує А.Куліш [8, с.50]. Звісно, якщо заголовок такого тексту буде відповідати вимогам до новинарних назв, то збільшиться вірогідність того, що його опублікують без змін. Із заголовка повинна бути зрозуміла суть повідомлення, переданого організацією, і його важливість для аудиторії конкретного видання. Головне завдання заголовка прес-релізу – привернути увагу редактора, тому він повинен коротко і чітко формулювати основний зміст повідомлення.

А ось такі види PR-текстів як іміджеве інтерв'ю, іміджева стаття вимагають мотивуючого заголовка. Варто відмітити, що дані тексти готуються працівниками PR-служб для ЗМІ як готові до опублікування матеріали, і вдалий заголовок для них має дуже важливе значення. Так назвою для іміджевого інтерв'ю може бути цитата, яка виражає суть матеріалу або знеподіване

висловлювання. Аби написати цікавий заголовок для іміджевої статті можна перекроїти відому фразу, скористатися грою слів, заримувати, використати відомий афоризми, каламбури. От як «Від букета до планшета: як змінилися жіночі смаки» [12]. Хоча створюючи такі заголовки для інтернету, варто пам'ятати, що автори пишуть не лише для читачів, а і для пошукових систем, які не розуміють ні зворотів, ні іронії, ні гри слів. У таких випадках варто дотримуватися золоті середини між інформативністю та кмітливостю.

У цілому, визначити найефективніший тип заголовка повідомлення туристичної тематики можна, проаналізувавши кількість читачів, яку він «зацепив», – найчастіше вони залишають свої коментарі під статтею, що є безсумнівною перевагою інтернет-медіа. Однак не слід забувати, що тут відіграє важливу роль суть повідомлюваного. Мова й композиція заголовка мають бути напруженими, дієслова – активними та точними, речення – оптимізованими. А прикметники слід уживати помірковано, оскільки вони ускладнюють сприйняття інформації читачем і найчастіше не є фактичним матеріалом.

Висновки. Для створення влучного заголовка туристичної тематики слід враховувати правила його структури та композиції. Заголовок має складатися з 6–8 слів, щоб не переобтяжувати читача інформацією. Переважно повинен відповідати на три запитання: «Хто?», «Що зробив?», «Де?» («Ко ли?») – тобто повідомляти читачеві найголовніші факти й водночас залишати інтригу («Навіщо?» тощо), яка буде спонукати користувача ознайомитися з новиною повністю. Предмет повідомлюваного (логічний наголос) бажано розміщувати на початку заголовка, що відразу привертає увагу читача до найголовнішого. Важливим елементом мережевого заголовка є дієслово (переважно минулого часу, оскільки воно передбачає наявність результату), яке надає вислову динамізму. Потрібно вживати прості діє слова, які не ускладнюють сприйняття інформації читачем і оптимізують заголовок. Під час створення назви слід уникати прикметників, адже вони здебільшого не називають факти, подовжують назву, ускладнюючи її сприйняття читачем. Крім того, вдалим прийомом оптимізації заголовка вважається використання мікроштампів, які репрезентують більшість дій, осіб і уточнень.

Особливістю створення заголовків саме для PR-текстів є те, що використання вищезгаданих прийомів професійного їх написання має підпорядковуватися окрім завдання інформувати також завданням привернути увагу і дати настанову аудиторії на сприймання потрібної для суб'єкта PR-діяльності інформації.

Біографічний список

1. Амзин А. Новостная Интернет-журналистика: сетевой учеб. [Электронный ресурс] / А. Амзин. – 2007. – Режим доступа : <http://kebati.ru/journ/> [Amzin, A. Novostnaya Internet-

zhurnalistika: setevoy ucheb. [Elektronnyj resurs] / Amzin. – 2007. – Режим доступа : <http://kebati.ru/journ/>.

2. Гід журналіста [Текст] : зб. навч. матеріалів, складена за фр. методикою вдосконалення працівників ЗМІ / Центр підготовки й вдосконалення журналістів, Інститут масової інформації ; адапт. та упоряд. А. Лазарева ; ред. С. Таран. - К. : [б.в.], 2015. - 96 с. [Hid zhurnalista [Tekst]: zb. navch. materialiv, skladena za fr. Metodykoiu vdoskonalennia pratsivnykiv ZMI / Tsentridhotovky u vdoskonalennia zhurnalistiv, Instytut masovoi informatsii ; adapt. ta uporiad. A. Lazarieva; red. S. Taran. – K. : [b.v.], 1999. –96 s.].

3. Катлип С.М., Сентер А.Х., Брум Г.М. Паблик рилейшенз. Теория и практика. 8-е изд.: Пер. с англ.: Учебное пособие. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 642 с. [Katlip, S. M., Senter, A. H., Brum, G. M. Pablik rileyshenz. Teoriya i praktika. 8-e izd.: Per. s angl.: Uchebnoe posobie. – M.: Izdatelskij dom “Vil'yams”, 2000. – 642 s.].

4. Крейг Р. Интернет-журналистика: работа журналиста і редактора у нових ЗМІ / Ричард Крейг; [пер.з англ. А. Іщенка]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 324 с. [Craig, R. Internet-zhurnalistyka: robota zhurnalista i redaktora u novykh ZMI / Richard Graig; [per.z anhl. A. Ishchenka]. – K. : Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2007. – 324 s.].

5. Кривонос А. Жанры PR-текста : учеб. пособ. /А. Кри воно сов. – С.Пб. : Лаб. операт. печати ф-та журн.СПбГУ, 2001. – 135 с. [Krivonosov, A. Zhanry PR-teksta: ucheb. posob. /A. Krivonosov. – S.Pb.: Lab. operat. pechaty f-ta zhurn. SPbGU, 2001. – 135 s.].

6. Кривонос А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций / Алексей Дмитриевич Кривонос. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 279 с. [Krivonosov, A. D. PR-tekst v sisteme publichnyh kommunikacij / Aleksej Dmitrievich Krivonosov. – SPb.: Peterburgskoe vostokovedenie, 2002. – 279 s.].

7. Кривошея Г. П. Теорія і практика журналістики : навч. посіб. / Г. П. Кривошея. – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. — 220 с.[Kryvosheia, H. P. Teoriia i praktyka zhurnalistyky: navch. posib. / H. P. Kryvosheia. – K.: Knyzhkove vyd-vo NAU, 2007. – 220 s.].

8. Куліш А. Практика PR по-українському. Щоденні поради PR-початківцям. - Підручник. К.: Адеф-Україна, 2005. – 336 с [Kulish, A. Praktyka PR po-ukrainskomu. Shchodenni porady PR-pochatkivtsiam.– Pidruchnyk. K.: Adef-Ukraina, 2005. – 336 s.].

9. Паташюте М.-Ю.-Л. Информативность заголовка [Электронный ресурс] / М.-Ю.-Л. Паташюте //Вестн. Моск. ун-та. Сер. Филология. – 2000. – № 2. – Режим доступа : <<http://www.philol.msu.ru/>> [Patashyute, M.-YU.-L. Informativnost zagolovka [Elektronnyj resurs] / M.-YU.-LPatashyute //Vestn. Mosk. un-ta. Ser. Filologiya.

– 2000. – № 2. – Rezhim dostupu: <http://www.philol.msu.ru/>].

10. Рендолл Д. Універсальний журналіст / Д. Рендолл; [пер. з англ. М. Марченко]. – К. : К.І.С., 2017. — 288 с. [Rendall, D. Universalnyi zhurnalist / D. Rendall; [per. z anh. M. Marchenko]. – К.: К.І.С., 2017. – 288 s.]

11. Різун В. В. Літературне редагування: підручник / В. В. Різун. – К.:Либідь, 1996. – 128 с.

[Rizun, V. V. Literaturne redahuvannya: pidruchnyk / V. V. Rizun. – К.: Lybid, 1996. – 128 s.]

12. Рівненські новини [Електронний ресурс]: інформаційно-новинний портал Режим доступу: < rivnenews.com.ua/> [Rivnenski novyny [Elektronnyi resurs]: informatsiino-novynnyi portal Rezhym dostupu: < rivnenews.com.ua/>].

13. «Таке Рівне»[Електронний ресурс]: Режим доступу : < takeinfo.net > [Take Rivne” [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: < takeinfo.net >].

УДК 82.09
ГРНТИ 19.41.41

Mitchuk O. A.

*Doctor of Science in Social Communications,
Professor of the Institute of Journalism
Borys Hrinchenko University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1011-7320>*

Kharamurza D.

*PhD student of the Department of Social Communications,
Private Higher Education Institution
“Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities” (Rivne, Ukraine)*

LITERARY CRITICISM AND GENRES OF JOURNALISM: FEATURES OF FUNCTIONING

Мітчук О.А.

*доктор наук із соціальних комунікацій,
професор Інституту журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1011-7320>*

Харамурза Д.

*аспірантка кафедри соціальних комунікацій
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'ячука», (Рівне, Україна)*

ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА ТА ЖАНРИ ЖУРНАЛІСТИКИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Summary. The article considers the importance of the functioning of genres of journalism, which are used by literary criticism. Mass media is the driving force that modernizes literary criticism, helps it to adapt to the conditions of the modern media world and to communicate with the mass audience in its own language. At the same time, literary criticism enriches journalism in general and the genres of journalism in particular, introducing new ideas and methods. The result of this interaction is the transformation, intercorrelation of existing genres and the emergence of new ones, change of language, form, format of materials, issues and priorities. Analysis of all these processes will allow us to explore the transformation of literary criticism in the Ukrainian media space in recent years, to identify a number of trends.

Аннотация. В статье рассматривается важность функционирования жанров журналистики, которыми пользуется литературная критика. Масс-медиа является движущей силой, которая осовременивает литературную критику, помогает ей приспособляться к условиям современного медийного мира и общаться с массовой аудиторией на ее же языке. В то же время литературная критика обогащает журналистику в целом и жанры журналистики, в частности, привносит в нее новые идеи и методы. Результатом этого взаимовлияния есть трансформация, взаимоскорреляция существующих жанров и появление новых, изменение языка, формы, формата материалов, проблематики и приоритетов. Анализ всех этих процессов позволит исследовать трансформацию литературной критики в украинском медианпространстве последних лет, выделить ряд тенденций.

Key words: *literary criticism, mass media, genres of journalism, media space, literary and art magazines.*

Ключевые слова: *литературная критика, масс-медиа, жанры журналистики, медианпространство, литературно-художественные журналы.*

Постановка проблеми. Літературно-художні часописи постають вагомою складовою не лише культурного поля країни, а й її медіапростору. Це той тип видання, який дозволяє якісно, критично і відносно швидко відреагувати на трансформації сучасного літературного життя.

Відображаючи основні складові літературного процесу, аналізуючи нові твори та явища, часописи одночасно «відзеркалюють загальні тенденції розвитку сучасної літератури; їм належить важлива комунікативна роль між явищами літературного життя та їх рецепцією» [2].

Мета дослідження. Окреслити коло нагальних проблем функціонування вітчизняних літературно-художніх журналів.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних завдань: визначити особливості сучасного літературно-художнього часопису; навести приклади літературно-художніх журналів України; охарактеризувати стан літературно-художніх часописів в умовах сучасного медіаринку.

Виклад основного матеріалу. Літературно-художні журнали стають об'єктом наукових досліджень не лише в галузі літературознавства, а й соціальних комунікацій. В останні роки до вивчення різних аспектів літературно-мистецької періодики України, її жанрового наповнення, особливостей контенту та функціонування в умовах сучасного українського медіапростору звертались дослідники Л. Монич, О. Іванова, О. Левицька, Л. Василик. Питання історії літературної критики, її взаємозв'язку з публіцистикою та журналістикою вивчали М. Наєнко, Р. Гром'як, Н. Раковська, В. Брюховецький, І. Михайлин та інші.

Згідно з ДСТУ 3017–2015 «літературно-художній журнал – це періодичне журнальне видання творів художньої літератури, а також публіцистичних та критичних статей і матеріалів» [2, 20]. Це базова характеристика, яка може бути трансформована відповідно до концептуальних умов кожного окремого видання. Так, наприклад, переважна більшість матеріалів часопису «Критика» – це критичні розвідки, рецензії, статті. У таких же класичних товстих журналах як «Всесвіт» і «Кур'єр Кривбасу», наповнення формується здебільшого за рахунок художніх творів. В останньому в окремих номерах критика представлена буквально одним-двома матеріалами.

На думку А. Пилипенко, «характерною особливістю літературного журналу є те, що контент формується спонтанно, без заздалегідь установлених якісних (тема) і кількісних (обсяг) обмежень матеріалів, і саме достатня кількість матеріалів утворює номер видання» [9].

За роки незалежності в Україні було засновано і закрито не одне літературно-художнє видання. Окремі з них поставали визначним культурним явищем і призвели до розширення поглядів на те, яким має бути сучасний літературний журнал. Важко переоцінити вплив часопису тексту і візій

«Четвер» (виходив у 1990-1997 і 1999-2008 рр.), журналів «Авжеж!» (1990-1998), «Перевал» (1991-1997), «Київська Русь» (2006-2013).

Не дивлячись на те, що середній термін життя більшості літературних часописів невеликий, на межі дев'яностих і двохтисячних років з'явилося декілька видань, які до сьогодні продовжують функціонувати. Зокрема, це «Кур'єр Кривбасу» (1994), «Критика» (1997), «ШО» (2005). Одні успішно справляються з нагальними викликами медіаринку, інші ледь тримаються.

Також продовжують виходити видання з історією: «Березіль» (1956), «Всесвіт» (1925), «Дніпро» (1927). Вони хоч і переживають свої не найкращі часи, проте досі публікуються з усталеною періодичністю.

Окремим явищем у сучасному літературно-критичному дискурсі постає академічний науково-теоретичний журнал «Слово і час». Видання зорієнтовано на вузьке коло спеціалістів галузі: літературознавців, мистецтвознавців, професійних літературних критиків та інших учасників літпроцесу. Заснований ще у 1938 році, журнал пережив різні періоди: від ідеологічної заангажованості до відкритості і розширення тематичного спектру публікацій.

Сучасний медіапростір трансформується під впливом стрімкого розвитку інформаційних технологій. Перед традиційними ЗМІ постають нові виклики, які не можна подолати за допомогою вчорашніх методів. Більшість літературно-художніх видань не змогли вчасно налаштуватись на хвилю змін і сьогодні втрачає популярність серед читачів. Нижче назвемо декілька больових точок таких журналів.

1. Недостатнє фінансування, що впливає на скорочення тиражів. А скорочення тиражів, у свою чергу, призводить до недоступності журналів для широкої аудиторії. Так, тираж «Всесвіту» із пікових 760 000 тисяч на межі 80-90-х рр. минулого сторіччя впав до 2 000 тисяч примірників у 2007 році [7]. У 2017-му ця цифра скоротилась до трохи більше ніж 1000 екземплярів.

2. Низька поінформованість масової читачької аудиторії про існуючі літературно-художні видання. Навіть активні читачі великих міст, поціновувачі сучасної світової і української літератури, не завжди знають про існування тих чи інших літературно-художніх журналів. Про новинки ринку і розвиток літпроцесу вони дізнаються здебільшого зі спеціалізованих онлайн-медіа («Читомо», «ЛітАкцент», «LITCENTR») блогів видавництва і книжкових магазинів, культурних фестивалів. «Нечисленні літературно-художні часописи, журнали і газети з низькими накладками і практично відсутньою рекламою, низькою передплатою, активністю та вузькою мережею продажу, поодинокі електронні видання поки засвідчують невисоку активність залучення масового читача до сучасного літературного дискурсу» [2].

3. Застаріле візуальне оформлення в подачі матеріалів друкованих літературно-художніх журналів. Аудиторія таких видань молодшає. Нове покоління інтелектуальної освіченої спільноти України активно послуговується новітніми медіа. Це аудиторія «спокушена» концептуальними дизайнерськими рішеннями. Натомість чимало вітчизняних літературно-художніх журналів «дизайном нагадують примірники 60-70-х, або, що гірше, 90-х років минулого століття» [9].

4. Відсталість у подачі матеріалів стосується і сайтів деяких із вищезазначених видань. Зокрема, сайт журналу «Кур'єр Кривбасу» відлякує користувача набридливою рекламою. Застарілий дизайн спостерігаємо у часописів «Склянка часу Zeitglas», «Дніпро». Відсутність привабливого, інтуїтивно зрозумілого інтерфейсу відштовхує потенційних читачів і спонукає їх звертатись до інших джерел. Натомість прикладом привабливої візуальної подачі матеріалів може слугувати оновлена версія сайту журналу «ШО».

Тож, «попри всю різноманітність, сучасна інтелектуальна літературна періодика загалом має невеликі тиражі, тенденції до уніфікації, потребує вибагливого читача та професійного критика, якого поки в Україні бракує» [10].

Згадані нами больові точки заважають українським літературно-художнім часописам розвиватись в умовах сучасного медіаринку. Класичні товсті журнали для того, щоб утримувати зацікавленість читача і залишатись успішними поряд із мобільними і більш оперативними онлайн-медіа, мають або давати більше аналітики, ґрунтовної критики, або ставати арт-об'єктами, який кожен читач захоче мати у своїй домашній бібліотеці.

Сучасна літературна критика активно користується засобами, методами і жанровими формами журналістики. Власне сама тенденція до взаємодії між журналістикою і літературною критикою зародилася ще на початках формування обох цих видів творчої діяльності. Як зазначає Л. М. Козубенко: «Розвиток літературної критики був багато в чому зобов'язаний блискучій епосі англійських сатиричних журналів, які видавали Джозеф Аддісон (1672 – 1719) і Річард Стил (1672 – 1729). У синтетичних есе творців журналів значне місце приділялося літературній критиці» [4, 47].

Сучасні видання літературно-мистецького спрямування, що публікують критичні матеріали, продовжують працювати з тими ж жанрами, що й журналістика. На сторінках таких друкованих журналів, як «ШО», «Критика» та онлайн-видань «ЛітАкцент», «Читомо» представлені рецензії, огляди, анотації, статті, есе, літературні портрети, що за своєю сутністю дотичні до портретних нарисів, а також інтер'ю, замітки, анонси та інше.

Головна причина такого розмаїття використовуваних жанрових форм полягає, перш за все, у тому, що сучасні чи то друковані, чи то онлайн-видання літературно-мистецького спрямування вже не можуть обмежитися лише

художньо-публіцистичними жанрами, які хоч і залишаються актуальними, та все ж не дозволяють розкрити усього масиву інформації. Тому, якщо на початках формування літературної критики саме в тому вигляді, якою ми її знаємо сьогодні, більш поширеними були есе, нариси і, часом, полемічні статті, то тепер безумовно першість належить рецензіям, оглядам, відгукам.

«Літературна критика використовує жанри, характерні для преси (репортаж, інтерв'ю, фейлетон і т.д.), для публіцистики (памфлет, нарис, маніфест, есе та ін.), для науки (діалог, трактат, монографія), підпорядковуючи їх основній своїй меті і функції; оцінювати, інтерпретуючи їх, нові твори чи тенденції літературного процесу, повернути до них увагу сучасників, формувати з приводу них громадську думку; або по-новому, крізь призму актуальних потреб, витлумачити сенс творів, написаних раніше», – зазначає Р. Т. Гром'як [1, 12]. Як бачимо, окрім суто журналістських жанрів, літературна критика також використовує і ті форми, які більш поширені в науковому середовищі. Дослідник також акцентує увагу на тому, що систему жанрів сучасної літературної критики формують декілька чинників:

- предмет естетичного судження;
- мета і завдання, які в матеріалі має вирішити критик, а також його відношення до оцінюваного предмета;
- орієнтація критика на потенційного читача і на тип мас-медіа, у якому буде опубліковано матеріал [1, 11].

Як зазначалося вище, найпопулярнішими жанрами української літературної критики сьогодні постають рецензії, відгук, огляд. Актуальною також залишається стаття. Метою рецензії є «аналіз, оцінення художнього, мистецького, публіцистичного, наукового твору, зіставлення його з життям, а також розгляд порушених у творі суспільних проблем. Автор повинен дати читачеві відповідь на запитання, що являє собою цей твір, які його достоїнства і вади, яке місце цього твору в літературі, мистецтві, науці, наскільки він відповідає потребам дня і яка його суспільна й естетична вартість» [3, 204]. На відміну від рецензії, відгук являє собою більш стислий опис твору, відзначення його сильних і слабких сторін. Тут основну увагу сконцентровано на враженнях автора матеріалу від прочитаного. Книжковий огляд же постає тим типом матеріалу, у якому здебільшого наявна оцінка не однієї, а одразу декількох книг, об'єднаних за певним принципом. Це може бути спільна тематика, час виходу або ж відношення до якоїсь з національних літератур. Цей перелік не є вичерпним. Стаття, у свою чергу, «включає в себе характеристику осмислених літературних явищ чи процесів, оцінні підсумки, зауваження чи побажання, що випливають із зробленого аналізу» [7, 640].

У різних сучасних українських виданнях літературно-мистецького спрямування домінують різні жанрові форми. Крім того, об'єкти

рецензування й аналізу за своєю сутністю також відмінні. Так, у друкованому журналі «Критика» зустрічається більше проблемних статей, а рецензії і огляди, які представлені у цьому виданні, стосуються у своїй більшості фахової, монографічної і дослідної літератури. Зрідка тут можна зустріти матеріали, присвячені популярним художнім творам. У той же час, на сторінках таких онлайн-видань як «ЛітАкцент» і «Читомо» домінують рецензії та відгуки на книги для широкого загалу. Розглядаються, зокрема, бестселери, нові переклади класики або перші переклади раніше виданих книг закордонних авторів, що вже здобули міжнародне визнання, а також твори сучасних українських прозаїків і поетів. У свою чергу на сторінках журналу культурного спротиву «ШО» серед літературно-критичних матеріалів превалюють книжкові огляди. Над цими оглядами працюють різні автори і самі матеріали в межах рубрики тематично розподілені. Зазвичай тут представлені огляди новинок сучасної української літератури, перекладної літератури, що вийшла українською мовою, творів, виданих російською мовою, а також поетичних збірок.

Висновки. До жанрів літературної критики, які користуються популярністю в українських виданнях літературно-мистецького спрямування, можна віднести також інтерв'ю і нарис. Вони не завжди представлені в класичному вигляді, але залишаються впізнаваними. Так, яскравим прикладом творчого підходу журналістів і критиків журналу «ШО» до зображення діячів літератури і, зокрема, сучасних письменників, є «портретний нарис від першої особи». Від класичного інтерв'ю у форматі «питання-відповідь» чи портретного нарису, написаного журналістом, він різниться тим, що митець сам розповідає про себе. Розповідь ця подається від першої особи, при цьому є розподіл на тематичні блоки, але немає питань журналіста, який спілкувався з письменником. Подібні матеріали були опубліковані про таких сучасних письменників і поетів як: Тарас Прохасько, Катерина Калитко, Маріанна Кіяновська, Богдан Задура та ін.

Варто зазначити, що не всі жанри представлені в чистому вигляді. На сторінках літературно-критичних видань, так само як і в усіх інших типах українських мас-медіа часто зустрічаються, так звані «гібридні жанри», які одночасно мають ознаки двох-трьох жанрових форм. Наприклад, стаття-огляд, рецензія-відгук і т.д.

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасні українські видання літературно-мистецького спрямування активно користуються жанрами журналісти для висвітлення актуальних процесів літературного життя України та світу. Одні форми матеріалів є більш уживаними, інші ж зустрічаються значно рідше. Також розповсюдження набуває таке явище, як взаєморелеванція жанрів.

1. Біографічний список

1. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття): посіб. для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закл. / Р. Гром'як. – Т.: Підручники & посібники, 1999. – 224 с. [Gromyak R. History of Ukrainian literary criticism (from the beginning to the end of the XIX century): manual. for students. humanities. f-tiv higher. textbook lock / R. Gromyak. - T.: Textbooks & manuals, 1999. - 224 p.]

2. ДСТУ 3017–2015 Видання. Основні види. Терміни та визначення. – На заміну ДСТУ 3017–95; чинний від 2016–07–01. – Київ: ДП «УкрНДЦ», 2016. – IV, 38 с. [DSTU 3017–2015 Edition. The main types. Terms and definitions. - To replace DSTU 3017-95; valid from 2016-07-01. - Kyiv: SE "UkrNDC", 2016. - IV, 38 p.]

3. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підручник / В. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с. [Zdorovega V. Theory and methods of journalistic creativity: a textbook / V. Zdorovega. - 2nd ed., Reworked. and add. - Lviv: PAIS, 2004. - 268 p.]

4. Козубенко Л. Зарубіжна літературна критика: напрями, течії, постаті: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Л. Козубенко. – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди, 2007. – 148 с. [Kozubenko L. Foreign literary criticism: directions, trends, figures: textbook. manual for students. higher education lock / L. Kozubenko. - Pereyaslav Khmelnytsky: Pereyaslav-Khmelnytsky state. Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda, 2007. - 148 p.]

5. Котвіцька К. Літературні часописи в Україні: всупереч і попри все [Електронний ресурс] / К. Котвіцька // Читомо. – Режим доступу до статті: <http://archive.chytomo.com/news/literaturni-chasopisi-v-ukraini-z-nadiyeyu-na-krashhe>. [Kotvitska K. Literary magazines in Ukraine: in spite of everything [Electronic resource] / K. Kotvitska // Chytomo. - Mode of access to the article: <http://archive.chytomo.com/news/literaturni-chasopisi-v-ukraini-z-nadiyeyu-na-krashhe>.]

6. Левицька О. С. Літературно-художні часописи в сучасному літературному дискурсі [Електронний ресурс] / О. С. Левицька // Книгобачення. – Режим доступу до статті: <http://knyhobachennia.com/?category=10&article=327> [Levitska OS Literary and artistic magazines in modern literary discourse [Electronic resource] / OS Levitska // Book vision. - Mode of access to the article: <http://knyhobachennia.com/?category=10&article=327>]

7. Літературознавчий словник-довідник / ред. Р. Т. Гром'як [та ін.]. – 2-ге вид., виправ., доп. – К.: Академія, 2007. – 752 с. [Literary dictionary-reference / ed. RT Gromyak [etc.]. - 2nd ed., Corrected., Ext. - K.: Академія, 2007. - 752 c.]

8. Микитенко О. І. Сторінками історії «Всесвіту»: із виступу головного редактора

часопису іноземної літератури «Всесвіт» у ЛНУ ім. Івана Франка [Електронний ресурс] / О. І. Микитенко // Вісник ЛНУ ім. Івана Франка. – Л. : Вип. 17.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – Режим доступу до статті: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_17/articles/22mykytenko.pdf [Mykytenko OI Pages of the history of the "Universe": from the speech of the editor-in-chief of the magazine of foreign literature "Universe" in LNU. Ivana Franka [Electronic resource] / OI Mykytenko // Visnyk of Lviv National University named after Ivan Franko. - L.: Vip. 17 .: Ivan Franko Lviv National University Publishing Center, 2010. - Mode of access to the article: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_17/articles/22mykytenko.pdf]

9. Пилипенко А. Контент літературного журналу : принципи моделювання / А. Пилипенко

// Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_2_5 [Pilipenko A. Content of a literary magazine: principles of modeling / A. Pilipenko // Bulletin of the Book Chamber. - 2012. - № 2 [Electronic resource]. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_2_5]

10. Сапко М. Літературна періодика в Україні: маємо те, що маємо [Електронний ресурс] / М. Сапко // Друг читача. – Режим доступу до статті: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/overview/120/ / [Sapko M. Literary periodicals in Ukraine: we have what we have [Electronic resource] / M. Sapko // Friend of the reader. - Mode of access to the article: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/overview/120/]

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 339.942

Скобелев Дмитрий Олегович

*к.э.н., директор, Федеральное государственное автономное учреждение
«Научно-исследовательский институт «Центр экологической промышленной политики»,
г. Мытищи, Московская обл., Россия
Адрес: 141006, Московская обл., г. Мытищи, Олимпийский пр-кт, 42
Тел.: +7 (495) 240-00-00*

Мирошник Анна Андреевна

*заместитель начальника отдела легкой,
строительной и сельскохозяйственной промышленности,
ФГАУ «Научно-исследовательский институт
«Центр экологической промышленной политики»,
г. Мытищи, Московская обл., Россия
Адрес: 141006, Московская обл., г. Мытищи, Олимпийский пр-кт, 42
Тел.: +7 (495) 240-00-00, доб. 1401*

Дружинина Наталья Александровна

*заместитель руководителя департамента
Стандартизации регуляторных практик
Ассоциации «НП КИЦ СНГ», г. Москва, Россия
Адрес: 115093, г. Москва, ул. Люсиновская, д. 36, стр. 1
Тел.: +7(495)128-95-45, доб. 3400*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБЛАСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБРАЩЕНИЯ ХИМИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ: РИСКИ И УГРОЗЫ ИНТЕРЕСАМ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Dmitry Skobelev

*PhD (Economics), Director,
Federal State Autonomous Body “Research Institute
“Environmental Industrial Policy Center” (EIPC),
Mytishchi, Moscow Region, Russia
Address: 42, Olimpijskij prospect, Mytishchi, Moscow Region, 141006
Tel.: +7 (495) 240-00-00*

Anna Miroshnik

*Deputy Head of Construction and Agricultural Industry Department,
Research Institute “Environmental Industrial Policy Centre” (EIPC),
Mytishchi, Moscow Region, Russia
Address: 42, Olimpijskij prospect, Mytishchi, Moscow Region, 141006
Tel.: +7 (495) 240-00-00 (1401)*

Natalia Druzhinina

*Deputy Head of the Standardization of Regulatory Practices Department, Coordinating informational
center of CIS member states on approximation of regulatory practices (CIS center), Moscow, Russia
Address: 36/1, Lyusinovskaya Street, Moscow, Russia, 115093
Tel.: +7 (495) 128-95-45 (3400)*

DOI: 10.31618/ESSA.2782-1994.2021.1.74.128

Аннотация. В статье приведены обзор деятельности форума «Стратегический подход к международному регулированию химических веществ» и анализ заявлений лидеров министерств и международных организаций, прозвучавших в рамках Берлинского форума. На основе озвученных приоритетов развития сформулированы международные тенденции в сфере регулирования обращения химических веществ. При этом анализ показал, что некоторые продвигаемые инициативы содержат потенциальные риски и угрозы интересам отечественной промышленности (новый скоординированный налог). Представлены предложения по принятию мер упреждающего характера.

Annotation. The article provides an overview of the current activities of the Strategic Approach to International Chemicals Management Forum and an analysis of the statements made by the leaders of ministries and international organizations at the Berlin Forum. On the basis of the voiced priorities, development trends in the field of regulation of the circulation of chemicals are identified. At the same time, the analysis showed that a number of statements contain potential risks and threats to the interests of the domestic industry (new coordinated tax). Proposals for proactive measures are presented.

Ключевые слова: рациональное регулирование, химические вещества, скоординированный налог, промышленность, устойчивое развитие

Keywords: sound management, chemicals, coordinated tax, industry, sustainability

Тенденции развития регулирования в той или иной сфере деятельности наиболее явно прослеживаются в заявлениях высокого уровня на профильных международных конференциях.

В области обеспечения химической безопасности такую возможность предоставил Берлинский форум по химическим веществам и устойчивому развитию: «Амбиции и действия к 2030 году», который состоялся 7 и 8 июля т.г. в онлайн формате.

Мероприятие было организовано по инициативе правительства Германии в качестве вклада в межсессионный процесс Стратегического подхода к международному регулированию химических веществ (далее – СПМРХВ, Стратегический подход) для сохранения в период пандемии COVID-19 высокого уровня политического внимания к проблемам, связанным с производством и использованием химических веществ, а также к выполнению Повестки дня на период до 2030 года и достижению целей в области устойчивого развития.

Стратегический подход

СПМРХВ был одобрен в 2006 году на 1-й Международной конференции по регулированию химических веществ (International Conference for Chemicals Management, ICCM1) в качестве глобальной политической стратегии содействия рациональному регулированию химических веществ на протяжении всего их жизненного цикла.

Представители более чем 100 государств, принимавших участие в ICCM1, а также ряд международных и неправительственных организаций, таких как Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ), Международная организация труда (МОТ), Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и другие, одобрили и приняли следующие Программные документы:

- Дубайскую декларацию о международном регулировании химических веществ, включающую обязательства сторон и подтверждающую их приверженность СПМРХВ в целях устойчивого развития;

- Общепрограммную стратегию, устанавливающую сферу охвата СПМРХВ, цели, задачи, принципы, механизмы и вопросы осуществления финансирования, а также определяющую потребности для эффективной реализации форума;

- Глобальный план действий, содержащий виды деятельности форума, предлагаемые к рассмотрению заинтересованными сторонами при осуществлении СПМРХВ.

Основной целью Стратегического подхода стало стремление добиться сведения к минимуму вреда, причиняемого производством и использованием химических веществ здоровью

людей и окружающей среде к 2020 году (Цель-2020).

На сегодняшний день к деятельности СПМРХВ присоединились 177 государств, включая Российскую Федерацию, и более 90 неправительственных организаций.

Особенностью данной площадки является многосторонний и многосекторальный подход, который позволяет учитывать мнения различных заинтересованных сторон и рассматривать междисциплинарные задачи обеспечения химической безопасности, включая ее экономические, экологические и социальные аспекты, а также вопросы труда и здравоохранения. В сфере охвата СПМРХВ, в отличие от узконаправленных конвенций, находятся все потенциально опасные химические вещества. Среди вопросов, вызывающих особую озабоченность, рассматриваются: свинец в красках, пестициды, электронные отходы, опасные вещества в товарах потребления, а также отсутствие равного доступа к информации о мерах по безопасному обращению химической продукции.

Содействие устранению увеличивающегося разрыва между развитыми и развивающимися странами в возможностях решения поставленных задач по регулированию обращения химических веществ также стоит в повестке дня всех заседаний Стратегического подхода.

Несмотря на рекомендательный характер, Стратегический подход оказал значительное влияние на многие политические решения, лейтмотивом которых стал тезис о том, что химическая безопасность – основа устойчивого развития экономики.

При этом, еще в 2015 г. задолго до завершения мандата секретариата СПМРХВ стала очевидной невозможность достижения Цели-2020 в установленный срок. Сторонами была признана необходимость в более амбициозных планах и решительных действиях, а также новых программных документов для рационального регулирования химических веществ на период после 2020 года с учетом «выученных уроков».

Независимая оценка прогресса реализации Стратегического подхода выделила две ключевые причины недостижения Цели-2020, а именно: отсутствие политической воли к реализации СПМРХВ на национальном уровне и недостаток финансирования.

Для обеспечения устойчивого и предсказуемого финансового потока в

необходимом объеме¹ было предложено увеличить вклад частного сектора путем расширенного применения принципа «загрязнитель платит» [Виноградов, 2019; Шварц, 2019; Khan, 2015]. Впервые эта инициатива была озвучена в 2019 году представителем Аргентины от имени Группы стран Латинской Америки и Карибского бассейна (25 государств), совместно с Африканской группой (54 государства), Азербайджана, Камбоджи, Индонезии, Ирана, Омана, Таиланда и Тувалу.

Как отмечает Программа ООН по окружающей среде (ЮНЕП) в докладе «Глобальный обзор химических веществ II» химические компании не полностью осознали социальные издержки своей продукции: *“Подавляющее большинство расходов на здоровье человека, связанных с производством, потреблением и утилизацией химических веществ, не покрываются производителями химических веществ и не распределяются по цепочке создания стоимости. Некомпенсированный вред здоровью человека и окружающей среде – это провалы рынка, которые нуждаются в коррекции.*

Годовой объем продаж химической промышленности составляет триллионы долларов, но при этом отрасль не платит за ущерб здоровью и окружающей среде, связанный с ее деятельностью. При этом развивающиеся страны и страны с переходной экономикой нуждаются в развитии инфраструктуры и потенциала для рационального регулирования химических веществ и отходов, которые в настоящее время у них отсутствуют и которые они не могут себе позволить создавать и поддерживать” [UNEP, 2019].

Основываясь на данном утверждении и прогнозным оценкам об увеличении объема продаж товаров химической промышленности, идея о вовлечении в процесс финансирования СПМРХВ частного сектора оформилась в конкретное предложение по введению налога в размере 0,5% на производство так называемых «базовых» («основных») химических веществ, которые являются сырьем для большинства химических продуктов и изделий.

Механизм был представлен в совместном докладе Центра международного права окружающей среды (CIEL)² и Международной сети по ликвидации загрязнителей (IPEN)³ от сентября 2020 г. «Финансирование рационального регулирования химических веществ на период после 2020 года: Варианты для согласованного налогообложения». В частности, согласно докладу, собранные национальными правительствами средства предлагается передавать в международный фонд с последующим распределением между развивающимися странами и странами с переходной экономикой. При этом, к

объектам налогообложения предлагается относить, как минимум, производство следующих химических веществ и их групп (всего 36 позиций): ацетон, аммиак, бензол, метилбензолы, бром, бутадиев, циклогексан, карбонат кальция, хлор, спирт этиловый, этилен, этиленгликоль, фтор, водород, хлористый водород, мочевины, фтористый водород, кислород, пероксид водорода, йод, азотная кислота, метанол, метил трет-бутиловый эфир, азот, фенол, фосфорная кислота, фосфор, пропилен, карбонат натрия, едкий натр, сера, серная кислота, диоксид титана, толуол, формальдегид, редкие газы.

По данным ЮНИДО, в 2009 году 77% производства указанных химических веществ в стоимостном выражении было сосредоточено всего в 10 странах: США, Китае, Японии, Германии, Франции, Бразилии, Южной Корее, Индии, России и Великобритании.

Как отмечают авторы предложения, несмотря на возможные изменения, которые с течением времени будут неизбежно происходить, если предположить, что в мире сохранится приблизительно такое же распределение производства, то скоординированный налог в объеме 0,5% только в этих десяти странах поможет собрать порядка 8,8 млрд. долларов в год.

Дополнительно в докладе подчеркивается, что *“Унаследованные от десятилетий безответственного производства большие издержки означают, что для эффективной реализации принципа «загрязнитель платит» в отношении химического сектора дополнительно потребуются либо налогообложение задним числом, либо более высокий налог, чем если бы рассматривалось только нынешнее загрязнение”* [Eisen, 2020].

Констатировалось, что выдвинутые предложения будут рассматриваться в виде возможных фрагментов новых программных документов, которые предлагается согласовать и утвердить на 5-м заседании Международной конференции по регулированию химических веществ (ICCM5).

Берлинский форум и международные тенденции в области обращения химических веществ

Заседание ICCM5, в ходе которого планировалось подвести итоги СПМРХВ, а также согласовать цели и задачи на дальнейшую перспективу, должно было стать ключевым событием 2020 г., однако, в связи с пандемией COVID-19, было перенесено сначала на середину 2021 г., а затем на 2023 г. При этом вся межсессионная деятельность по согласованию новых программных документов была переведена в

¹ В настоящее время финансирование обеспечивается за счет добровольных взносов стран-доноров

² англ. Center for International Environmental Law, CIEL

³ англ. International Pollutants Elimination Network, IPEN

онлайн формат в виде совещаний виртуальных рабочих групп и письменных комментариев.

Как отмечалось выше, для сохранения в условиях ограничений высокого уровня политического внимания к тематике рационального регулирования химических веществ Правительство Германии инициировало проведение Берлинского форума высокого уровня в онлайн формате.

В ходе двухдневного мероприятия участникам было предложено подтвердить свою приверженность идеям и подходам СПМРХВ, а также заявить о проблемах и национальных приоритетах развития в области обеспечения химической безопасности и достижении целей устойчивого развития.

Спикерами форума стали представители более 50 министерств и лидеры межправительственных организаций. При этом более 800 человек подтвердили свою заинтересованность и участие в качестве слушателей.

Свенья Шульце, федеральный Министр окружающей среды, охраны природы и ядерной безопасности Германии в рамках своего приветственного слова напомнила, что цель СПМРХВ по обеспечению рационального регулирования химических веществ к 2020 году не была достигнута, и в настоящее время планета сталкивается с тройным кризисом, а именно изменением климата, утратой биоразнообразия и загрязнением окружающей среды, которые требуют безотлагательных действий. Отметив, что Германия и Европейский союз (ЕС) в целом имеют строгие законодательные рамки для производства и использования химикатов, г-жа Шульце подчеркнула, что для защиты здоровья и окружающей среды этого недостаточно. Вопрос обеспечения химической безопасности является трансграничным и только совместные усилия на глобальном уровне могут привести к успеху в этом направлении.

В отношении политики ЕС важно отметить, что Европейская «Зеленая сделка» (The European Green Deal), широко известная как план по формированию углеродно-нейтрального пространства в странах Евросоюза к 2050 году, также включает амбициозную Химическую стратегию в целях устойчивого развития и создания будущего без токсичных веществ. Виргинию Синкявичюс, комиссар ЕС по окружающей среде, океанам и рыболовству в своем выступлении подчеркнул, что новый курс ЕС может внести весомый вклад в глобальную повестку дня путем ограничения наиболее опасных химических веществ, содействия инновациям и рационализации правовой базы с одновременным ее расширением (например, в части включения смесей в охват

Регламента REACH⁴). Комиссар также заявил о намерениях ЕС выступить с инициативой о внесении в Рекомендации ООН «Согласованная на глобальном уровне система классификации опасности и маркировки химической продукции» (СГС)⁵ новых видов опасности, таких как «разрушение эндокринной системы» и «особая стойкость в окружающей среде» в целях их надлежащей идентификации и исключения использования химических веществ с присущими опасностями в потребительских товарах.

Заявления с призывом к незамедлительным действиям и объединению усилий на глобальном уровне звучали практически в каждом втором выступлении.

Катрин Шнебергер, директор Федерального ведомства по окружающей среде Швейцарии, объявила, что Швейцария представит на пятой сессии Ассамблеи ООН по окружающей среде резолюцию об учреждении объединяющей международной платформы, ответственной за достижение научного консенсуса по вопросам химических веществ и отходов, подобной Межправительственной группе экспертов по изменению климата, и призвала министров поддержать данную инициативу.

Новые вызовы требуют новых подходов и именно поэтому продвижение инноваций стало еще одним ключевым трендом заявлений политиков. О содействии инновациям, цифровизации и обеспечению равного доступа к информации о химических веществах в качестве вклада в устойчивое развитие говорил в своем выступлении директор Департамента химико-технологического комплекса и биоинженерных технологий Минпромторга России А.О. Орлов, отметив, что Российская Федерация, начиная с 2003 года последовательно развивает государственную политику в области обеспечения химической безопасности.

Анализ выступлений лидеров стран и международных организаций показал, что современными тенденциями развития в области регулирования обращения химических веществ являются:

- усиление национального регулирования с учетом международно-признанных правил и подходов в целях обеспечения безопасности населения (особенно уязвимых групп), благополучия окружающей среды;
- расширение доступа к информации о химических веществах и их свойствах, обеспечение прозрачности цепочки поставок и содержания опасных веществ в готовых изделиях;
- ограничение обращения и постепенный отказ от наиболее опасных химических веществ путем их замены на более безопасные аналоги;

⁴ англ. Regulation (EC) № 1907/2006 of the European Parliament and of the Council on the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH)

⁵ англ. Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals (GHS Rev. 9, 2021). URL: https://unece.org/sites/default/files/2021-09/GHS_Rev9E_0.pdf [дата обращения 01.09.2021]

- разработка инновационной продукции, обеспечивающей улучшенные свойства, большую безопасность и снижение воздействия негативных факторов химической природы вплоть до нулевого уровня;

- расширение партнерских сетей, обучение и обмен знаниями;

- внедрение экономики замкнутого цикла с обеспечением безопасности вторичных ресурсов.

Неоднократно было отмечено, что переход от линейной экономики к экономике замкнутого цикла может стать частью мероприятий по восстановлению после пандемии COVID-19, предоставляя новые рабочие места и возможности для декарбонизации производства. В настоящее время существует большое количество научных исследований, подтверждающих важность и необходимость комплексного подхода к повышению ресурсной эффективности [Wang, 2021; Weigend Rodríguez, 2020; Скобелев, 2020; Sillanpää 2019, Trica, 2019].

Важно отметить, что открытых заявлений в отношении поддержки скоординированного налога не прозвучало, однако представитель Африканской группы из 54 государств достаточно прозрачно указал на необходимость усиленной реализации принципа расширенной ответственности производителя, а также мобилизации существующих и новых финансовых механизмов рационального регулирования химических веществ.

Гертруда Залер (президент ICCM5), подводя итоги Берлинского форума, подчеркнула необходимость решительных действий на всех уровнях: от создания национальных систем регулирования обращения химической продукции до усиления координации между международными структурами и соглашениями. Президент также отметила важность мобилизации и предоставления финансовой и нефинансовой поддержки из государственных и частных источников. В завершение г-жа Залер выразила надежду, что ICCM5 примет амбициозные и доработанные рамки для СПМРХВ, включая новый программный документ – декларацию высокого уровня, которая проложит путь к резолюции Генеральной Ассамблеи ООН⁶.

Риски и угрозы интересам отечественной промышленности

Осторожные, но сохраняющие свою актуальность заявления в отношении необходимости мобилизации частных источников финансирования отражают факт того, что введение нового налога на производителей «базовых» химических веществ может стать реальностью в краткосрочной перспективе.

В случае согласования инициативы в новых программных документах СПМРХВ российские компании, а это по предварительным оценкам более 1600 предприятий промышленности, столкнутся с дополнительной финансовой нагрузкой. При этом, в условиях бездействия⁷ технического регламента Евразийского экономического союза «О безопасности химической продукции» (ТР ЕАЭС 041/2017), законодательно закрепляющего Рекомендации ООН-СГС на территории Российской Федерации, существует значительный риск применения повышающего коэффициента при уплате налога, что негативно скажется на конкурентоспособности отечественных химических товаров на экспортных рынках.

Наряду с этим, получить какое-либо финансирование из сформированного фонда для развития химической промышленности Российская Федерация не сможет, в виду того, что к развивающимся странам или странам с переходной экономикой⁸ не относится.

Меры упреждающего характера

С учетом формируемых угроз и риска применения повышающего коэффициента при уплате нового налога, существенное значение приобретает позиция страны в переговорном процессе, а также принятие мер упреждающего характера. Необходимо отметить, что в последнее время все большее внимание уделяется наличию действующей на национальном уровне стран современной системы регулирования, отсутствие которой, как в случае с углеродным налогом, может послужить дополнительным барьером в развитии экспорта.

Для формирования скоординированной позиции Российской Федерации по вопросам СПМРХВ в 2017 году по поручению Правительства была организована межведомственная рабочая группа (МРГ)⁹ под сопредседательством Минпромторга России и Минприроды России. Национальным координатором СПМРХВ в

⁶ Краткие итоги Берлинского форума. URL: <https://enb.iisd.org/chemicals/berlin-forum-chemicals-and-sustainability/summary> (дата обращения: 23.07.2021)

⁷ ТР ЕАЭС 041/2017 принят Решением Совета ЕЭК от 3 марта 2017 г. № 19, однако до сих пор не вступил в силу

⁸ Список развивающихся стран и стран с переходной экономикой. URL: <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/DAC->

List-of-ODA-Recipients-for-reporting-2020-flows.pdf (дата обращения: 16.07.2021)

⁹ Приказ Министерства промышленности и торговли РФ и Министерства природных ресурсов и экологии РФ от 17 июля 2017 г. N 2305/414 «О создании Межведомственной рабочей группы по вопросам участия Российской Федерации в осуществлении Стратегического подхода к международному регулированию химических веществ» URL: [https://minpromorg.gov.ru.common.upload.docVersions.5a6](https://minpromorg.gov.ru/common/upload.docVersions.5a6)

Российской Федерации определен Скобелев Д.О., директор подведомственного Минпромторгу России Научно-исследовательского института «Центр экологической политики предприятий» (ФГАУ «НИИ «ЦЭПП»).

В условиях действующих ограничений из-за пандемии COVID-19 деятельность по рассмотрению новых программных документов Стратегического подхода на период после 2020 г. осуществлялась с использованием ресурсов информационной платформы МРГ¹⁰.

По итогам обработки и обсуждения представленных мнений членов МРГ, федеральных органов исполнительной власти и заинтересованных организаций промышленности техническим секретариатом МРГ выработаны замечания и предложения, в том числе по проекту декларации высокого уровня, который включает положение о необходимости мобилизации финансовых ресурсов из частных источников.

Согласно сформированной позиции реализации принципа «загрязнителя платит» по предлагаемому механизму без тщательной проработки не является рациональным шагом. Обоснованием такого заключения является следующее:

1) Выбор в качестве налогооблагаемой базы результатов производства 36 «базовых» химических веществ и их групп, требует дополнительного рассмотрения и научного обоснования каждой из представленных позиций. Помимо факта их распространенности следует рассмотреть, среди прочих, интегральные оценки целесообразности введения в этот перечень таких широко представленных в природе и окружающем мире объектов, как азот, водород и кислород, которые характеризуются возможными (при определенных обстоятельствах) физико-химическими воздействиями и в обычных формах безопасны в отношении здоровья человека и окружающей среды. Также некоторые сомнения вызывает включение в указанный перечень веществ, которые обладают невысокой степенью опасности и не вызывают необратимых и (или) отдаленных последствий для здоровья человека и окружающей среды (например, кальций карбонат и карбонилдиамид). Кроме того, поскольку речь идет о влиянии химических веществ по цепочке добавленной стоимости, представляется важным изучение и учет реальных сведений в отношении жизненного цикла рассматриваемых химических веществ.

2) Отдельное внимание следует уделить приверженности предприятия – производителя «базового» химического вещества принципам устойчивого развития и обеспечения химической безопасности. Введение налога в равной степени на предприятия, не соблюдающие данные принципы,

и предприятия, активно внедряющие мероприятия по снижению негативного воздействия при производстве продукции, в том числе путем перехода на наилучшие доступные технологии (НДТ), является неприемлемым. Финансовая нагрузка на производителей возрастет, что приведет к росту цен в отрасли и снижению ее инвестиционной привлекательности, а вклад добросовестных производителей в снижение негативного воздействия будет полностью обесценен и в дальнейшем может привести к нежеланию производителей переходить на «зеленые» технологии.

3) При принятии решения о введении нового налога перераспределение собранных средств должно носить строго целевой характер и учитывать эффективность деятельности страны-реципиента помощи. В качестве комплексного показателя эффективности деятельности по достижению стратегических целей СПМРХВ предлагается рассмотреть степень приверженности стран рациональному регулированию химических веществ, используя в качестве индикатора прогресса оценку вклада привлекаемых национальных ресурсов в стимулирование инвестиций в устойчивые инновации и ликвидацию последствий предыдущей хозяйственной деятельности с учетом результатов инвентаризации химических веществ, находящихся в обращении на территории страны, национальных масштабов химических загрязнений и результатов их воздействия на ухудшение состояния окружающей среды и здоровья населения в оцениваемый период.

Для выработки инструментов оценки многосекторальных действий стран-участников СПМРХВ, необходимо предусмотреть разработку Единых согласованных на глобальном уровне методических рекомендаций по оценке степени приверженности стран рациональному регулированию химических веществ («дорогу осилит идущий») с привлечением заинтересованных сторон.

Результаты оценки, представленные национальным правительством согласно методическим рекомендациям, верифицированными экспертным сообществом, могли бы стать неотъемлемым компонентом обоснования принятия решения о целесообразности мер финансового и нефинансового поощрения действий стран-участников СПМРХВ.

Сформированные Российской Федерацией замечания и предложения отражают согласованную национальную позицию о необходимости тщательной проработки и справедливого подхода к вовлечению частного сектора в процесс рационального регулирования

химических веществ и в представленном виде российской стороной не поддерживается.

После утверждения сформированной национальной позиции на очередном заседании МРГ, она будет представлена в секретариат СПМРХВ в установленном порядке.

Одновременно, в целях исключения рисков применения повышающего коэффициента к отечественным предприятиям промышленности представляется целесообразным внедрить комплекс мер, демонстрирующих высокий уровень развития национальной системы рационального регулирования обращения и обеспечения безопасности химической продукции в Российской Федерации, посредством:

1. Введения в действие нормативных правовых актов, имплементирующих Рекомендации ООН СГС в Российской Федерации и рискоориентированного подхода;

2. Создания реестра химической продукции (химических веществ и смесей), прошедшей процедуру государственной регистрации, в целях учета ее обращения на территории Российской Федерации и информирования заинтересованных сторон о свойствах химической продукции и принятия обоснованных решений;

3. Содействия замене опасных химических веществ в изделиях на их безопасные аналоги в целях обеспечения безопасности и повышения конкурентоспособности отечественной продукции посредством поддержки инноваций;

4. Поддержки внедрения низкоуглеродных и экологически нейтральных производственных процессов и бизнес-моделей в целях повышения ресурсоэффективности;

5. Развития инфраструктуры оценки движения материальных потоков химических веществ (индустрия 4.0) в целях вовлечения отходов предприятий химической промышленности в соответствии с концепцией экономики замкнутого цикла и создания «нетоксичного цикла вторичной переработки химической продукции».

* * *

Современные тенденции в области регулирования обращения химических веществ направлены на содействие устойчивому развитию, росту инновационного и научного потенциала, поэтапному отказу от использования опасных химических веществ, а также обеспечению защиты наиболее уязвимых групп населения и отдельных регионов. Одним из механизмов достижения последнего является создание международного фонда СПМРХВ для поддержки развивающихся стран и стран с переходной экономикой за счет сбора средств с предприятий промышленности как источника химического загрязнения. Вместе с тем, вопрос о принципах работы такого фонда, включая объекты сбора средств, подходы к их перераспределению и применению повышающего коэффициента требуют тщательной проработки и

активной позиции государства при защите интересов промышленности.

Важно отметить, что именно активная позиция государства (т.н. «политическая воля») играет наиболее существенную роль как в предупреждении формируемых угроз, так и смягчении возможных негативных последствий для отдельных предприятий промышленности и экономики страны в целом.

Список литературы

Виноградов В.А., Салдаева Л.В. (2019) Реализация принципа «загрязнитель платит»: сравнительно-правовой аспект, *Правоприменение*, Т. 3, № 4, С. 42-50, DOI: 10.24147/2542-1514.2019.3(4).42-50

Скобелев Д.О. (2020) Промышленная политика повышения ресурсоэффективности и достижение целей устойчивого развития, *Journal of new economy*, Т. 21, № 4, С. 153-173, DOI: 10.29141/2658-5081-2020-21-4-8.

Шварц М.З., Володарский Д.Б. (2019) Принцип «загрязнитель платит» и юридическая ответственность хозяйствующих субъектов за неизбежный экологический вред, *Закон*, № 9. С. 100-121.

Эйзен, Н., Азулай, Д. и ДиГанжи, Д. (2020) Финансирование рационального регулирования химических веществ на период после 2020 года: Варианты для согласованного налогообложения. URL: https://ipen.org/sites/default/files/documents/ipen-ciel-producer-responsibility-vf1_9e-web-ru.pdf (дата обращения: 02.06.2021).

References

Eisen, N., Azoulay, D. and DiGangi, J. (2020), Financing the sound management of chemicals beyond 2020: options for a coordinated tax, September 2020. URL:

https://ipen.org/sites/default/files/documents/ipen-ciel-producer-responsibility-vf1_9e-web-ru.pdf (Accessed 02 June 2021). (in Russian).

Khan, R.M. (2015), “Polluter-Pays-Principle: The Cardinal Instrument for Addressing Climate Change”, *Laws*, No 4, pp. 638–653.

Report of the third meeting of the intersessional process considering SAICM and the sound management of chemicals and waste beyond 2020 SAICM.IP.4.INF.2 (2020). URL: http://www.saicm.org/Portals.12/documents/meetings.IP4.INF.SAICM_IP4_INF_2_IP3-Meeting-Report.pdf (Accessed 14 July 2021).

Shvarts, M.Z. and Volodarskiy, D.B. (2019), “Printsip zagryaznitel' platit i yuridicheskaya otvetstvennost' khozyaystvuyushchikh subyektov za neizbezhnyy ekologicheskiy vred” [Polluter pays principle and the legal responsibility of economic entities for inevitable environmental damage], *Zakon [Law]*, No 9, pp. 100-121. (in Russian).

Sillanpää, M. and Ncibi, C. (2019), “The circular economy: case studies about the transition from the linear economy” in book: *The Circular Economy: Case*

Studies about the Transition from the Linear Economy, pp. 1-334.

Skobelev, D. (2020), "Promyshlennaya politika povysheniya resursoeffektivnosti i dostizheniye tseley ustoychivogo razvitiya" [Industrial policy of increasing resource efficiency and the achievement of the sustainable development goals], Journal of New Economy, Vol. 21, No 4. pp. 153-173. (in Russian).

Trica, C., Banacu, C. and Busu, M. (2019), "Environmental factors and sustainability of the circular economy model at the European union level", Sustainability, Vol. 11, No 4, p. 1114.

Global Chemicals Outlook II – From Legacies to Innovative Solutions: Implementing the 2030 Agenda for Sustainable Development (2019). URL: <https://www.unep.org/explore-topics/chemicals-waste/what-we-do/policy-and-governance/global-chemicals-outlook> (Accessed 25 May 2021).

Vinogradov, V.A. and Soldatova L.V. (2019), "Realizatsiya printsipa "zagryaznitel' platit": sravnitel'no-pravovoy aspekt" [Implementation of the polluter pays principle: comparative legal issues], Pravoprimereniye [Law enforcement], Vol. 3, No 4, pp. 42-50. (in Russian).

Wang, Z. and Hellweg, S. (2021), "First steps toward sustainable circular uses of chemicals: advancing the assessment and management paradigm", ACS Sustainable Chemistry and Engineering, Vol. 9, No 20, pp. 6939-6951.

Weigend Rodriguez, R., Pomponi, F., D'Amico, B. and Webster, K. (2020), "The future of the circular economy and the circular economy of the future", Built Environment Project and Asset Management, Vol. 10, No 4, pp. 529-546.

Ponomar'ova O.

*senior lecturer of the department banking and financial services,
University of Customs and Finance*

Ponomar'ova I.S.

*students
University of Customs and Finance*

SUMMARY OF THE SECURITIES MARKET AND ITS PLACE IN THE FINANCIAL MARKET

Пономарьова О.Б.

*старший викладач кафедри банківської справи та фінансових послуг,
Університет митної справи та фінансів*

Пономарьова І.С.

*студентка
Університет митної справи та фінансів*

СУТНІСТЬ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ЙОГО МІСЦЕ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Summary. The essence of the concept of "securities" is considered in the article. The current state of the securities market of Ukraine is analyzed. The analysis of the ratio of trading volumes in the securities market to the nominal GDP of Ukraine. It is noted that the securities market is one of the key components of the economy and the financial system, providing processes of mobilization, allocation and channeling of resources to economic development. Attention is drawn to the fact that the modern securities market is a complex system of economic relations associated with the issue and circulation of securities, the activities of market participants and their regulation, relationships that create the conditions for the functioning of public capital through the issue and circulation of securities, distribution investment income and risks. The problems hindering the development of the stock market of Ukraine are systematized and generalized. The directions of perspective development of the stock market of Ukraine are offered.

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан ринку цінних паперів України та сутність поняття «цінні папери». Проаналізовано сучасний стан ринку цінних паперів України. Проведено аналіз співвідношення обсягів торгів на ринку цінних паперів до номінального ВВП України. Відзначено, що ринок цінних паперів є одним із ключових складників економіки та фінансової системи, забезпечуючи процеси мобілізації, алокації та спрямування ресурсів у розвиток економіки. Звернуто увагу на те, що сучасний ринок цінних паперів є складною системою економічних відносин, пов'язаний із випуском і обігом цінних паперів, діяльністю учасників ринку та їх регулюванням, відносинами, що створюють умови для функціонування суспільного капіталу шляхом випуску та обігу цінних паперів, розподілом доходу та ризиків від інвестицій. Систематизовано і узагальнено проблеми, які стримують розвиток фондового ринку України. Запропоновано напрями перспективного розвитку фондового ринку України.

Key words: *issuers, investors, trading volumes, securities market, securities, financial instruments, stock market.*

Ключові слова: *емітенти, інвестори, обсяги торгів, ринок цінних паперів, цінні папери, фінансові інструменти, фондовий ринок.*

Постановка проблеми. Фінансовий сектор кожної країни є основою складовою її успішного економічного розвитку. Одним з головних елементів цього сектору у нашій країні є фондовий ринок, де здійснюється торгівля цінними паперами.

Слабка розвиненість ринку цінних паперів України значно знижує конкурентоспроможність держави в отриманні інвестицій з міжнародних ринків капіталу та акумуляції коштів внутрішніх інвесторів. Реформування економіки України, функціонування суб'єктів господарювання на засадах ринкових принципів обумовлює необхідність дослідження стану, загальних тенденцій та проблем розвитку фондового ринку України, що на сьогодні є дуже актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанню розвитку ринку цінних паперів приділена увага багатьох науковців, яка відзначається протягом усіх років незалежності України, а саме О.І. Барановського [3], О.Й. Вівчар [4], З.А. Мацук [5], Я.А. Шмуратко [7], О.М. Шевченко [8] та багатьох інших. Незважаючи на численність наукових досліджень у зазначеній сфері, питання функціонування цінних паперів на ринкових засадах залишається невирішеним, і в першу чергу це викликано недовірою з боку реальних суб'єктів, що можуть здійснювати операції на фінансовому ринку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на численні праці у сфері фондових ринків, в Україні залишається недовіра до цінних паперів у зв'язку з їхньою ненадійністю та нестабільним станом економіки України.

Мета статті полягає в оцінці стану ринку цінних паперів України, а також визначенні проблем функціонування і напрямів його перспективного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», фондовий ринок (ринок цінних паперів) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [1].

Своє становлення ринок цінних паперів в Україні розпочав у 1991 р. з прийняттям Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» (поновлен

Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок») [2].

Слід зазначити, що ринок цінних паперів являє собою сферу економічних відносин, пов'язаних з випуском і обігом цінних паперів. метою ринку цінних паперів є перерозподіл фінансових ресурсів і їх акумулювання.

Зазначимо, що цінні папери одночасно є об'єктом купівлі-продажу і джерелом доходу. Відповідно повинні існувати ринки, які забезпечують реалізацію процесу купівлі та продажу цінних паперів. Процес формування ринкових структур з торгівлі цінними паперами значною мірою обумовлений історичними традиціями та національними особливостями. Вітюк Н. вважає, що ринок цінних паперів є механізмом, який є функціональною складовою ринку капіталу і розвивається за власними законами і який залежить від економічної та політичної кон'юнктури [3, с. 20-38].

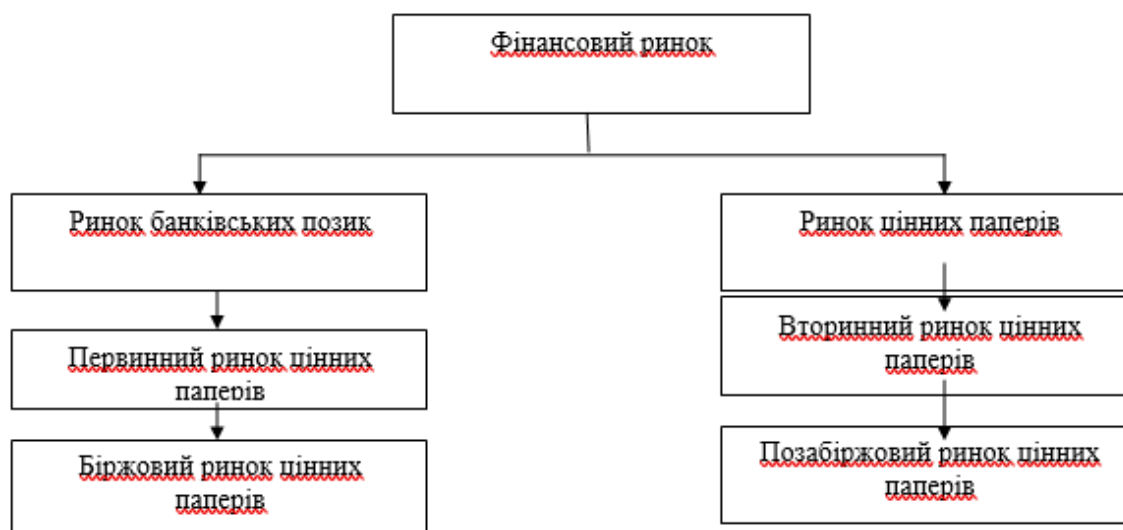

Рис. 1. Структура ринку цінних паперів [4, с. 178-182]

Проте, переважаючими є погляди, згідно з якими ринок цінних паперів є складовою фінансового ринку, який включає всі сфери національної економіки, де формуються, перерозподіляються та інвестуються кошти. Фінансовий ринок визначає характер функціонування ринку цінних паперів, його

можливості, взаємодію та роль в національній економіці (рис.1).

Цінні папери та ринок цінних паперів забезпечують мобільність капіталу, його переливу в ті сфери і форми, де створюється можливість його найбільш ефективного використання. Ринок цінних паперів забезпечує динамічний перетік капіталу в

найбільш вигідні ніші його застосування. Переважно з альтернативними джерелами залучення капіталу, використання можливостей ринку цінних паперів забезпечує більш високу динаміку інвестиційних та інноваційних проектів [5, с. 367].

Ринок цінних паперів України на сучасному етапі характеризується динамічним розвитком. З

його допомогою здійснюється перерозподіл інвестиційних ресурсів і капіталу з однієї галузі в іншу, тобто відбувається автоматичне регулювання інвестиційних процесів у економіці країни.

Порівняльні дані щодо обсягів торгів на ринку цінних паперів та ВВП України за 2017-2020 рр. представлено на рис.2.

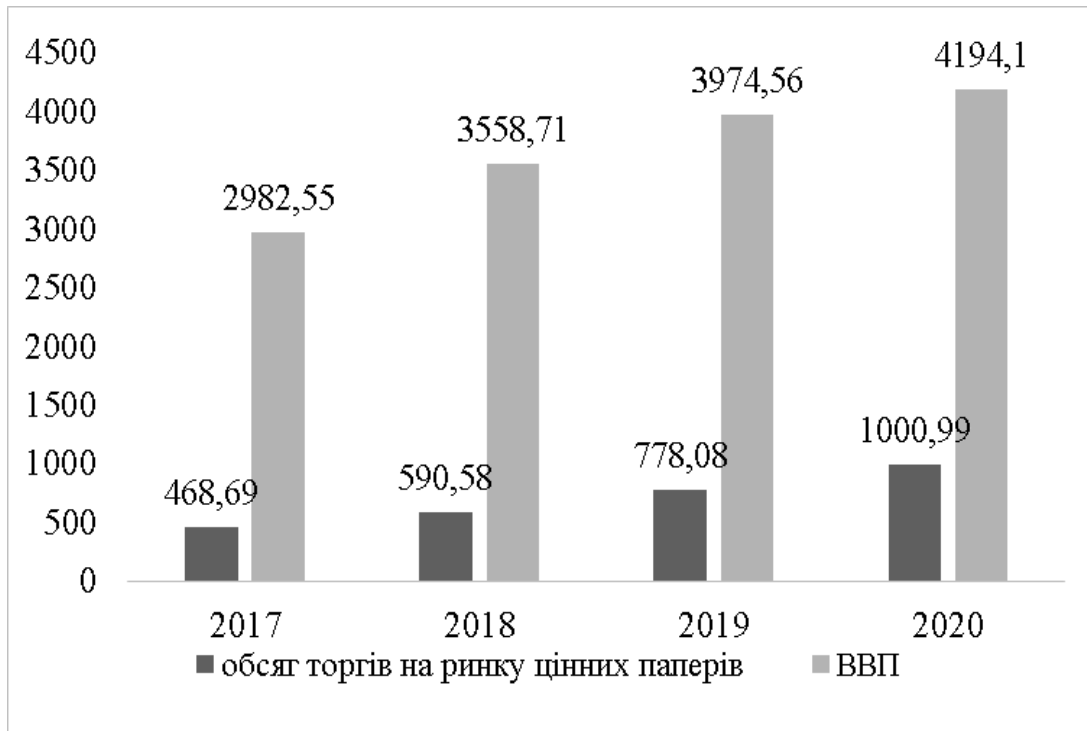

Рис. 2. Порівняльні дані обсягів торгів на ринку цінних паперів та ВВП за 2017-2020 рр., млрд. грн.

У 2018 році, порівняно з 2017 роком, темп приросту обсягів торгів на ринку цінних паперів становив 26% при зростанні ВВП на 19,3%. Співвідношення обсягів торгів на ринку цінних паперів до ВВП – 16,6%.

У 2019 році, порівняно з 2018 роком відбулось зростання обсягів торгів на ринку цінних паперів на 31,75% при зростанні ВВП на 11,68%. Співвідношення обсягів торгів на ринку цінних паперів до ВВП – 19,58%.

За підсумками 2020 року спостерігалось зростання обсягу торгів на ринку цінних паперів, порівняно з 2019 роком, на 8,65% - до 1000,99 млрд грн. Співвідношення обсягів торгів на ринку цінних паперів до ВВП – 23,87%.

З 2017 року депозитні сертифікати Національного Банку України не враховуються у розрахунках обсягу торгів. Відповідно до Положення про застосування Національним

банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи депозитний сертифікат Національного банку - це один із монетарних інструментів, що є борговим зобов'язанням Національного банку у формі записів на рахунках у системі кількісного обліку СЕРТИФ, який свідчить про розміщення в Національному банку коштів банків та їх право на отримання внесеної суми і процентів після закінчення встановленого строку.

Стосовно динаміки обсягу біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі з розподілом за видом фінансового інструменту, то вона більшою мірою відображає взаємозв'язок між фондовим ринком та макроекономічними процесами в країні. На сьогоднішній день ринок капіталу в Україні не відрізняється значною різноманітністю цінних паперів (табл. 1).

Таблиця 1

Структура обсягу біржових контрактів з цінними паперами і з розподілом за видом фінансового інструменту протягом 2017-2020 рр., %

Вид інструменту	2017	2018	2019	2020
Акції	2,45	0,5	0,11	0,18
Облігації	2,97	3,94	2,85	0,28
Державні облігації України	92,1	94,2	96,73	98,33
Інвестиційні сертифікати	0,03	0,10	0,11	0,02
Деривативи	0,01	0,28	0,13	1,17
Інші цінні папери	2,44	1,02	0,07	0,03
Усього	100,0	100	100	100

Джерело: складено автором на основі [6]

Аналізуючи дані таблиці 1, можна стверджувати, що найбільший обсяг торгів за фінансовими інструментами на організаторах торгівлі протягом періоду з 2017 по 2020 роки зафіксовано за державними облігаціями України (98,33 % у 2020 році) та облігаціями підприємств (3,9% у 2018 році). Це пов'язано зі збільшенням державного зовнішнього боргу та потребою в додатковому залученні коштів для фінансування поточних соціально-економічних потреб. Частка інших фінансових інструментів є досить не значною і майже всі вони протягом досліджуваного

періоду зменшувалися. Все це свідчить про те, що в Україні практично відсутній нормальний біржовий ринок такий як у розвинених країнах світу, де частка акцій щонайменше становить понад 50 % усіх обсягів торгів на фондовому ринку.

Серед фінансових інструментів за обсягами торгів на біржовому ринку у 2020 році провідну позицію продовжують займати державні облігації України.

Розглянемо у таблиці 2 обсяг біржових контрактів на організаторах торгівлі з розподілом за видом фінансового інструменту за 2020 р.

Таблиця 2

Обсяг біржових контрактів за організаторами торгівлі з розподілом за видом фінансового інструменту протягом 2020 року, млн. грн.

Вид фінансового інструменту	УБ	ПФТС	УМВБ	ПЕРСПЕКТИВА	Усього
Акція	191,93	402,2	0,00	0,00	594,13
Акція іноземного емітента	6,75	0,20	0,00	0,00	6,95
Акція КІФ	0,00	3,72	0,00	0,00	3,72
Державний дериватив	0,00	0,00	0,00	2,82	2,82
Інвестиційний сертифікат	7,45	43,4	0,00	0,00	50,85
Облігація внутрішніх державних позик	1998,87	125899,61	0,00	200755,50	328653,97
Облігація внутрішніх місцевих позик	21,38	3440,29	0,00	394,83	3856,51
Облігація зовнішніх державних позик	121,63	857,95	0,00	175,70	1155,28
Облігація іноземного емітента	5,84	65,52	0,00	0,00	71,36
Облігація іноземної держави	0,00	4,09	0,00	0,00	4,09
Облігація підприємства	43,5	817,55	0,00	66,5	927,56
Опціонний сертифікат	0,00	0,00	0,00	59,82	59,82
Ф'ючерсний контракт	16,60	0,00	6,77	0,00	23,37
Загальний підсумок	2413,95	131534,53	6,77	201455,17	335410,42

Джерело: складено автором на основі [6]

Дані табл. 2 свідчать, що на організаційно оформленому ринку протягом 2020 року спостерігалася консолідація торгівлі цінними паперами на двох фондових біржах «Перспектива»

та «ПФТС», що становило 99% вартості біржових контрактів.

Розглянемо за даними таблиці 3 обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі за видами ринку у 2020 році.

Обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі за видами ринку у 2020 році, млн грн

Організатор торгівлі	Первинний ринок		Вторинний ринок				Усього
	Спотовий ринок	Усього на первинному ринку	Ринок РЕПО	Строковий ринок	Спотовий ринок	Усього на вторинному ринку	
УБ	0,00	0,00	451,69	16,60	1945,66	2413,95	2413,95
ПФТС	246,45	246,45	2551,61	0,00	128736,47	131288,08	131534,53
УМВБ	0,00	0,00	0,00	6,77	0,00	6,77	6,77
ПЕРСПЕКТИВА	0,00	0,00	5537,298	0,00	146082,19	201455,17	201455,17
Усього	246,45	246,45	5837,6,29	23,37	276764,31	335163,97	335410,42

Джерело: складено автором на основі [6]

Дані табл. 3 свідчать, що на первинному ринку протягом 2020 року спостерігалася торгівля цінними паперами лише на фондовій біржі «ПФТС», яка складала 0,07% вартості загальних біржових контрактів. На вторинному ринку вартість біржових контрактів від загальних біржових контрактів складала 99,93%.

Можна зазначити, що сьогодні ринок цінних паперів України характеризується впровадженням, інновацій найбільш вагомою серед яких можна сміливо називати інтернет-трейдинг. Завдяки цій технології торгівля на біржі стала доступною для кожного. Зазначимо, що розвиваючи інноваційні технології, правове та інформаційне забезпечення ринку цінних паперів, а також проведення цілеспрямованої політики на покращення економічної безпеки дасть українському ринку цінних паперів можливість зростати в довгостроковій перспективі, що буде забезпечувати у майбутньому джерело фінансування українських корпорацій та додатковий дохід для інвесторів.

На думку багатьох вітчизняних науковців, Україні також доцільно мати Єдину біржову фондову систему, оскільки: капіталізації ринку цінних паперів є настільки незначною, що комісійні винагороди не вистачає на нормальне функціонування навіть однієї біржі; концентрація попиту і пропозиції в одній системі дасть змогу підвищити ліквідність ринку та його інформативну відкритість; за цієї системи можливим стає використання у біржовій торгівлі єдиного клірингового та депозитарного центру.

Створення та функціонування Єдиної біржової фондової системи в Україні потребує удосконалення чинної нормативно-правової бази щодо Національної депозитарної системи та електронного обігу цінних паперів. Беззаперечним положенням нового законодавства має стати існування в Україні лише одного Центрального депозитарію цінних паперів, не підвладного впливу корпоративних фінансових груп [7, с. 140-144].

Для збільшення частки біржового ринку потрібно звернути увагу на досвід американців.

Вони для подолання подібної проблеми створили нову фондову біржу, яка повинна була об'єднати весь позабіржовий ринок. У 1938 р. Конгрес США видав акт, який зобов'язував всіх брокерів, які не є членами будь-якої біржі, приєднатися до SRO (Self-Regulatory Organization), яка буде відповідальна за регулювання позабіржового ринку. Після свого формування SRO отримала назву Національна асоціація дилерів цінних паперів, або скорочено NASD [8, с. 9-15].

Створення подібної біржі в Україні, допомогло би збільшити капіталізацію фондового ринку України у 9 разів – до 2 127,55 млрд. грн. Це був би потужний імпульс для розвитку економіки та виведення її з кризи. Але вирішення цієї проблеми знаходиться не в економічній, а більше в політичній площині.

Ринок цінних паперів на фінансовому ринку України на нинішньому етапі його еволюції є низько ефективним через наявність ряду невирішених питань, без розв'язання яких формування дієздатного та ефективного фондового ринку неможливе. Перспективи подальшого розвитку українського ринку цінних паперів багато в чому залежать від правильного визначення його ролі в інвестиційному процесі, процесі фінансового розвитку країни.

Висновки та пропозиції. Вітчизняний ринок цінних паперів формувався у відриві від реального сектору економіки. Для його успішного піднесення у майбутньому необхідно реалізувати такі умови: досягнення основних індикаторів економічного зростання в державі через подолання структурних дисбалансів економіки, що сприятиме появі надійних емітентів і великих інвесторів, насиченню фондового ринку цінними паперами; вдосконалення та систематизація законодавчої бази, що регламентує функціонування ринку цінних паперів; досягнення відкритості та прозорості ринку цінних паперів, комплексний розвиток його інфраструктури; зниження відтоку фінансових ресурсів із ринку інвестицій на ринок державних цінних паперів.

Список літератури :

1. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.zakon1rada.gov.ua>.
2. Про державне регулювання ринку цінних паперів: Закон України від 30.10.1996 № 2418-VIII. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.zakon1rada.gov.ua>.
3. Барановський О.І. Сутність і чинники фінансової безпеки фондового ринку/ О.І. Барановський О.І. // Фінанси України.- 2016.- № 1. - С. 20-38.
4. Вівчар О.Й. Сучасні тенденції розвитку ринку цінних паперів в Україні/ О.Й. Вівчар // Науковий вісник НЛТУ України.- 2017.- №219. - С. 178-182.
5. Мацук З.А. Фінансові послуги на ринку цінних паперів України: теорія та практика: монографія/З.А. Мацук // Київ: КНЕУ.- 2018. - 367 с.
6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://old.nssmc.gov.ua/fund/analytics>
7. Шмуратко Я.А. Перспективи розвитку вітчизняного ринку похідних фінансових інструментів/Я.А. Шмуратко// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - 2016. -№ 18.- С. 140–144.
8. Шевченко О.М., Шевченко О.О. Сучасні тенденції функціонування ринку деривативів в Україні/ О.М. Шевченко, О.О. Шевченко // Інфраструктура ринку. -2018.- Вип. 16. - С. 9-15.

УДК
338.2:334.02

Трифонов С.В.

Санкт-Петербургский Государственный Экономический Университет

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ: ИСТОРИКО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

DOI: 10.31618/ESSA.2782-1994.2021.1.74.127

Аннотация. В статье рассматриваются особенности социально-экономического развития России, вопросы государственного вмешательства в экономику. На основе анализа исторического развития стран постсоциалистического перехода показано, что разные страны с транзитной экономикой характеризуются особыми траекториями развития предпринимательства. Подчеркнута значимость этических, культурных и институциональных факторов в осуществлении предпринимательства, важной роли традиций экономического поведения, объясняющих специфику долгосрочной траектории развития России. Для стран постсоциалистического перехода возможность обеспечения устойчивого экономического роста определяется различной цивилизационной историей на предыдущих стадиях развития и необходимостью формирования современной институциональной среды, способствующей социально-экономическим изменениям. Во многом влияющими на экономический рост факторами являются сохранение на низком уровне инновационной активности и конкурентоспособности, а также растущее влияние со стороны государства на экономику, увеличение его доли за счет роста числа и масштабов деятельности госкомпаний ограничивает потенциал российских предпринимателей рамками внутреннего рынка. Основной задачей на пути преодоления зависимости от предыдущих траекторий развития и перспектив обеспечения долгосрочного экономического роста будет формирование укорененных политических институтов гражданского общества, гарантии прав собственности, верховенство закона, независимость судебной власти, свобода торговли и отсутствие жестких мер государственного регулирования.

Abstract. The article deals with the features of the socio-economic development of Russia, the issues of state intervention in the economy. Based on the analysis of the historical development of the post-socialist transition countries, it is shown that different countries with transit economies are characterized by special trajectories of entrepreneurship development. The importance of ethical, cultural and institutional factors in the implementation of entrepreneurship, the important role of traditions of economic behavior that explain the specifics of the long-term development trajectory of Russia is emphasized. For the countries of the post-socialist transition, the possibility of ensuring sustainable economic growth is determined by the different civilizational history at the previous stages of development and the need to form a modern institutional environment that promotes socio-economic changes. In many ways, the factors influencing economic growth are the low level of innovation activity and competitiveness, as well as the growing influence of the state on the economy, the increase in its share due to the growth in the number and scale of state-owned companies, which limits the potential of Russian entrepreneurs within the framework of the domestic market. The main challenge to overcome dependence on previous development trajectories and prospects for long-term economic growth will be the formation of entrenched political institutions of civil society, guarantees of property rights, the rule of law, the independence of the judiciary, freedom of trade and the absence of strict state regulations.

Ключевые слова: экономическое развитие, институты, экономический рост, предпринимательство, предпринимательская культура, экономическая свобода, экстрактивные и инклюзивные институты.

Keywords: economic development, institutions, economic growth, entrepreneurship, entrepreneurial culture, economic freedom, extractive and inclusive institutions.

Введение

Проблема долгосрочного социально-экономического развития, как отдельных стран, так и мировой экономики в целом во многом связана с обеспечением устойчивых темпов экономического роста. Именно экономический рост определяет уровень развития государств, уровень жизни граждан, степень неравенства между отдельными странами. В современных условиях он приводит к взаимосвязанным изменениям в общественной жизни и структуре экономики стран имевших на предыдущих стадиях развития разную цивилизационную историю.

Особенности экономического развития России продолжает определять зависимость от прошлого опыта, связанная с многолетним социалистическим укладом хозяйственных отношений. Тоталитарный государственный режим, искажавший хозяйственный механизм и предпринимательскую функцию, затруднял координацию экономической деятельности в отсутствии рыночных стимулов и конкуренции, лишая заинтересованности производителей в конечных результатах труда. На сегодняшний день, общественные и политические институты, формирующие социально-экономический дискурс предполагают отсутствие системы разделения властей, высокий уровень государственной нагрузки на экономику, неэффективность использования ресурсов, неконкурентоспособность обрабатывающих отраслей промышленности на мировом рынке, сохраняющуюся зависимость доходов консолидированного бюджета от нефтяных цен.

Цель исследования: на основе рассмотрения процессов социально-экономического развития России в исторической ретроспективе проанализировать своеобразие хозяйственных отношений закреплённых в обществе, определить место и роль сформированных на современном этапе рыночных институтов, в том числе неформальных, характеризующих традиции и особенности делового оборота.

Выявить и дать характеристику основным проблемам, ограничивающим перспективы долгосрочного экономического роста и реализацию предпринимательской функции, что связано во многом, с избыточным государственным вмешательством в экономику.

Исследование основано на системном анализе экономической политики государства, изучении факторов, влияющих на динамику показателей экономического роста.

Материалы и методы

В отличие от стран постсоветского пространства, которые могли опираться на слабые, не всегда эффективные, но *существующие* институты, в России стабилизация и формирование институтов шли практически параллельно. Созданные в переходный период 90-х годов фундаментальные институты рыночной экономики: свободное ценообразование, право

частной собственности, финансовые рынки, банковский сектор не стали достаточно эффективными, не будучи укоренёнными как на практике, так и в истории экономических отношений [1, с. 365].

Неотъемлемыми элементами, стабилизирующими экономику, являются: независимость судебной системы, распространение норм права на всех членов общества без исключения, последовательность в реализации судебных решений. «Функционирующая система права и судопроизводства – каркас рыночной экономики...определяющую роль в ее повседневной работе играют традиции хозяйственного оборота, принятые нормы делового поведения» [1, с. 369].

Последнее можно характеризовать как неформальные институты, которые регулируются на основе привычного стиля взаимоотношений людей, устоявшихся правил и обычаев, традиционных торгово-экономических связей.

Специфика доминирующей институциональной среды в значительной мере определяется предшествующим ходом развития, а впоследствии, и теми «институциональными ловушками» с которыми сталкиваются страны в ходе рыночных преобразований из-за устойчивости и ригидности существующих в обществе старых институтов. Анализируя взаимодействие индивидов и институтов, следует учитывать социально-экономический «бэкграунд», воплощенный в личном опыте, контактах, связях и социальном капитале, – ментальном и инфраструктурном наследии социализма [2, с. 50].

Так, по мнению представителей австрийской школы «общие директивы» и «выполнение приказов» не позволяют, действуя творчески, обнаруживать в каждом сочетании конкретных обстоятельств различные возможности для извлечения прибыли...само осуществление предпринимательства, процесса, в ходе которого постоянно обнаруживаются новые цели и средства...приводит к возникновению чрезвычайно сложноорганизованной социальной сети [3, с. 415-416].

В рамках анализа исторического развития стран постсоциалистического перехода, рассмотрения теоретических концепций, обосновывающих экономический рост и упадок на основе новой институциональной теории можно полагать, что разные страны с транзитной экономикой характеризуются особыми траекториями развития предпринимательства. В России, согласно данным Глобального мониторинга предпринимательства (Global Entrepreneurship Monitor, GEM), такая активность слабее, чем в других переходных экономиках (табл. 1), что иллюстрируется отставанием от среднего значения Глобального индекса предпринимательства (Global Entrepreneurship Index, GEI) в 1.8 раза.

Глобальный индекс предпринимательства

Показатель	Россия	Среднее значение для стран ЦВЕ
Восприятие предпринимательских возможностей	0,128	0,406
Перспективы создания стартапов	0,219	0,548
Темпы роста	0,355	0,568
Интернационализация	0,055	0,715
Приемлемость риска	0,193	0,392
Культурная поддержка	0,162	0,334
Создание продуктовых инноваций	0,158	0,321
Рисковый капитал	0,186	0,383
Примечание: в группу стран ЦВЕ, с которой сравнивается Россия, входят Хорватия, Чехия, Эстония, Венгрия, Латвия, Литва, Польша, Словакия и Словения.		

[2, с. 50].

С нашей точки зрения, наиболее важными являются культурные и институциональные факторы, в исторической ретроспективе влияющие на экономическое поведение. По мнению Й. Шумпетера, предпринимательство требует конкретного типа личности и поведения, которые отличаются от рационального поведения экономического человека. Предпринимателей характеризует независимое стремление добиваться и творить ради самого процесса. Обсуждая мотивацию предпринимателя и выделяя, среди прочего, группы мотивов, выраженных у предпринимателя, он отмечает, вторую группу мотивов, которая связана, с одной стороны, с волей к победе и желанием борьбы, а с другой, со стремлением к успеху ради успеха [4, с. 166].

А. Аузан, опираясь на исследования Мичиганской школы социологии (Р. Инглхарт) [5, с. 85], показывает, что модернизация может происходить в тех обществах, где доминируют ценности самореализации, самовыражения, в противовес ценностям выживания и безопасности.

В тоже время, некоторые общества в силу культурных традиций, привычек могут считать предпринимательскую деятельность недостаточно благородным, исключительно прагматичным занятием, в силу институциональных условий которого предприниматель должен преодолевать сложное, зачастую негативное к нему отношение. Возможно, различный уровень предпринимательской активности объясняется общественными различиями в социальном статусе предпринимателей, вниманием, которое уделяется предпринимательству в образовательной системе, наличием или отсутствием налоговых стимулов, эффективностью программ поддержки малого бизнеса.

Деловая репутация, общественные связи, определяющие надлежащее исполнение контрактов во многом формируются благодаря распространенным и поощряемым стилям и нормам поведения, этическим правилам зачастую неявно существующим в бизнес-среде. Во многом, значение неосязаемых неподдающихся

количественному анализу элементов хозяйствования определяет особенности социально-экономических процессов. Еще С.Н. Булгаков [6, с. 187] отмечал, что «хозяйство есть и психический феномен... явление духовной жизни в такой же мере, в какой и все другие стороны человеческой деятельности и труда». Подчеркивая значение «духа хозяйства», он понимает его «как историческую реальность», в которой «каждая экономическая эпоха имеет особый тип «экономического человека» порожденного духом хозяйства» [там же].

Неформальный порядок действий, понимаемый как этический кодекс экономических акторов, отражающий специфику их взаимоотношений и составляет, по Булгакову «духовную атмосферу данной эпохи». Эта атмосфера неизбежно содержит в себе противоречие, которое Булгаков трактует как антиномию свободы и необходимости (по Канту), «как противоположность беспредельной мощи своего хотения и немощи своего деяния» [6, с. 188]. Позитивное решение рассматриваемой антиномии, происходит в том случае, когда мощь соответствует воле, увеличивая, тем самым, хозяйственную мощь [6, с. 190].

Бегельсдайт [7, с. 13], приводя общепризнанный аргумент о том, что между развитием и наличием предпринимательского духа может быть фундаментальная связь, рассматривает вопросы влияния предпринимательской культуры на процессы национального и регионального экономического развития.

По нашему мнению, феномен предпринимательской культуры во многом связан с формой проявления предпринимательских способностей и культурой, как мерой и способом выражения определенных ценностей, принятых и разделяемых обществом.

Если рассматривать культуру предпринимателя с точки зрения личностного развития, речь может идти о способе усвоения им исторических знаний и ценностей социума, этических норм и правил поведения, всей

совокупности их институциональных форм, заданных развитием государства и общества.

Далеко не всегда реализация деловой активности сочетается с проявлением экспериментаторского духа, предприимчивости, инициативы. Зачастую любые попытки модернизации, внедрения новшеств, нарушают привычные установки, распространенные в обществе, приводя к активному сопротивлению не только обывателя, но и элит. В работе «Азиатская драма. Исследование бедности народов», Г.Мюрдаль выдвинул социологическую концепцию причин отсталости. По его мнению, проблемы стран Южной Азии, объясняются главным образом господством архаичных, устаревших институтов и воззрений характерной для их социально-экономических систем. Утверждается, что для стран Южной Азии характерно отсутствие трудовой дисциплины, аккуратности и пунктуальности, сильны суеверия и покорность. В большинстве азиатских стран сохраняется презрительное отношение к простому физическому труду, чему виной – система традиционных «азиатских ценностей» [8, с. 13].

Обращаясь к вопросу возникновения русской государственности, необходимо отметить, что процессы запущенные Крещением Руси привели к принятию христианства в его византийской традиции. Но при этом, существовавшая на Руси мощная традиция обычного права никак не соединилась с практикой кодифицирования юридических норм. Более того, она не породила ни сословия легистов, ни разнообразия трактовок права, ни особой роли права в ограничении притязаний власти на свободу и жизнь подданных – т.е. всего того, что отличало позднее Западную Европу от остального мира [9, с. 29].

Е.С. Балабанова [10, с. 44], рассматривая исторические особенности экономических институтов в России, делает вывод об отсутствии в России традиций экономической свободы: «общество с самого начала было сформировано по иерархическому принципу... в экономической деятельности преобладали неэкономические мотивы: следование государственно-политическим интересам, выполнение этических норм православия, поддержание отношений в замкнутой социальной среде... Характерной чертой таких обществ является «этика праздности», преобладание нерабочего времени над рабочим: чем архаичнее общество, тем больше времени люди тратят на поддержание статуса, достоинства, хороших отношений, на общение, на религиозную и общинную жизнь... в свободное от праздников время крестьянам приходилось надрываться, работая на себя и на помещика...Рваный ритм работы, работа в авральном режиме как трудовая норма впоследствии воплотились в советском культе трудового героизма.. Непривычка к равномерному распределению трудовой нагрузки обуславливала низкое качество труда даже в минуты трудового энтузиазма...Подобно тому как

труд в православной этике имел прежде всего нравственный смысл, а уже потом экономический, земля также рассматривалась как нравственная ценность... Поэтому недопустимость частной собственности на землю для крестьян лежала не в экономической, а именно в моральной плоскости».

Реформы 1861 года, ставшие попыткой перехода к рыночно-капиталистической модели ведения хозяйства, во многом как ответ на поражение России в Крымской войне, не создали достаточных предпосылок для экономического роста. Земля перешла не к крестьянам, а в крестьянской общине, сохранялся прежний податный режим по обязательствам перед государством по налоговым и выкупным платежам на основе круговой поруки. При этом, сохранение коллективных обязательств делало освобождение крестьян неполным, не произошло и окончательного решения земельного вопроса. Таким образом, в России не сформировалось ни крупного товарного сельского хозяйства, использующего наемную рабочую силу, по английскому образцу, ни частного крестьянского хозяйства по французской модели [1, с. 277].

Тем не менее, бурный рост промышленности, социальная динамика (в начале XX века Москва была одним из самых быстрорастущих городов мира: до 70 процентов населения составляли мигранты, в основном крестьяне) создавали активно формирующееся капиталистическое общество, имеющее ясные перспективы дальнейшего развития. Но в тоже время Российское государство не было современным потому, что не считало свои услуги осуществлением неотчуждаемых прав, а своих подданных – гражданами, сознательно вовлеченными в процесс собственной национализации. Оно не исходило из того, что кто-то помимо чиновников может активно участвовать в строительстве государства, ощущать личную заинтересованность в его дальнейшем развитии и испытывать потребность, сколь угодно противоречивую, в расширении бюрократического вмешательства» [11, с. 37].

Так или иначе, нарождающийся процесс индустриализации и экономической трансформации был остановлен Октябрьской революцией: большевики в конечном итоге ликвидировали рынок и под самыми «прогрессивными» марксистскими лозунгами восстановили феодально-бюрократическую иерархию, которая давно продемонстрировала свою несостоятельность [12, с. 37].

Последующий исторически значимый выбор определил стратегию экономического развития России в сторону государственного накопления в рамках марксистской идеологии. В 1926-1929 годах были расширены категории лиц, лишаемых избирательных прав, усилен контроль партийных организаций за деятельностью Советов, ужесточена цензура. Ускоренный рост с началом промышленных преобразований, формирование современной для того времени технологичной

структуры проходили на фоне кризиса мирового капиталистического хозяйства, перераспределения в больших масштабах рабочей силы из деревни в город, изъятия ресурсов из села. Искусственно заниженные закупочные цены и налог с оборота на потребительские товары становятся важным источником бюджетных поступлений, возросший аграрный экспорт обеспечивает валютные ресурсы для промышленного роста [1, с. 328].

Основные результаты и их обсуждение

В тоже время исчерпание возможностей социалистической системы общественно-экономического устройства для обеспечения высоких темпов экономического роста исчерпывается не более чем 40 годами. С началом 70-х годов темпы экономического роста в социалистических странах устойчиво снижаются [1, с. 322].

Таблица 2

Чистый материальный продукт (национальный доход), 1966-1989 годы (годовой темп прироста, %)

Годы	Болгария	Чехословакия	ГДР	Венгрия	Польша	Румыния	СССР
1966-1970	8,8	7,0	5,2	6,8	6,0	7,7	7,8
1971-1975	7,8	5,5	5,4	6,3	9,8	11,4	5,7
1976-1980	6,1	3,7	4,1	2,8	1,2	7,0	4,3
1981-1985	3,7	1,8	4,5	1,3	-0,8	3,0	3,2
1986-1989	3,1	2,1	3,1	0,8	2,9	-1,7	1,3*

для 1986-1990 годов
[1, с. 324].

Столь низкие результаты свидетельствуют об ограничивающем влиянии институциональных факторов на экономическое развитие в обществе, в котором сохраняются нормы и ценности, унаследованные с советских времен. Низкий уровень инновационной активности и конкурентоспособности ограничивает потенциал российских предпринимателей рамками внутреннего рынка.

Текущее положение в российской экономике последнего времени можно разделить на 2 периода: динамичное развитие в 2000-2008 годах сменилось последующим снижением в 2010-е годы. Проведенный Гурвич [13, с. 31, 32] сравнительный анализ по трем группам факторов: внешним условиям, внутренним условиям и экономической политике, позволил сделать ряд выводов. Направленность динамики цен на нефть, рост притока капитала с этим связанный, обеспечил

благоприятный внешний фон. Внутренний рост, в свою очередь, был основан на возможности загрузки свободных производственных мощностей и дефицита рабочей силы.

В отношении проводимой экономической политики очевидно растущее влияние со стороны государства на экономику, увеличение его доли за счет роста числа и масштабов деятельности госкомпаний. По данным Радыгина [14] доля государственного сектора в экономике составляет 44% (31% в начале 2000 года).

Таким образом, причинами замедления экономики в последнее десятилетие было, с одной стороны исчерпание позитивного действия вышеупомянутых внешних факторов, а с другой разворот экономической политики от стимулирования рыночных сил к усилению роли государства, без улучшения качества самого государства.

Таблица 3

Средние экономические показатели в докризисный и послекризисный период 2000–2008; 2009–2017

	2000-2008	2009-2017
Цены на нефть (в долл. 2017 г.)	56,8	84,4
Трендовое изменение цен на нефть (долл. 2017 г. за барр. в год)	9,0	5,9
Приток капитала в формирующиеся рынки (млрд долл. в год)	748	1298
Темпы прироста, %		
ВВП	6,9	0,7
инвестиции в основной капитал	11,9	1,3
реальная зарплата	14,7	1,4
реальный размер пенсий	12,3	5,2

Источник: рассчитано автором [11:34].

Динамический рост инвестиций в 2010-е годы сменился сокращением их объема, замедлением роста производительности труда, а в результате снижением роста ВВП (с 6,9 до уровня 0,7%).

Согласно теории интерпретации истории (Аджемоглу), в свете развития институтов и формирования институциональных путей развития государств, экстрактивные институты способны

организовать некоторые условия для экономического роста, но он не будет устойчивым, в силу неспособности обеспечивать технологические инновации и экономическое стимулирование в долгосрочной перспективе из-за незаинтересованности и сопротивления элит. На сегодняшний день в экономике преобладает позиция, направленная в сторону государственных

институтов развития (госкорпораций, специальных экономических зон, национальных проектов), расширения удельного веса компаний, находящихся под контролем государства [15, с. 7].

В то же время, Норт и соавторы [16, с.64] объясняя неизменность существования неэффективных институтов видят основную проблему в противоречии между стремлением государства с одной стороны, установить права собственности, увеличивающие ренту для правителей, а с другой – внедрить такие законы и такое правоприменение, которое могло бы привести к снижению транзакционных издержек и повышению темпов экономического роста.

Качество государственных институтов РФ*

- Независимость судебной системы: 91-место (из 141 стран).

- Социальный капитал; 104-е место.

- Бремя государственного регулирования: 90-е место.

- Защищенность прав собственности: 113-е место.

* Оценка Всемирного экономического форума (2019).

Неизменным вопросом, с которым сталкивается государство, становится проблема неравенства доходов и расслоения общества, необходимость формирования политической и экономической стратегии стимулирования экономического развития. На наш взгляд, попыткой ответа на этот вопрос может стать расширение возможностей экономики развития (development economics), которая отражает подходы различных экономических школ к определению условий, необходимых для успешного догоняющего роста экономики и повышения благосостояния населения отстающих стран, их подтягивания до уровня развитых [17, с. 16].

Немаловажную роль в обеспечении долгосрочных перспектив роста имеет фактор политической конкуренции, в условиях которой достигается верховенство права, равенство в ответственности всех граждан страны, защищаемых независимым правосудием. По мнению [18, с. 7] Алексашенко «уничтожение политического плюрализма привело к тому, что злоупотребление правом стало в России повсеместной практикой, которую действующие институты не могут и не хотят сдерживать».

Во многом проблема успешности социально-экономических преобразований и обеспечения динамики устойчивого развития связана не только со сложностью перенесения и закрепления различных институтов, сколько с тем, что эти институты не могут прижиться и работать в отсутствии верховенства права.

Согласно данным некоммерческой организации World Justice Project (WJP) опубликовавшей обновленный Индекс верховенства права (Rule of Law Index - RLI) [19], итоговая оценка России в общем рейтинге в 2020

году опустилась на четыре позиции и заняла 94-е место (против 90-го в 2019 году). Индекс, который ранжирует страны в соответствии с их достижениями в области формирования среды, основывающейся на принципе верховенства права, включает восемь основных индикаторов: ограничение полномочий институтов власти; отсутствие коррупции, открытое правительство; базовые права; порядок и безопасность; нормативное правоприменение; гражданское правосудие; уголовное правосудие.

По такому индикатору, как «отсутствие коррупции», наша страна заняла 77-е место (против 68-го в 2019 году). В региональном рейтинге Восточной Европы и Центральной Азии, в который входят 14 государств, Россия заняла предпоследнее место (между Узбекистаном и Турцией).

Заключение

Для устойчивого экономического роста необходимы технологические инновации, новые способы производства, но основной проблемой при их внедрении становится боязнь «созидательного разрушения», которой он сопровождается. Процесс изменений угрожает тем, кто работает по старым технологиям, что ведет к уничтожению экономических привилегий и политического влияния некоторых людей [20, с. 251]. При этом ограничивающим действия влиятельных элит фактором будет верховенство закона во всех своих формах, на основе беспристрастности и универсальности закона, того принципа, который распространяется на людей любого класса и положения [20, с. 412].

В то же время приходится учитывать роль и значение надконституционных ценностей или «неформальных» институтов, которые неизбежно возникают в результате слабости и недостаточности формальных институтов и во многом определяют специфику национальных ценностей страны. В целом, институты, как формальные, так и неформальные образуют сложную систему, снабжая ее свойствами устойчивости, самосохранения, поэтому попытки реформирования отдельных институтов часто встречают противодействие со стороны других институтов, чаще всего неформальных [20, с. 294].

Итак, ясно определен набор институтов, который способствуют экономическому развитию: гарантии прав собственности, верховенство закона, независимость судебной власти, свобода торговли и отсутствие жестких мер государственного регулирования, в силу которого «государственная активность порождает риски неверных решений, усиленных их ненадлежащим исполнением» [13, с. 51].

Представление о взаимной связи уровня экономического развития, как основного фактора, определяющего степень развития общества и институциональных факторов, восходит к классическому пониманию зависимости развития производительных сил (технологического уклада) и производственных отношений (политических

институтов). Неизбежно, экономика и ее динамическая система определяет направления социально-экономического развития общества. Таким образом, преодоление зависимости от предыдущих траекторий развития и связанных с ними «институциональных ловушек», при формировании укорененных политических институтов гражданского общества, то есть инклюзивных, по Аджемоглу, институтов может стать предпосылкой долгосрочного экономического роста, укрепления роли среднего класса, формирования спроса на демократию, решения проблемы бедности.

Построение таких институтов невозможно без тотальной реорганизации системы управления на государственном уровне. Современная, реалистическая картина мира предполагает такое видение будущего, которое определяет приверженность общества правам и свободам человека, готовность принимать не только технологические, но и социальные новации, признание успешности каждого гражданина условием и основой успеха всего общества, максимально эффективное участие в процессах глобализации [9, с. 345].

Литература

1. Долгое время. Россия в мире: очерки экономической истории. – 2-е изд. – М.: Дело, 2005. – 656 с.
2. Чепуренко А., Кристалова, Вюрвих М. Историко-институциональные аспекты роли университетов в развитии предпринимательства. – М.: Форсайт, 2019. – Т. 13. № 4. –
3. Уэрта де Сото Х. Социализм, экономический расчет и предпринимательская функция. – М.: Челябинск: ИРИСЭН, Социум, 2008. – 488 с.
4. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – М.: Эксмо, 2007. – 864 с.
5. Аузан А. Экономика всего. Как институты определяют нашу жизнь. 4-е изд. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017. – 192 с.
6. Булгаков С.Н. Философия хозяйства. – М.: Наука, 1990. – 412 с.
7. Бегельсдайт Ш. и Маселанд Р. Культура в экономической науке. – Издательство Института Гайдара, 2016. – 385 с.
8. Курзенев В., Матвеев В. Экономический рост. – СПб.: Питер, 2018. – 608 с.
9. Иноземцев В., Несовременная страна. Россия в мире XXI века. – М.: Альпина Паблицер, 2019. – 404 с.
10. Балабанова Е.С. Исторические особенности генезиса российского рынка // Становление рынка в постсоветской России. Институциональный анализ / Пол ред. Р.М. Нуреева. – М.: Аспект Пресс, 2002. – С. 9-56.
11. Слезкин Ю. Дом правительства. Сага о русской революции. – Москва.: Издательство АСТ:CORPUS. 2019 – 976 С.
12. Верховенство права как фактор экономики / международная коллективная монография; под редакцией Е.В. Новиковой, А.Г. Федотова, А.В. Розенцвайга, М.А. Субботина. — Москва : Мысль, 2013. — 673 с
13. Гурвич Е.Т. Возможные источники роста и ограничения роста российской экономики в период до 2024 года // Вопросы теоретической экономики. – № 1. – 2019. – С. 30-45
14. Приватизация 30 лет спустя: масштабы и эффективность государственного сектора / А.Д. Радыгин [и др.]; РАНХиГС при Президенте РФ. – М: Дело, 2019. – 76 с. (Научные доклады: экономика; 19/3).
15. Абрамов и др. Государственная собственность и характеристики эффективности // Вопросы экономики. – № 4. – 2017. – С. 5-37.
16. Норт Д., Уоллис Дж., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества. М., 2011) М.: Изд. Института Гайдара, 2011. - 480 с. – С. 64.
17. Трифонов С.В. Экономическая функция государства и проблема государственного вмешательства в экономику // Современные технологии управления. – № 1(91). - 2019.- С.24
18. Контрреволюция. Как строилась вертикаль власти в современной России и как это влияет на экономику/ Сергей Алексащенко. – М.:Альбина Паблицер, 2019.- 409 с.
19. https://anticor.hse.ru/main/news_page/opublikovan_in_deks_verhovenstva_prava_2020
20. Аджемоглу Дарон, Почему одни страны богатые, а другие бедные. – М.: Издательство АСТ, 2016. – X, 693.

EXTRA-BUDGETARY FINANCING FOR MORTGAGES OF PUBLIC LANDS*Ленкин Сергей Леонидович**доктор экономических наук, действительный член Российской академии естественных наук,
руководитель инвестиционного проекта «Земельная ипотека России»***ВНЕБЮДЖЕТНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ ПРИ ИПОТЕКЕ ПУБЛИЧНЫХ ЗЕМЕЛЬ**

DOI: 10.31618/ESSA.2782-1994.2021.1.74.126

Summary. The socio-economic realities caused by the global economic crisis and the pandemic objectively require a revision of traditional approaches to the management of state and municipal property, more active involvement in the sphere of civil legal turnover and market relations of the most important natural resource of the country - public lands belonging to municipalities and subjects of the Russian Federation. Based on the principles of public-private partnership, as a permanent mechanism of self-financing and a "point of growth" of the real sector of the economy, an original method of involving public land assets of Russia in mortgage turnover is proposed.

Аннотация. Социально-экономические реалии, вызванные глобальным экономическим кризисом и пандемией, объективно требуют пересмотра традиционных подходов управления государственной и муниципальной собственностью, более активного вовлечения в сферу гражданского правового оборота и рыночных отношений важнейшего природного ресурса страны – публичных земель, принадлежащих муниципальным образованиям и субъектам Российской Федерации. На принципах государственно-частного партнёрства, в качестве постоянно действующего механизма самофинансирования и «точки роста» реального сектора экономики, предлагается оригинальная методика вовлечения в ипотечный оборот публичных земельных активов России.

Key words: mortgage, investment, turnover of public lands.

Ключевые слова: ипотека, инвестиции, оборот публичных земель.

Ежегодно на федеральном уровне и в регионах России планируется множество целевых программ, имеющих важное социально-экономическое значение и требующих безусловной реализации. Недавно Правительство РФ утвердило 42 стратегические инициативы (СИ) как составную часть Единого плана по достижению национальных целей развития Российской Федерации на период до 2024 года и на плановый период до 2030 года, создав управленческо-экономическую связку между пятью национальными целями развития и инструментами их достижения. Как показывает практика, по самым разным причинам, но зачастую из-за дефицита бюджетных средств и требуемых инвестиций, далеко не все проекты удается обеспечить необходимым финансированием. Образование мощных в стоимостном выражении земельных залоговых фондов территорий (ЗЗФ), оборот земельных ценных бумаг и внедрение новых инвестиционно-ипотечных моделей способно гораздо лучше решить эту проблему за счет активного привлечения отечественных и иностранных инвестиций. Именно ипотека (залог) земли имеет весьма широкое распространение в мировой практике хозяйствования, прежде всего потому, что это выверенная веками, гибкая и весьма эффективная организационно-правовая форма рыночного оборота объектов недвижимости. Она позволяет, не меняя титула собственности, привлекать долгосрочные финансовые ресурсы и одновременно сдавать заложенные участки в аренду, вести на них гражданское и промышленное строительство, другую выгодную и необходимую

для залогодателя деятельность. Автором обобщен современный опыт региональной инвестиционной политики с использованием залоговых инструментов и предлагается для внедрения в практику хозяйствования оригинальная инвестиционная модель – Ипотечный Земельный Инвестиционный Механизм (ИЗИМ), системообразующим звеном которого является Земельный Залоговый Фонд (ЗЗФ) и земельные ценные бумаги [1].

На первом этапе ЗЗФ можно сравнительно быстро сформировать, прежде всего, из тех земельных участков, на которых целевой программой планируется гражданское или промышленное строительство, а так же из ликвидных земель других категорий региона. По инициативе собственников этих земель - субъекта федерации (СФ) или муниципального образования (МО), необходимо создать АО ЗЗФ, который затем выпустит ценные бумаги (акции, облигации, векселя, закладные), обеспеченные залогом земельных участков. Наряду с земельными облигационными займами, эффективен и рыночный вексельный оборот с использованием как «провизо» земельных участков, так и закладных. Авали, поручительства и гарантии высокорейтинговых финансовых институтов ЗЗФ может получить под обеспечение собственных земельных участков в натуральном виде или в виде закладных. В зависимости от обстоятельств вопросы привлечения инвестиций ЗЗФ может решать как самостоятельно, так и с помощью специализированной управляющей компании, а

также отечественных и иностранных банков, страховых компаний. Конъюнктура рынка займов такова, что вне льготных программ рядовой российский банк пока может выдать сравнительно дорогой, «короткий» и небольшой кредит под ипотеку ликвидных земельных участков или залог закладной. К тому же он заинтересован на выгодных для себя условиях предоставить банковскую гарантию или авалировать вексель ЗЗФ. За счет этих средств ЗЗФ получит возможность выполнить предконтрактную работу, оформить необходимую первичную документацию для привлечения долгосрочных и более дешевых как отечественных, так и иностранных финансовых ресурсов. Возможна ситуация когда иностранный банк, без участия в сделке российского банка, напрямую с ЗЗФ или управляющей компанией заключит кредитный договор под залог либо земельных участков, либо закладной, либо векселя и закладной. Залог ценных бумаг (векселя и закладной) даст возможность банку, по согласованию с ЗЗФ, размещать их в доходные операции. При этом прибыль от таких сделок позволит ЗЗФ раньше обусловленного срока погасить кредит, взятый под залог у иностранного банка, а так же получить для развития собственные, безвозвратные финансовые ресурсы.

Отметим основные достоинства ЗЗФ, как возобновляемого и постоянно действующего инструмента инвестиционной политики СФ и МО при внебюджетном финансировании:

а) Эффективный вид гарантии. Создаётся реальное, ежегодно самовозрастающее в рыночной цене обеспечение (земельные участки) кредитов и инвестиций. Сводится к минимуму потребность в государственных и банковских гарантиях, не всегда являющихся приемлемыми и доступными как для заёмщика, так и для инвестора финансовыми инструментами. ЗЗФ, включающий в себя высоколиквидные земельные участки, может служить надежным обеспечением для предоставления гарантий российских банков иностранным инвесторам;

б) Возможность ведения хозяйственной и других видов деятельности. Закон РФ об ипотеке позволяет заёмщику вести на заложенном участке любые виды хозяйственной деятельности, не ухудшающие рыночную стоимость этого земельного участка, включая сдачу его в аренду. Что в конечном итоге будет способствовать не только повышению эффективности работы заёмщика, но и увеличению регионального ВВП, развитию всех секторов экономики пилотной территории;

в) Оборот земельных ценных бумаг. На финансовый рынок поступает именная ценная бумага – закладная, хорошо известная еще в дореволюционной России и за рубежом, но явно недостаточно используемая сегодня в РФ. В тандеме с такими ценными бумагами как вексель и облигация, она может стать весьма привлекательным финансовым инструментом для

извлечения прибыли как в интересах кредитора, так и заёмщика. В конечном итоге, за счёт доходов от операций с ценными бумагами ЗЗФ, кредиты могут быть погашены досрочно и получена прибыль для развития;

г) Арендные платежи. ЗЗФ является собственником земельных участков и волен устанавливать приемлемую для себя и инвестора арендную плату. Она может варьировать от нуля, например при «социальном» строительстве, до другого экономически целесообразного уровня при эксплуатации построенных объектов;

д) Эффективная форма государственного регулирования земельного рынка. Органы государственной власти и местного самоуправления после формирования АО ЗЗФ становятся владельцами, как минимум, контрольного пакета его акций, а при необходимости и «золотой акции». Это позволяет активно влиять на результаты деятельности ЗЗФ и гражданский оборот значительных по стоимости земельных ценных бумаг, но не административными методами, а сугубо рыночными, экономическими;

е) Действенная форма государственно-частного партнёрства. Формирование ЗЗФ, а затем использование привлеченных им финансовых средств может происходить на солидарной основе с привлечением представителей всех форм собственности. Привлеченные инвестиции СФ и МО направят, прежде всего, в приоритетные и социально значимые отрасли экономики, получателями которых станут и предпринимательские структуры, принявшие участие в формировании ЗЗФ;

ж) Оптимизация управления земельными активами страны. В настоящее время в государственной и муниципальной собственности находится свыше 92% Земельного Фонда РФ. Даже частичное разгосударствление рыночно «омертвленных» публичных земель явится мощным импульсом для развития как аграрного, так и других секторов экономики страны, приведёт к повышению эффективности управления земельными активами регионов и муниципальных образований;

з) «Револьверный» источник самофинансирования территорий. Если простая купля-продажа это конечный, разовый акт, влекущий отчуждение и потерю права собственности на земельный участок, то ипотека по своей экономико - правовой природе потенциально бесконечна, что позволяет рассматривать её как постоянно возобновляемый источник инвестиций. Кроме того предметом залога может быть и право аренды земельного участка.

и) Антикризисная мера. Ипотечный земельный инвестиционный механизм как форма государственно-частного партнёрства, органично вписывается в действующую систему экономических отношений всех субъектов хозяйствования, является эффективной

антикризисной мерой, ускоряющей реформы ЖКХ, АПК, местного самоуправления и реализацию национальных проектов РФ.

Инвестиционная политика СФ и МО с внедрением проекта ИЗИМ может строиться следующим образом (Дорожная карта).

• Первый этап реализации проекта ИЗИМ (Формирование Земельного Залогового Фонда (ЗЗФ)):

1. Принимаются акты органов законодательной и исполнительной власти СФ или МО о создании ЗЗФ.

2. Образуется Рабочая группа по формированию ЗЗФ.

3. Проводится Инвентаризация земельных участков под объектами недвижимости (ОН), включая ГУПы, МУПы.

4. Анализируются и, при необходимости, корректируются генпланы, схемы территориального развития, планы застройки населённых пунктов СФ и МО в целях выбора земельных участков для формирования ЗЗФ.

5. Формируются перечни объектов ОН, подлежащих приватизации.

6. Принимаются акты органа законодательной власти СФ или МО:

• о приватизации объектов недвижимости (ОН), включая обремененные и свободные от обязательств земельные участки (ЗУ), в целях создания ЗЗФ, путем внесения их в качестве вклада в уставный фонд (УФ) ЗЗФ;

• о категориальном переводе ЗУ.

7. Оформляется землеустроительная и градостроительная документация на ОН, входящие в УФ ЗЗФ.

8. Учреждается АО ЗЗФ СФ или МО (оценка ОН, государственная регистрация АО ЗЗФ, эмиссия акций).

9. Производится выпуск векселей и облигаций ЗЗФ СФ или МО.

10. Подготавливаются ипотечные документы и ценные бумаги (закладные, договоры об ипотеке и залоге закладных и т.п.).

• Второй этап реализации проекта ИЗИМ (привлечение «ипотечного» капитала):

1. Разработка и утверждение инвестиционной программы СФ или МО, с использованием ИЗИМ.

2. Привлечение инвестиций под залог (ипотеку) ОН и ценных бумаг ЗЗФ СФ или МО, обеспеченных земельными участками АО ЗЗФ, закладными.

3. Рыночный оборот земельных ценных бумаг в целях получения прибыли.

4. Создание организационно-правовых и экономических условий для формирования региональных институтов земельного рынка (земельные банки, специализированные страховые компании, оценщики, паевые и инвестиционные фонды, земельные биржи, постоянно действующие земельные ярмарки и др.).

• Третий этап реализации проекта ИЗИМ (реализация «ипотечного» капитала):

1. Вложение на возвратной основе привлеченных с помощью ЗЗФ кредитов и инвестиций в реальный сектор экономики СФ или МО:

• на акционерной основе, с непосредственным участием АО ЗЗФ;

• на конкурсной основе - юридическим и физическим лицам, реализующим эффективные бизнес проекты в рамках согласованной программы социально-экономического развития СФ или МО.

2. Возврат заемного капитала за счет доходов от его оборота в реальном секторе экономики, а так же оборота ценных бумаг АО ЗЗФ на отечественном и зарубежных финансовых рынках.

Резюме:

1. Земельный Залоговый Фонд, как системообразующее звено проекта ИЗИМ, создаёт реальное, а в среднегодовом тренде постоянно возрастающее в рыночной цене обеспечение (земельные участки), способное своей высокой ликвидностью надежно гарантировать возвратность кредитов и займов. Сводится к минимуму потребность в государственных и банковских гарантиях, зачастую являющихся дорогими и проблематичными финансовыми инструментами, как для заемщика, так и для кредитора или инвестора.

2. При необходимости предоставления иностранным кредиторам гарантий, поручительств или авалей российских банков, ЗЗФ может выставить нашим партнерам - резидентам приемлемое и надежное встречное обеспечение, поскольку в случае невозврата кредитов и регресса, последние получают должную компенсацию от реализации заложенных им ликвидных земельных участков на рынке.

3. Корпоративные ценные бумаги (векселя, закладные, облигации, акции) ЗЗФ, как самостоятельно, так и при поручительствах, авалировании и гарантиях банков, других финансово устойчивых структур, высоколиквидны и способны оборачиваться отдельно или единым комплексным инструментом (например, закладная + вексель) на внутренних и внешних финансовых рынках. Прибыль от этих операций будет сокращать долговые обязательства ЗЗФ, что является дополнительной страховкой для гарантов и кредиторов от риска невозврата заемных средств.

4. Ипотека (залог) земельных участков позволяет при необходимости вести на них хозяйственную деятельность, даже сдавать в аренду и получать дополнительный доход. ЗЗФ, являясь полноправным хозяином земельных участков, внесённых в качестве вклада в его уставный капитал, может устанавливать арендную плату приемлемую как для себя, так и для арендаторов и застройщиков. При этом неизбежно сокращаются временные и финансовые затраты на строительство объектов ипотечных и других долгосрочных целевых программ, что ведет к снижению их себестоимости и повышению социально - экономической эффективности.

5. СФ и МО, формируя ЗЗФ, способны создавать залоговые финансовые инструменты с большой номинальной стоимостью, вполне сопоставимой с их бюджетами. При этом обслуживание займа или кредита не подвергает прямой регрессной опасности сами бюджеты регионов, поскольку гарантом выступает АО ЗЗФ. Органы публичной власти могут весьма эффективно, но рыночными методами, влиять на деятельность ЗЗФ, владея контрольными пакетами акций или «золотой акцией» этих фондов.

6. Учитывая надежность и выгодные инвестиционные возможности ЗЗФ, его партнерами могут стать представители среднего и малого бизнеса, заинтересованные в низкопроцентных и долгосрочных кредитах, а также любые инвесторы и кредиторы, желающие принять участие в реализации целевых программах регионального и федерального уровня.

7. Появляются финансовые ресурсы и для решения таких острых и ныне трудно решаемых социальных проблем, как расселение «беженцев», мигрантов, зарубежных соотечественников, перепрофилирование моногородов и т.п. Данный ипотечный механизм может стать хорошим подспорьем в обеспечении долгосрочными внебюджетными средствами жилищной программы, реформы ЖКХ и АПК, других национальных проектов.

8. В результате внедрения земельного инвестиционного механизма в регионах получит мощный импульс реформа местного самоуправления. Население приобретает реальную возможность через земли своих территорий участвовать в рыночных и социально-экономических процессах, целью которых, в конечном итоге, должен стать рост благосостояния каждого конкретного человека.

9. Предлагаемый инвестиционный механизм сравнительно низкокзатратен (1-2% от уставного капитала ЗЗФ), быстрореализуем (2-3 месяца) и как реальная форма государственно – частного партнёрства хорошо вписывается в уже действующую правовую систему экономических отношений РФ.

Ожидаемый эффект от внедрения ипотечного земельного инвестиционного механизма (ИЗИМ):

На федеральном уровне:

- создаются эффективные региональные «точки роста» для развития отечественной земельной реформы, а через нее и зрелых рыночных отношений в реальном секторе экономики РФ;
- с развитием полноценных ипотечных отношений, рыночной оценкой земельных активов и вовлечением их в хозяйственный оборот произойдет рост стоимостной оценки публичных земель РФ – важнейшей составляющей национального богатства страны и реального обеспечения отечественного финансового капитала;

- активизируется национальная инвестиционная политика, возрастет эффективность государственного регулирования рыночной экономикой и управления публичной собственностью, что создаст предпосылки для увеличения ВВП и роста благосостояния населения РФ.

На уровне субъектов РФ и муниципальных образований:

- в рыночные отношения вовлекутся не используемые сегодня «омертвленные», принадлежащие СФ и МО, публичные земли, что существенно увеличит имущественную составляющую территориальных бюджетов (казну), капиталоемкость и объем региональных ВВП;
- улучшится инвестиционная привлекательность и повысится кредитный рейтинг СФ и МО;
- получит долгосрочные и низкопроцентные финансовые ресурсы малый и средний бизнес и, прежде всего, те предприятия, которые работают на приоритетных направлениях социально - экономического развития регионов;
- реализация проекта не приведет к свертыванию программ, действующих в настоящее время на подлежащих залогоу землях, поскольку ипотека не лишает владельца земельного участка прав собственности и возможности его последующей эксплуатации в интересах собственника;
- получит обеспечение внебюджетными финансовыми средствами реализация территориальных инвестиционных программ. При этом ЗЗФ станет основой для создания постоянно действующего регионального инвестиционного механизма самофинансирования и обезопасит бюджеты СФ, МО от возможных прямых претензий и регрессных исков кредиторов.

В настоящее время в России накоплен определенный опыт законодательного регулирования и хозяйственной практики ипотечного оборота недвижимости. К сожалению весь этот, уже в целом неплохо работающий механизм, пока в большей степени направлен на решение жилищной проблемы. Требуется законодательно расширить сферу компетенции и на ипотечно-земельные отношения РФ таких институтов развития как: Инвестиционный фонд Российской Федерации; Государственная корпорация «Банк развития и внешнеэкономической деятельности (Внешэкономбанк)»; ОАО «Российская венчурная компания»; АО «Агентство ипотечного жилищного кредитования»; Государственная корпорация «Фонд содействия реформированию ЖКХ»; ОАО «Российский сельскохозяйственный банк»; ОАО «Росагролизинг»; Фонд содействия развитию малых форм предприятий в научно-технической сфере. Кроме того, в субъектах Российской Федерации действуют более 200 организаций, которые, могут быть также отнесены к институтам

развития, поскольку создаются они для поддержки региональных венчурных фондов и бизнес-инкубаторов. Ввиду особой значимости земельной ипотеки государственным регуляторам, прежде всего Центробанку РФ, целесообразно разрешить кредитным организациям учитывать залоговые финансовые инструменты региональных ЗЗФ как первоклассное ликвидное обеспечение и принять организационно – правовые документы, стимулирующие развитие отечественного земельного рынка. Эти меры укрепят национальную банковскую систему, сократят объемы резервирования финансовых средств и непроизводительных материальных издержек, облегчат ликвидацию «токсичных активов» и «кредитных тромбов», препятствующих поступлению финансовых ресурсов в реальный сектор экономики страны. Назрела пора, по аналогии, например, с Банком развития РФ (ВЭБ) и Государственной Корпорацией по развитию Дальнего Востока, законодательно учредить Земельный банк РФ, который наряду со вновь образованными Земельной биржей и Ипотечным земельным агентством, а также Земельным Судом РФ могли бы стать системообразующими институтами новой архитектуры современного отечественного земельного рынка России.

Список литературы:

1. Ленкин С.Л. Самофинансирование регионов России через земельную ипотеку // Евразийский Союз ученых. Ежемесячный научный журнал. 2016. №14, (Часть 2); Инвестиции в регионы через ипотеку публичных земель // Евразийский Союз ученых. Ежемесячный научный журнал. 2015. №9, (Часть 1); Земельная ипотека как антикризисная мера и стимул развития земельного рынка РФ // Виртуальный клуб юристов «ЮрКлуб». URL: <http://www.yurclub.ru/docs/other/article303.html>; Формирование земельных залоговых фондов муниципальных образований и субъектов Российской Федерации. (Методика) // Виртуальный клуб юристов «ЮрКлуб». URL: <http://www.yurclub.ru/docs/other/article281.html>; Об инвестиционном проекте «Земельная ипотека России» // Виртуальный клуб юристов «ЮрКлуб». URL: <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article377.html>; Специфика и пути развития российского ипотечного рынка // Виртуальный клуб юристов «ЮрКлуб». URL: <http://www.yurclub.ru/docs/other/article233.html>.

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Zhylenko N.V.

*Postgraduate of Department of Administrative,
Economic Law and Financial and Economic Security,
Sumy State University*

ON THE ISSUE OF PROSPECTIVE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE PERSON AUTHORIZED TO CARRY OUT ANTI-CORRUPTION EXAMINATION MEASURES IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS OF UKRAINE

Жиленко Назар Витальевич

*аспирант кафедры административного, хозяйственного
права и финансово-экономической безопасности,
Сумской государственной университет*

ДО ПИТАННЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ УПОВНОВАЖЕНОЇ ПРОВАДИТИ ЗАХОДИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

DOI: 10.31618/EESA.2782-1994.2021.1.74.129

Summary. The proposed article is devoted to a range of debatable issues to outline the desired long-term administrative and legal status of a person legally authorized to evaluate the acts of subjects of power in administrative proceedings to determine the presence or absence of corruption-causing factors. It is noted that the current legal conditions for administrative proceedings in Ukraine complicate the possibility of a fair resolution of some disputes concerning the results of rule-making work of the subjects of power. Emphasis is placed on the urgent need to qualitatively strengthen the role of administrative justice in the context of active multi-level reform of domestic legislation, in particular through the introduction of anti-corruption expertise in resolving certain categories of public law disputes.

For the completeness and comprehensiveness of scientific research, first of all, attention is focused on the basic conceptual and categorical apparatus. In particular, such definitions as "status", "legal status", and "administrative-legal status" are considered and analyzed. The author's vision of the concept and features of the specified terms is offered.

It is noted that it is expedient and an attempt is made to argue the involvement in administrative proceedings of a person who has special knowledge on assessing the corruption of acts of subjects of power. It is noted that the conclusions of such a person should contribute to the fair resolution of certain public disputes.

My own point of view is expressed regarding the understanding of the desired administrative-legal status of a person who is authorized to evaluate the acts of subjects of power for the presence or absence of corruption-causing factors in administrative proceedings. Emphasis is placed on the structure of the administrative and legal status of this person and formulates my own opinion on the quantitative composition of its elements. The author's description of the elements of the proposed structure of the administrative and legal status of a person who can potentially be authorized to evaluate the acts of subjects of power for the presence or absence of corruption-causing factors in administrative proceedings.

Анотація. Пропонована стаття присвячена колу дискусійних питань щодо окреслення бажаного перспективного адміністративно-правового статусу особи, нормативно уповноваженої здійснювати оцінювання актів суб'єктів владних повноважень в адміністративному судочинстві на предмет встановлення наявності або відсутності у них корупціогенних факторів. Зауважується, що нинішні правові умови для здійснення адміністративного судочинства в Україні ускладнюють зможу справедливого розв'язання деяких спорів, які стосуються результатів нормотворчої роботи суб'єктів владних повноважень. Наголошується на гострій потребі якісного посилення ролі адміністративного судочинства в умовах активного різнорівневого реформування вітчизняного законодавства, зокрема й за рахунок упровадження процедур антикорупційної експертизи під час вирішення окремих категорій публічно-правових спорів.

Для повноти й всебічності наукового дослідження, у першу чергу, увага фокусується на базовому понятійно-категоріальному апараті. Зокрема, розглядаються й аналізуються такі дефініції, як «статус», «правовий статус», і «адміністративно-правовий статус». Пропонується авторське бачення поняття й особливостей вказаних термінів.

Зауважується на доцільності й робиться спроба аргументації залучення в адміністративному судочинстві особи, яка володіє спеціальними знаннями з питань оцінювання корупціогенності актів суб'єктів владних повноважень. Відмічається, що висновки такої особи, мають сприяти справедливому розв'язанню окремих публічно-правових спорів.

Висловлюється власна точка зору відносно розуміння бажаного адміністративно-правового статусу особи, яка уповноважена здійснювати оцінювання актів суб'єктів владних повноважень на предмет

наявності чи відсутності корупційних факторів в адміністративному судочинстві. Акцентується увага на структурі адміністративно-правового статусу цієї особи та формулюється своєю думкою відносно кількісного складу її елементів. Надається авторська характеристика елементів пропонованої структури адміністративно-правового статусу особи, яка потенційно може бути уповноважена здійснювати оцінювання актів суб'єктів владних повноважень на предмет наявності чи відсутності корупційних факторів в адміністративному судочинстві.

Key words: administrative proceedings, administrative-legal status, anti-corruption expertise, corruption-causing factors, status, structure.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративно-правовий статус, антикорупційна експертиза, корупційні фактори, статус, структура.

Постановка проблеми. Одним із перспективних та вкрай необхідних шляхів стосовно сприяння справедливому розгляду справ у сфері публічно-правових відносин є гостра потреба існування санкціонованої змоги застосовувати заходи антикорупційної експертизи в деяких цих судових провадженнях. Така можливість, безперечно, сприяла б в міру оперативному, неупередженому й належному розв'язанню багатьох спірних позицій, що, у свою чергу, мало посилювати нині низьку довіру до судової гілки влади. Не виникає сумніву, що поточне становище системи правосуддя залишається складним і невідкладно та невідворотно потребує дієвих заходів для зниження соціальної напруги. З огляду на свою дієвість та відносну простоту, з позиції організації й реалізації, саме антикорупційна експертиза – один із таких кроків, що потребують механізми вітчизняного адміністративного судочинства.

У той же час, знаковим питанням є спроба окреслення перспективного адміністративно-правового статусу особи уповноваженої провадити заходи антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві України. Зазначене мотивується тим, що для дійсної ефективної та результативної практичної реалізації вказаних процедур має бути сприятливе і комплексне правове забезпечення вказаної сфери. Відповідно, однією з ключових позицій у цьому напрямі, безсумнівно, залишається питання про належне правове становище особи, яка, потенційно, може провадити вказані заходи. Із огляду на це, існує переконання, що зазначена проблематика є актуальною та потребує особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри певний масив наукових доробків, присвячених багатьом різним аспектам антикорупційної експертизи питання щодо спроби окреслення перспективного адміністративно-правового статусу особи уповноваженої провадити заходи антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві України не комплексно розглядалося.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як зауважувалось, питання щодо спроби окреслення перспективного адміністративно-правового статусу особи уповноваженої провадити заходи антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві України не вивчалось у науковій літературі й,

відповідно, в повному обсязі потребує належної уваги.

Ціль статті. Метою вказаного дослідження є намір окреслення перспективного адміністративно-правового статусу особи уповноваженої провадити заходи антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, для повноти й всебічності дослідження пропонується сконцентрувати власну увагу на базові, знакові поняття. Вбачається за доцільне й виправдане з-поміж існуючого широкого термінологічного діапазону виділити такі позиції, як «статус», «правовий статус», і «адміністративно-правовий статус». Логіка зазначеного вибору пояснюється тим, що саме вказані дефініції відіграють провідні ролі у рамках окресленої наукової проблематики.

Так, стосовно базового загального підходу до розуміння поняття «статус», то вітчизняні популярні тлумачні словники містять наступні варіанти трактування останнього: 1) становище, стан; 2) певний стан чого-небудь; 3) положення, стан кого-небудь [1, с. 671; 2; 3, с. 634]. У свою чергу, С. М. Морозов і Л. М. Шкарапута пропонують такі базові переконання відносно цієї дефініції: 1) загальне розуміння (положення, стан); 2) у юридичному контексті (а) правове становище громадян, громадських і державних організацій, міжнародних організацій); б) сукупність прав і обов'язків фізичних та (або) юридичних осіб); 3) у соціальному контексті (а) соціальна роль кого-, чого-небудь; б) становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі); 4) у медичному контексті (стан здоров'я на момент обстеження) [4, с. 545]. Виходячи з таких переконань припускаємо, що йдеться про позиції певної одиниці відносно інших елементів матеріального світу. Фокусуючи увагу на предметній області виконуваного дослідження зауважимо, що доцільно вести мову про становище певного суб'єкта у тій чи іншій сфері.

Наступна дефініція, обрана для поглибленого вивчення й аналізу – «правовий статус». Варто зауважити, що остання часто стає предметом дослідницького інтересу з боку представників різних галузей правових наук. При чому, слід погодитися з висловлюванням М. С. Черемісінової, яка наголошує, що поняття правового статусу є одним із найбільш дискусійних в юридичній науці і потребує розвитку з урахуванням нових

соціальних процесів, які в сучасних умовах супроводжуються інформаційної та технологічної революцією. Дослідження склалися в доктрині і законодавстві підходів до дефініції правового статусу демонструє відсутність однакового розуміння цього явища в науці і практиці, наприклад, змішання понять правового статусу та правового становища суб'єктів; правового статусу суб'єкта і об'єкта; правового статусу та правового режиму об'єкта [5, с. 4-5].

З приводу власне самого розуміння поняття й сутності зазначеної термінологічної одиниці, то, наприклад, А. В. Малько і М. І. Матусова [6; 7], а також пізніше О. В. Парута [8] зауважують, що під правовим статусом необхідно розуміти юридично закріплене положення особистості в суспільстві [6, с. 264; 7, с. 237; 8, с. 103]. У літературі містяться й інакші підходи, які, з одного боку, носять узагальнений характер, а з іншого, все ж націлені на вузький спектр відносин.

Безперечно, зважаючи на явний науковий попит існує широкий спектр ускладнених і орієнтованих на вузьке коло аспектів тлумачень цієї дефініції. До прикладу, І. В. Кірюшина зазначає, що категорія правового статусу – багатоаспектне і багатовидове явище. У науці виділяється категорія спеціального правового статусу, обумовлена як закріплене нормами права становище відокремленої по певним ознакам соціальної групи, що характеризує особливу стан особистості, обумовлене тією соціальною роллю, яку вона виконує в даній соціальній групі. Категорія спеціального правового статусу конкретна, спеціалізована, так як виконує функцію соціальної диференціації, заснованої на будь-якому юридично значимому початку, визначає особливості становища тієї чи іншої групи суб'єктів. Зміст спеціального правового статусу складають спеціальна правосуб'єктність (право-, дієздатність), а так само спеціальні права і обов'язки особи [9, с. 12]. Ю. М. Комарова, вказує, що аналізований статус – особлива ознака, котра вказує на певний стан учасника суспільних відносин, яка характеризується наявністю певного комплексу юридичних прав та обов'язків (правоздатність та дієздатність особи) та обов'язково законодавчо закріплена нормами права [10, с. 61]. В. М. Корельський вважає, що правовий статус являє собою багатоаспектну категорію, який характеризується таким: 1) загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; 2) віддзеркалює індивідуальні особливості суб'єктів, їх реальне становище в системі різноманітних суспільних відносин; 3) не може бути реалізованою без обов'язків, що кореспондуються правам, без юридичної відповідальності і правових гарантій у необхідних випадках; 4) визначає права й обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів для їх удосконалення

[11, с. 130]. Як бачимо, вище висловлена теза про популярність цієї дефініції в наукових колах знаходить своє підтвердження й дійсну обґрунтованість.

Із огляду на викладене, запропонуємо своє розуміння цієї хоча й часто досліджуваної, але складної і змінної дефініції. Вбачаємо, що під правовим статусом необхідно розуміти сукупність різнорівневих правових норм, які визначають особливості діяльності фізичної особи, або функціонування юридичної особи у сучасній соціальній системі.

Відносно заклочної термінологічної складової – «адміністративно-правовий статус», то слушним буде зауважити, що остання також є предметом стійкого активного інтересу. При чому, варто зауважити, що така популяризація особливо посилилася в останнє десятиріччя. Це може свідчити про усвідомлення значимості й важливості саме вказаної позиції серед вітчизняних й іноземних дослідників.

Стосовно поширених думок відносно поняття й сутності вказаної дефініції, то, наприклад, С. В. Шестаков вважає, що адміністративно-правовий статус є галузевим правовим статусом, який характеризує особу як суб'єкта адміністративного права, визначаючи його положення у сфері публічного управління та адміністрування [12, с. 13-14]. Т. О. Коломоець відмічає, що вказаний статус являє собою сукупність суб'єктивних прав і обов'язків закріплених нормами адміністративного права за певним державним органом [13, с. 64]. М. А. Бояринцева під адміністративно-правовим статусом громадянина репрезентує встановлену законом та іншими нормативно-правовими актами систему прав та обов'язків громадянина, які реалізуються через суспільні відносини в сфері державного управління та забезпечуються системою юридичних гарантій на участь в управлінні державними справами і задоволенні публічних та особистих інтересів через діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування [14, с. 179]. В. В. Шамрай переконає, що згаданим статусом є сукупність універсальних, нормативно-визначених, взаємозалежних, відносно стабільних елементів (мета, цілі, завдання, функції, повноваження, компетенція, відповідальність), які відображають вдосконалення державного механізму загалом через конкретний державний орган [15, с. 41]. На основі викладеного запропонуємо авторське бачення цього поняття. Переконані, що під адміністративно-правовим статусом слід розуміти сукупність різнорівневих адміністративно-правових норм, які окреслюють становище певного суб'єкта в управлінських відносинах. Притім, вважаємо, що у межах вказаного становища конкретний суб'єкт провадить якусь легальну діяльність, спрямовану на задоволення публічних або приватних інтересів.

Враховуючи обрану тематику дослідження під

адміністративно-правовим статусом особи уповноваженої провадити заходи антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві України доцільно було б розуміти сукупність різнорівневих адміністративно-правових норм, які окреслюють становище згаданого експерта під час реалізації процедур антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві. Знову ж таки, вкотре, хотілося б підкреслити, що вказане вузьке трактування зумовлено предметною орієнтацією винятково на провадження у сфері адміністративного судочинства.

Ще однією знаковою позицією, яка, безсумнівно, вартує належної уваги є визначення структури аналізованого адміністративно-правового статусу. Для того щоб отримати бажаний якісний результат попередньо слід сфокусуватись саме на підсумках досліджень, присвячених суміжним проблематикам. Так, до прикладу І. В. Сабадаш, структуру адміністративно-правового статусу судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ пропонує розмежовувати на два блоки: 1) основні; 2) факультативні [16, с. 12; 17, с. 122]. До першої групи вчена відносить такі компоненти: 1) сукупність прав і обов'язків; 2) юридичну відповідальність. З приводу наступної групи, то перелік елементів виглядає наступним чином: 1) заборони, пов'язані з наявністю даного адміністративно-правового статусу; 2) принципи; 3) гарантії діяльності; 4) основні функції; 5) завдання [16, с. 12; 17, с. 122]. У свою чергу С. М. Науменко, пропонує до спектру елементів вказаного статусу експертних установ як суб'єктів взаємодії з правоохоронними органами включити такі складові: 1) завдання [18, с. 75]; 2) функції [18, с. 75-76]; 3) компетенція (права та обов'язки) [18, с. 76-77]; 4) юридичні гарантії; 5) юридична відповідальність [18, с. 77-78]. Натомість, Ю. В. Вересенко структуру адміністративно-правового статусу Експертної служби МВС України бачить у такій парадигмі: 1) функції та завдання; 2) повноваження – сукупність посадових обов'язків та посадових прав; 3) компетенція та компетентність; 4) порядок здійснення функціонування; 5) посадові заборони; 6) юридична відповідальність [19, с. 129; 20, с. 10; 21, с. 98].

З огляду на ці та інші точки зору іноземних і вітчизняних науковців, а також враховуючи власні переконання запропонуємо авторське розуміння елементів адміністративно-правового статусу вказаного експерта. Виходячи з власних намірів щодо бажаної ролі такої особи саме як учасника адміністративного судочинства та усвідомлюючи специфіку правового регулювання відносин у цій сфері перспективною бачиться наступна градація компонентів: 1) підстави залучення особи, як учасника адміністративного судочинства; 2) сфера відання; 3) завдання; 4) функції; 5) принципи; 6) компетенція (права та обов'язки); 7) юридичні гарантії незалежності експерта; 8) юридична

відповідальність.

Висновки та пропозиції. За результатами проведеного наукового дослідження було досягнуто поставлену мету. Йдеться про окреслення перспективного адміністративно-правового статусу особи уповноваженої провадити заходи антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві України. Вбачається, що за такої сукупності елементів статусу вказаної особи можливо розраховувати на дійсну системну ефективну та результативну професійну діяльність останньої.

Зважаючи на поточну ситуацію щодо розгляду й вирішення публічно-правових спорів в Україні, а також ураховуючи існуючий рівень довіри населення до судової гілки не виникає сумніву у доцільності удосконалення законодавства в цій сфері. Виходячи з цього та ураховуючи вищевикладене логічним і виправданим кроком є впровадження інституту уповноваженої особи для здійснення процедур антикорупційної експертизи у вітчизняному адміністративному судочинстві. При цьому, фундаментальною позицією є наділення останнього належним правовим становищем для дійсного виконання всіх відповідних завдань вказаного судочинства.

Список літератури:

1. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 томах. АН УРСР. Інститут мовознавства. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. С. 671.
2. Словник української мови : у 20 т. НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. К. : Наукова думка, 2010. URL: <https://bse.slovaronline.com/44200-STATUS>.
3. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. К., 1974. 826 с.
4. Морозов С. М., Шкарапута Л. М. Словник іншомовних слів. К. : Наукова думка, 2000. С. 680.
5. Черемисинова М. Е. Правовой статус субъектов в сети Интернет : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2020. 30 с.
6. Матузова Н. И., Малько А. В. Теория государства и права : курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2003. 776 с.
7. Матузова Н. И., Малько А. В. Теория государства и права : курс лекций. М. : Юристъ, 1997. 672 с.
8. Парута О. В. Правова ідентичність особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 246 с.
9. Кирюшина И. В. Правовой статус потребителя и его реализация в гражданском праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Томск, 2004. 35 с.
10. Комарова Ю. М. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 229 с.
11. Корельский В. М., Перевалова В. Д. Теория государства и права: учебник для вузов. Москва : НОРМА-ИНФА. 2002. 616 с.

12. Шестаков С. В. Адміністративно-правовий статус працівника міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 203 с.

13. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

14. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 213 с.

15. Шамрай В., Вернигора В. Адміністративно-правовий статус військових формувань. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право, 2016. № 1. С. 37–46.

16. Сабадаш І. В. Адміністративно-правовий статус судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 26 с.

17. Сабадаш І. В. Склад елементів адміністративно-правового статусу судових експертів, які не є працівниками державних

спеціалізованих установ. Науковий вісник публічного та приватного права, 2017. Випуск № 6. С. 122.

18. Науменко С. М. Адміністративно-правові засади взаємодії експертних установ з правоохоронними органами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 203 с.

19. Вересенко Ю. В. Адміністративно-правові засади функціонування Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 222 с.

20. Вересенко Ю. В. Адміністративно-правові засади функціонування Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 24 с.

21. Вересенко Ю. В. Сутність та структура адміністративно-правового статусу Експертної служби в оновленій системі МВС України. Наука і правоохорона, 2016. № 3 (33). С. 92–98.

Konoplyannikova T. V.

PhD of Pedagogics,

Associate Professor of Civil Law and Process Department,

Orenburg State University

Ustinov A. D.

Student, Faculty of Law,

Orenburg State University

INVESTMENT BY NON-RESIDENTS IN RUSSIAN LLC: PRACTICAL PROBLEMS OF THE SALE PROCESS IMPLEMENTATION

Коноплянникова Татьяна Валерьевна

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры гражданского права и процесса,

Оренбургский государственный университет

Устинов Александр Дмитриевич

Студент, Юридический факультет,

Оренбургский государственный университет

ИНВЕСТИРОВАНИЕ НЕРЕЗИДЕНТАМИ В РОССИЙСКИЕ ООО: ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ПРОДАЖИ

Summary. The article discusses the problems of selling the share of legal entities operating in the form of a Limited Liability Company by non-residents of the Russian Federation.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы реализации продажи доли юридических лиц, осуществляющих свою деятельность в форме Общества с Ограниченной Ответственностью нерезидентами Российской Федерации.

Key words: commercial market, legal entity, sale, limited liability company, non-resident, sanctions.

Ключевые слова: коммерческий рынок, юридическое лицо, продажа, общество с ограниченной ответственностью, нерезидент, санкции.

С розвитком комерцеского рынку на территории России, все чаще можно было видеть рост числа создаваемых юридических лиц. В своих исследованиях «Спарк Интерфакс», которая является передовой системой профессионального анализа рынков и компаний, содержащая информацию по всем зарегистрированным юридическим лицам России, Украины и Казахстана, приводит довольно закономерную

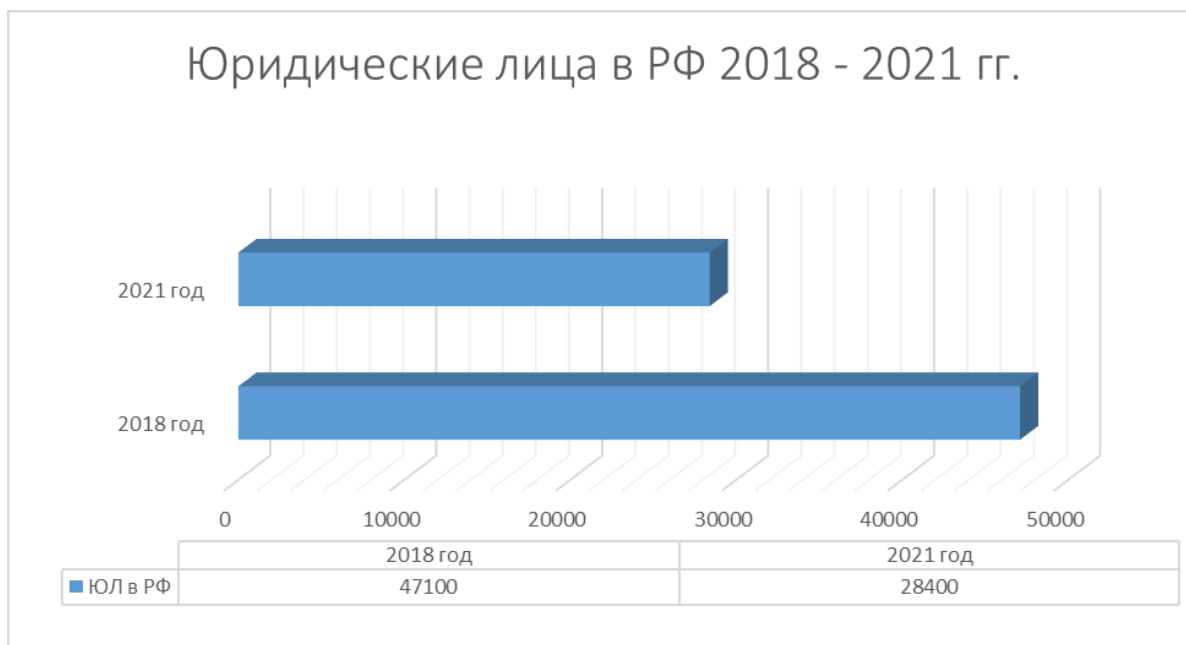
статистику. Согласно данным «Интерфакс» преобладающей правовой формой организации юридических лиц в Российской Федерации являются Общества с Ограниченной Ответственностью, их количество составляет 89,00 % от всех остальных организационных форм юридических лиц, ведущих свою деятельность в России [2].

Диаграмма № 1. Данные по «Спарк Интерфакс»

Стоит отметить, что на сегодняшний день, происходит рост продаж своих долевых акций и иностранными учредителями. Компания СКБ «Контур», которая также занимается аналитикой крупного бизнеса в России, провела статистический анализ, результаты которого приведены также на диаграмме. Исходя из следующих результатов статистики, можно сделать

вывод, что снижение юридических лиц с иностранной долей капитала составило около 40% []. Также, согласно исследованиям АРІ «Контур.Фокуса», общее количество юридических лиц за это время уменьшилось с 47, 1 тысяч - до 28, 4 тысяч. Связан такой спад также и с чисткой реестра от «мертвых» организаций, которые не закрывают налоговой отчетности [3].

Гистограмма № 1. Иностранные инвестиции РФ 2018 – 2021 гг.

Во многом такое положение, в первую очередь, связано с введенными карантинными мерами, вызванными пандемией Covid – 19. Также, не стоит забывать про санкции вводимые на экспорт многих товаров производимых компаниями Российской Федерации.

Здесь важно выделить основную проблему покупки ООО в России – это отсутствие выгоды, выражающейся в реализации товара не только на национальном рынке.

Согласно исследованиям Тимофеева И. Н. за период с 5 января 2020 г. по 10 января 2021 г. было

зафиксировано 850 санкционных событий. Сюда входят как санкции против России и российских лиц, так и ограничения против других стран, их физических и юридических лиц. Под данные санкции попало большое количество компаний ООО [4].

Здесь можно выделить основные действия компаний с учредителями, вызывающие большие риски:

1) Безналичные расчеты в долларах. Банки Соединенных Штатов и Евросоюза всегда проверяют наличие отправителя и получателя платежей в санкционных списках. В случае, если одна из сторон транзакции, проводит свои действия находясь под санкциями или действует в интересах такой компании, ее счета могут заблокировать или ее саму включить в санкционный список.

2) Участники сделки имеют гражданство США или Евросоюза. В данном случае, стоит отметить, что это касается и филиалов, дочерних компаний, осуществляющих свои действия за границей.

3) Бизнес связан с приобретением и поставкой американских товаров. Также, санкции касаются и их перепродажи санкционным лицам, и перевода поставок товара на территорию ЕС. Говоря непосредственно о продаже ООО нерезидентами Российской Федерации, стоит подчеркнуть, что национальное законодательство имеет ряд выгодных предложений для иностранного инвестора.

Так, согласно ст. 4 ФЗ от 09.07.1999 года № 160-ФЗ “Об иностранных инвестициях в Российской Федерации” - правовой режим деятельности иностранных инвесторов и использования полученной от инвестиций прибыли не может быть менее благоприятным, чем правовой режим деятельности и использования полученной от инвестиций прибыли, предоставленный российским инвесторам [1].

На сегодняшний день установлены особые требования для участия иностранных инвесторов в банковской сфере, в сфере страхования, существуют определенные ограничения участия иностранных инвесторов в хозяйственных обществах, имеющих стратегическое значение для обеспечения обороны страны и безопасности государства.

В остальных случаях иностранцы свободно регистрируют компании с иностранным участием и приобретают доли участия в уставном капитале российских ООО.

Законодатель также не устанавливает ограничений на 100 % участие иностранных инвесторов в юридическом лице, но в отдельных случаях сделки с долями в ООО или голосующими акциями, совершаемые иностранными инвесторами, требуют предварительного одобрения у учредителей.

В соответствии также со ст. 6 ФЗ от 09.07.1999 года № 160-ФЗ “Об иностранных инвестициях в Российской Федерации” - иностранный инвестор имеет право осуществлять инвестиции на

территории Российской Федерации в любых формах, не запрещенных законодательством Российской Федерации. Кроме того, указанный закон предоставляет ряд гарантий иностранным инвесторам [1].

Но на данных условиях многие положительные стороны российского законодательства, регулирующего покупку нерезидентом ООО, заканчиваются.

Особенно сегодня животрепещущей проблемой является наличие сложностей с реализацией всех процессов документооборота обеими сторонами, а также невозможность выполнения многих сроков регистрации действий лиц.

Прежде всего стоит подчеркнуть, что покупателями нерезидентами могут быть как физические лица, так и юридические лица.

Реализация покупки ООО физическими лицами урегулирована достаточно просто. Покупателю достаточно привести все свои документы, заранее переведенные на русский язык и заверенные апостилом. Процесс покупки обычно происходит через выкуп доли в уставном капитале компании, где покупатель постепенно проходит процес подписания всех документов, подтверждающих его право на долю, а также подтверждающих соблюдение всех договоренностей (получение согласия на отчуждение доли, в соответствии с положением устава и т.д.). Здесь частой проблемой является перемена решений некоторых учредителей, при процессе получения согласия государственных органов на совершение сделки. Существует также проблема нереализации многих договоренностей сторон согласно срокам, также из-за возможных затянутых проверками документов нерезидента антимонопольным органом.

С юридическими лицами на деле все сложнее. Так, долю ООО приобретает другое хозяйственное общество, которое не является резидентом Российской Федерации, то вес документов значительно увеличивается, не стоит забывать о их переводе и заверении апостилом. Кроме того, сроки заключения сделки существенно сжаты. Здесь проблема заключается в оформлении, заверении и проверки большого количества документов. Иностраный инвестор, за исключением нескольких случаев, надеется закрыть сделку в течении нескольких месяцев, что и приводит его к провалу сделки. Например, оформление и получение выписки из того же торгового реестра происходит в срок от 1 месяца, что уже вызывает большое количество проблем с переговорами сторон, при чем не все учредители являются столь лояльными и в большинстве случаев они выходят из переговоров.

Также, низкий рост инвестирования в российские ООО нерезидентами, объясняется недоверием иностранных контрагентов правовой системе Российской Федерации, наличием в ней коллизий со странами-сотрудницами данных

инвесторов, что затрудняет реализацию многих бизнес планов.

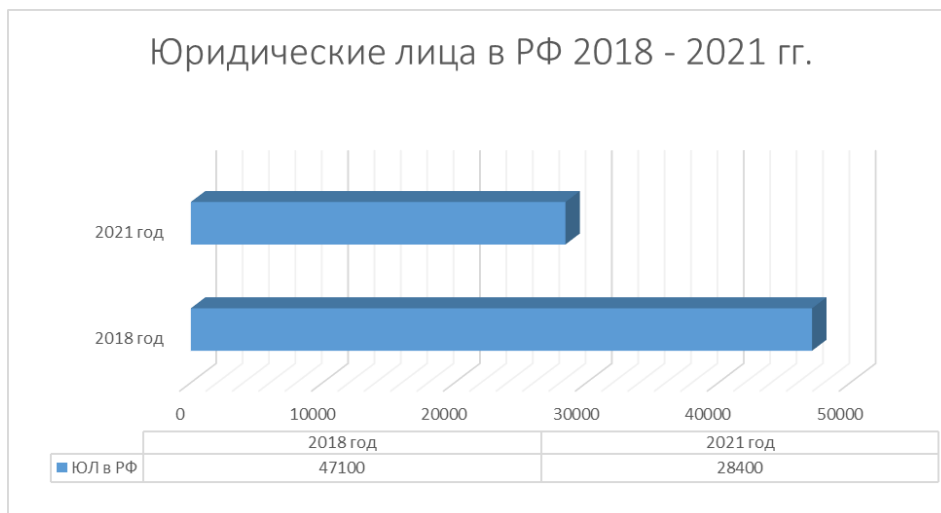
Говоря про решение данных проблем, мы с уверенностью можем говорить, что в короткий отрезок времени их невозможно решить, в основном из-за введенных санкций. Единственным верным решением считаем расширение предпринимательской сферы на территории Российской Федерации путем совершенствования национального законодательства, введение новых программ, льгот, которые смогут привлечь страны, готовые к сотрудничеству.

Подводя итоги, можем с уверенностью сказать, что внешние (в виде санкций) и внутренние (несовершенство национального законодательства) проблемы с привлечением иностранных инвестиций на сегодняшний день множатся и усугубляются.

Список литературы:

1. Федеральный закон от 9 июня 1999 N 160-ФЗ "Об иностранных инвестициях в Российской Федерации" // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16283 (дата доступа: 23.10.2021)
2. Официальный сайт информационной группы «КонтрФокус» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kontur.ru/focus/news/7809> (дата доступа: 23.10.2021)
3. Официальный сайт интеграционного сервиса API Контр. Фокус // Application Programming Interface // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://focus-kontur.ru> (дата доступа: 23.10.2021)
4. Тимофеев, И. Н. Санкции против России: взгляд в 2021 г. // Российский совет по международным делам (РСМД). – М.: НП РСМД, 2021. 24 с.

Приложения

#10(74), 2021 часть 1
Восточно Европейский научный журнал
(Санкт-Петербург, Россия)
Журнал зарегистрирован и издается в России
В журнале публикуются статьи по всем
научным направлениям.
Журнал издается на русском, английском и
польском языках.

Статьи принимаются до 30 числа каждого
месяца.

Периодичность: 12 номеров в год.

Формат - А4, цветная печать

Все статьи рецензируются

Бесплатный доступ к электронной версии
журнала.

Редакционная коллегия

Главный редактор - Адам Барчук

Миколай Вишневецки

Шимон Анджеевский

Доминик Маковски

Павел Левандовски

Ученый совет

Адам Новицки (Варшавский университет)

Михал Адамчик (Институт
международных отношений)

Питер Коэн (Принстонский университет)

Матеуш Яблоньски (Краковский
технологический университет имени
Тадеуша Костюшко)

Петр Михалак (Варшавский университет)

Ежи Чарнецкий (Ягеллонский университет)

Колуб Френнен (Тюбингенский
университет)

Бартош Высоцкий (Институт
международных отношений)

Патрик О'Коннелл (Париж IV Сорбонна)

Мацей Качмарчик (Варшавский
университет)

#10(74), 2021 part 1
Eastern European Scientific Journal
(St. Petersburg, Russia)
The journal is registered and published in Russia
The journal publishes articles on all scientific
areas.
The journal is published in Russian, English
and Polish.

Articles are accepted till the 30th day of each
month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor-in-chief - Adam Barczuk

Mikolaj Wisniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Pawel Lewandowski

Scientific council

Adam Nowicki (University of Warsaw)

Michal Adamczyk (Institute of International
Relations)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jablonski (Tadeusz Kosciuszko
Cracow University of Technology)

Piotr Michalak (University of Warsaw)

Jerzy Czarnecki (Jagiellonian University)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Institute of International
Relations)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (University of Warsaw)

Давид Ковалик (Краковский технологический университет им. Тадеуша Костюшко)

Питер Кларквуд (Университетский колледж Лондона)

Игорь Дзедзич (Польская академия наук)

Александр Климек (Польская академия наук)

Александр Роговский (Ягеллонский университет)

Кехан Шрайнер (Еврейский университет)

Бартош Мазуркевич (Краковский технологический университет им. Тадеуша Костюшко)

Энтони Маверик (Университет Бар-Илан)

Миколай Жуковский (Варшавский университет)

Матеуш Маршалек (Ягеллонский университет)

Шимон Матысяк (Польская академия наук)

Михал Невядомский (Институт международных отношений)

Главный редактор - Адам Барчук

1000 экземпляров.

Отпечатано в ООО «Логика+»

198320, Санкт-Петербург,

Город Красное Село,

ул. Геологическая,

д. 44, к. 1, литера А

«Восточно Европейский Научный Журнал»

Электронная почта: info@eesa-journal.com,

<https://eesa-journal.com/>

Dawid Kowalik (Kracow University of Technology named Tadeusz Kościuszko)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polish Academy of Sciences)

Alexander Klimek (Polish Academy of Sciences)

Alexander Rogowski (Jagiellonian University)

Kehan Schreiner (Hebrew University)

Bartosz Mazurkiewicz (Tadeusz Kościuszko Cracow University of Technology)

Anthony Maverick (Bar-Ilan University)

Mikołaj Żukowski (University of Warsaw)

Mateusz Marszałek (Jagiellonian University)

Szymon Matysiak (Polish Academy of Sciences)

Michał Niewiadomski (Institute of International Relations)

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed by Logika + LLC

198320, Region: St. Petersburg,

Locality: Krasnoe Selo Town,

Geologicheskaya 44 Street,

Building 1, Litera A

"East European Scientific Journal"

Email: info@eesa-journal.com,

<https://eesa-journal.com/>